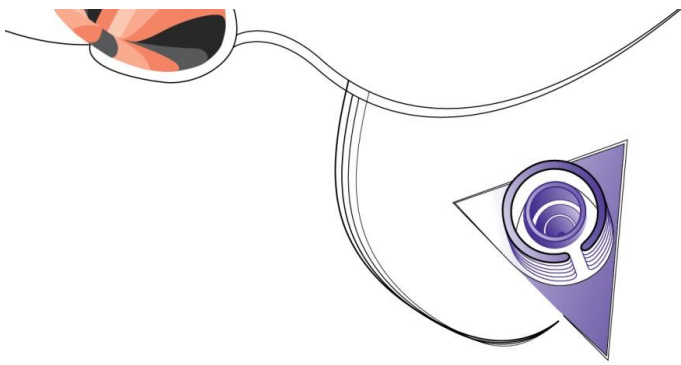
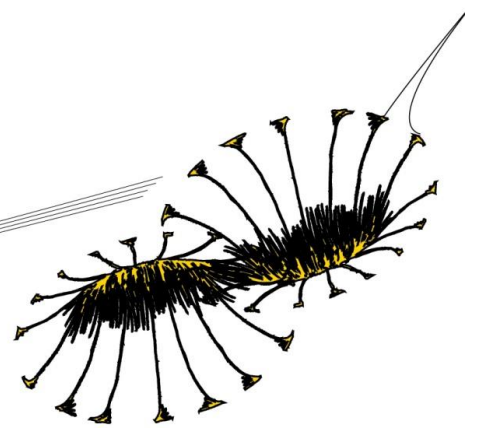

DE VERANTWOORDELIJKHEID VAN DE PARTICIPERENDE BURGER

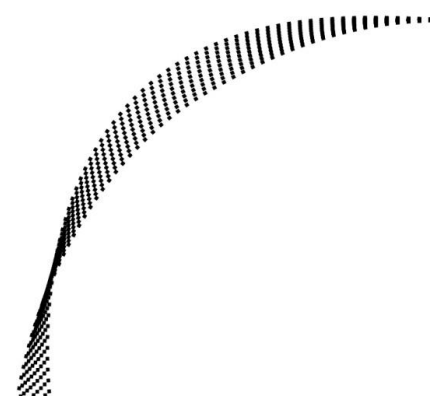

Een discours analyse naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid

Zoals gebruikt in de beleidsomschrijvingen van het Nederlandse sociale en participatie beleid

Als te herkennen in de beleidsterreinen van Gezondheidszorg Welzijn en Sport, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Onderwijs Cultuur en Wetenschap, Infrastructuur en Milieu en Algemene Zaken,

over de periode 2007 tot 2014.

De verantwoordelijkheid van de participerende burger

Zoals gebruikt in de beleidsomschrijvingen van het Nederlandse sociale en participatie beleid

Als te herkennen in de beleidsterreinen van Gezondheidszorg Welzijn en Sport, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Onderwijs Cultuur en Wetenschap, Infrastructuur en Milieu en Algemene Zaken,

over de periode 2007 tot 2014

\

Bij het afronden van de master scriptie voor de studie: Public Administration

Universiteit Twente, augustus 2015

Student: Maaïke Wilhelmina van Esch

Studentnummer: S0207268

Eerste begeleider: Prof. Dr. A. Need

Tweede begeleider: Dr. M.R.R. Ossewaarde

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	8
1.1. Aanleiding	8
1.2. Doelstelling en centrale vraag	9
1.3. Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	10
1.4. Methode en aanpak.....	12
2. Theoretisch kader	13
2.1. Activatie	13
2.1.1. De capabele functionele burger	13
2.1.2. De ordentelijke partner in governance.....	15
2.1.3. De talentvolle burger	17
2.1.4. De ge- (de)moraliseerde en ge-emancipeerde burger	18
2.2. Preventie.....	20
2.2.1. De ‘transparante’ - risico vermijder.....	21
2.2.2. De meetbare contractuele burger	22
2.2.3. De gezonde zelfstandige onderhandelaar	23
2.2.4. De levensplanner	25
2.3. Organisatie.....	28
2.3.1. De ge- (re) organiseerde burger.....	28
2.3.2. De lokale gemeenschaps- burger	29
2.4. Samenvatting van concepten	31
3. Methode.....	34
3.1. Onderzoekstrategie en ontwerp	34
3.2. Selectie van domeinen en jaren	35
3.3. Methode van data analyse	35
3.4 Samenvatting methode en operationalisatie	37
4. Resultaten.....	40
4.1. Activatie	41
4.1.1. De capabele functionele burger	41
4.1.2. De ordentelijke partner in governance.....	43
4.1.3. De talentvolle burger	44
4.1.4. De ge-(de)moraliseerde en ge-emancipeerde burger	46
4.2. Preventie.....	50
4.2.1. De transparante risico vermijder	51
4.2.2. De meetbare contractuele burger	52

4.2.3. De gezonde zelfstandige onderhandelaar	54
4.2.4. De levensplanner	57
4.3. Organisatie.....	60
4.3.1. De ge-(re) organiseerde burger.....	60
4.3.2. De lokale gemeenschapsburger	62
4.4. Deelconclusies.....	64
5. Conclusie & Discussie.....	68
5.1. Conclusie	68
5.2. Discussie.....	75
5.3. Aanbevelingen.....	78
Referenties.....	80
Bijlagen	89
Bijlage 1. Conceptualisering van 30 rollen	90
Tabel A: Neoliberale definities van de burgerrol	90
Bijlage 2. Documenten geselecteerd voor analyse	96
Documenten Gezondheidszorg Welzijn en Sport.....	98
Documenten Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.....	103
Documenten Sociale Zaken en Werkgelegenheid	112
Documenten Onderwijs Cultuur en Sport	121
Documenten Infrastructuur en Milieu	127
Documenten Algemene Zaken	134
Bijlage 3. Tabellen bij resultaten en methode	143
Tabel B: centrale woorden in jaren en domeinen	143
Tabel C: neoliberale definities van de burger(rol) over domeinen en jaren.....	146
Tabel D: methodologie	148
Bijlage 4: Samenvatting	149

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterscriptie over de betekenis van de verantwoordelijkheid van de participerende burger. Een lang proces is aan deze definitieve afronding vooraf gegaan. Misschien wel passend bij de kritische boodschap die door het verhaal klinkt; een negatieve houding tegenover het neoliberale ‘efficiëntie-denken’; wat zelfs in beleidsvelden als zorg en onderwijs bepaalt wat kwaliteit is. Kwaliteit blijkt door het neoliberale discours, kenmerkend voor de verzorgingsstaat ingevuld te worden met kwantitatieve maatstaven. Meer en hoger is ‘beter’. Mijn afstudeeronderzoek was ‘een proces’ van vallen en opstaan. Het resultaat is te vergelijken met een rummikubspel. Ik houd nog wat stenen over, er kunnen nog wat stenen bij. Toch is het nu ‘af’. Ik hoop dat de beleidspraktijken van de participatiesamenleving een beetje mogen lijken op mijn afstudeerproces. Daarmee bedoel ik dat ik hoop dat er ruimte is om te vallen en op te staan. Ik ben dankbaar voor de begeleiding die ik heb gehad, allereerst van dhr. Ossewaarde die mij wijze adviezen heeft gegeven en zag waar mijn sterke en zwakke punten lagen. De gesprekken over het neoliberale discours en de sociologie in het algemeen vond ik bijzonder interessant. Ook ben ik dankbaar voor de begeleiding van mevr. S Saharto, die me wegens (mijn) omstandigheden niet lang heeft begeleid, maar mij wel heeft bevestigd dat de keuze voor de ‘definities van rollen’, om de betekenis van eigen verantwoordelijkheid te achterhalen een creatieve/ goede keuze was. Mevr. A Need wil ik ten slotte ook noemen, ik ben haar dankbaar voor haar coachende rol in de laatste fase. Het was fijn om gestimuleerd te worden pragmatischer te zijn en structuur aan te brengen. Tijdens het afstudeerproces heb ik veel over mijzelf en het leven geleerd. Ik ben allen die mij op allerlei wijzen bijstonden enorm dankbaar. In het bijzonder wil ik nog de namen noemen van: Karin Lammers en Jildau Bijlsma, mijn studiegenootjes en vriendinnen, wat fijn om toch een beetje samen dit laatste stuk door te komen. Ik wil ook Frieda van Limbeek, Janine Geerse, Kees van Esch en Sanne van der Meulen bedanken voor de hulp die zij op inhoudelijk vlak (advies of vertaling) hebben gegeven. Daarnaast wil ik mijn moeder ‘Corrie van Esch’ en mijn broers en zussen bedanken; wat is het goed om een ‘thuis’ te hebben, ook al is het soms via de ‘app’. Sprekend over ‘thuis’ wil ik ook mijn huisgenoten bedanken en de leden van de studentenvereniging RSK. Ik heb tijdens het schrijven van dit verslag ervaren hoe belangrijk het is om vrienden en naasten te hebben. Ik hoop dat er de participatie-samenleving vooral een ‘samen-leving’ bij veel mensen teweeg brengt.

Ik wens u succes bij het lezen van mijn verslag en ik hoop dat de inhoud aanleiding geeft tot een goed gesprek of verder nadenken.

Maaïke van Esch

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

In de troonrede van 2013 werd aangekondigd dat de Nederlandse Staat zoals wij die kennen, omschreven als de ‘klassieke verzorgingsstaat’ bezig was te transformeren naar een ‘participatiesamenleving’. De noodzaak en context van deze verandering werd in deze troonrede als volgt kenbaar gemaakt:

‘Het is onmiskenbaar dat mensen in onze huidige netwerk- en informatiesamenleving mondiger en zelfstandiger zijn dan vroeger. Gecombineerd met de noodzaak om het tekort van de overheid terug te dringen, leidt dit ertoe dat de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving. Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving (Troonrede Nederlandse regering, 17 september 2013)’.

Er wordt hier geponeerd dat ‘mensen’ meer mogelijkheden hebben om zelfstandig te zijn. Aansluitend wordt er gesteld dat er een noodzaak bestaat het overheidstekort terug te dringen. De toegenomen mogelijkheden van de burger en de afnemende mogelijkheden van de overheid lijken in elkaar gepast te worden bij de vraag naar (meer) verantwoordelijkheid van de burger. Het probleem van de verzorgingsstaat is de neoliberalisering van de samenleving als geheel; die denkt en handelt in toenemende mate op basis van een private rationaliteit; in plaats van een vrije samenleving ontstaat hierdoor een concurrerende economische samenleving. Het discours is beheersend en het beleid gedomineerd door het neoliberale discours definieert de burger als private actor. De burger identificeert zichzelf ook; hij veronderstelt in vrijheid te leven, maar in feite zijn vrijheid en verantwoordelijkheid begrensd binnen de ‘normen’ van het concurrentie-systeem. Gedrag dat niet – economisch is wordt via ‘beleidsprogramma’s’ gepoogd te veranderen. Het probleem van het neoliberale verzorgingsstaat is dat de moraal (van de burger) tot een technisch en meetbaar concept begrepen wordt. Het gevaar is dat de betekenis van eigen verantwoordelijkheid dan altijd tot efficiënte uitkomsten moet leiden wil het aan de private norm voldoen.

1.2. Doelstelling en centrale vraag

De hoop is dat met deze verandering naar een participatiesamenleving ook het neoliberale discours zijn (definitie)macht verliest. Met het oog op bevrijding en een juiste interpretatie van burgerschap is het gewenst dat eigen verantwoordelijkheid van de participerende burger niet te nauw wordt gedefinieerd. Tevens is het wenselijk als het participerende gedrag niet gecontroleerd wordt, maar dat de burger als participerende burger in vertrouwen wordt losgelaten. Op deze wijze wordt het zelfbestuur van de burger gediend. Er wordt onderzocht hoe de retorische logica van het participatiebeleid de identiteit van het subject (de burger) definieert en of deze definities als liberaal te duiden zijn.

De centrale vraag van deze studie luidt daarom als volgt:

In hoeverre is het neoliberale discours te herkennen in de discussies rond de participatiesamenleving?

Deze vraag is opgedeeld en beantwoord aan de hand van enkele deelvragen. Specifiek wordt in deze studie ingegaan op de betekenis van eigen verantwoordelijkheid. De reden is dat juist dit begrip – als gebruikt in beleid - de voorgestelde verhouding tussen de staat en de burger articuleert (Ossewaarde, 2007, p. 10)’. Ook is de betekenis van het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’ relevant voor deze studie wegens het feit dat de radicalisering van het begrip ‘participatie’ doet vermoeden dat er een andere betekenis aan ‘eigen verantwoordelijkheid’ wordt gegeven of dat het begrip op andere wijze wordt gebruikt dan 10 jaar geleden. In de Nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning wordt omschreven dat er een nieuwe verdeling van verantwoordelijkheden plaats vindt; tussen overheid en burgers én tussen burgers onderling (Tweede Kamer, TK 2004-2005, 30131, nr. 3, p. 1)’. Om de huidige definitie en deze rationaliteit van het huidig beleid te doorgronden zal allereerst de definitie van de burger en de betekenis van eigen verantwoordelijkheid als kenmerkend voor de verzorgingsstaat worden onderzocht. De eerste deelvraag luidt daarom als volgt:

Welke betekenis werd er in het neoliberale beleid van de verzorgingsstaat aan het begrip eigen verantwoordelijkheid gegeven?

De tweede deelvraag verwoordt de zoektocht naar de empirie in verschillende contexten (domeinen waar de verdeling van ‘sociale’ verantwoordelijkheden lijkt te veranderen in de

participatiesamenleving) in de afgelopen jaren (waar de economische crisis de mogelijkheden tot de uitoefening van taken door de overheid heeft doen afnemen).

Welke betekenis geeft de Nederlandse overheid aan het begrip 'eigen verantwoordelijkheid' in haar (sociaal) beleid - als omschreven in beleidsteksten - op de beleidsterreinen van Gezondheidszorg Welzijn en Sport, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Onderwijs Cultuur en Wetenschap, Infrastructuur en Milieu en Algemene Zaken in de periode 2007-2014?

Specifiek gaat de interesse in dit onderzoek uit naar de (mate van) aanwezigheid van het neoliberale discours in de formuleringen en de definitie van eigen verantwoordelijkheid als gegeven in (participatie)beleid. Om die reden zullen de resultaten en antwoorden op de eerste twee deelvragen (de theorie en de empirie) met elkaar vergeleken worden; zoals beschreven in de derde deelvraag:

In hoeverre is het neoliberale discours bij het gebruik van het begrip eigen verantwoordelijkheid te herkennen in het beleid in de context van de participatiesamenleving?

Door de beantwoording van deze drie deelvragen was het mogelijk om ook een antwoord op de centrale vraag te geven; daar wordt met de interpretatie van het huidige discours beantwoord in welke mate (het gedachtegoed van) de participatiesamenleving nu werkelijk anders is dan deze van de neoliberale verzorgingsstaat.

1.3. Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

De participatiewet, de Wet Maatschappelijke Ondersteuning en de nieuwe jeugdwet zijn in 2015 geïntroduceerd als 'formele' onderdelen van de 'participatiesamenleving'. Er heerst echter in de maatschappij onzekerheid over het doel en het implementeren van het beleid behorend bij de 'participatiesamenleving'.

Het implementeren van de jeugdwet blijkt stroef te lopen. Er zijn kinderen die voorheen recht op zorg hadden, maar dat nu niet meer hebben(...) De zorg wordt minder, de (betaalde) banen in de zorg verminderen ook. Daarnaast moeten mensen volgens de participatiewet actiever deelnemen; door betaalde of onbetaalde arbeid (...) Mensen lijken in de nieuwe participatiesamenleving gelijk behandeld te worden; maar of er sprake is van 'een gelijk geval/ een gelijke situatie' als voorwaarde voor deze gelijke behandeling lijkt door het huidige discours opnieuw te worden gedefinieerd. 'De vooronderstelling van de discoursanalyse is dat de verbanden tussen taal, beleidskennis en macht leiden tot beheerding, disciplineren, en

surveillance van objecten van beleid (Ossewaarde, 2006, p. 9)'. Door de definitiemacht en daaraan verbonden intenties is het discourse in staat te beheersen. Het is dus zaak het discourse en haar definitiemacht te vinden; zodat de burger niet beheerst wordt. Beheersing door de overheid is grondrechtelijk verboden: Art. 1 van de grondwet stelt dat 'allen die zich in Nederland bevinden' in gelijke gevallen gelijk behandeld worden. Discriminatie op 'welke grond dan ook' is uitgesloten.

Toch worden kwetsbare burgers nu opnieuw gedefinieerd – in deze nieuwe trend- als mensen die prima mee kunnen doen'. Hiermee worden de disfunctionele mensen meer herkend, maar minder 'erkend'. met de resultaten van deze studie wordt een bijdrage aan het maatschappelijk debat geleverd. Er wordt een definitiemacht van het discourse blootgelegd waardoor bewustheid gecreëerd wordt. Door de macht van kennis- van beleid op tafel te leggen kan er ook discussie plaatsvinden; wat bijdraagt aan de democratische waarden. Volgens sommigen vormen de drie nieuwe wetten als onderdeel van de participatie-gedachte wel een bedreiging voor de vrijheid; het mee kunnen doen van de één kan in een samenleving gericht op concurrentie en winst, leiden tot uitsluiting van de ander (Tonkens, 2014). Sommigen duiden het participatiebeleid als een nieuwe versie van het sociale contract; van het oude publiek private contract naar het 'sociale contract' in of van de gemeenschap (van Schinkel en van Houdt, 2010; Ossewaarde, 2007) Ook worden grote vraagtekens bij de bezuinigingen in de ouderenzorg gezet; 'ik laat me toch niet wassen door de buurman' (Duyvendak, 2014).r zijn er ook die verheugd zijn nu de participatiesamenleving 'ingevoerd' wordt; zo heeft hoogleraar transitiekunde Jan Rotmans een hele beweging rondom participatie en transitie opgezet en stelt hij dat er wél een echte verandering gaande is (Rotmans, 2014 in Sociale Vraagstukken, 2014)

Vanuit de wetenschap worden er vraagtekens gezet bij het beleid gericht op de activering van burgers, net in de periode na de financiële crisis. De vraag die gesteld wordt is of met deze (nieuwe?) aandacht voor participatie en actief burgerschap ook het neoliberale discours – daarmee de private definitie van burgerschap – ten einde is. Hoewel er wordt beredeneerd dat de financiële crisis als het markeringspunt van het einde van 'het kapitalistische systeem kan worden opgevat, zijn er ook meerdere critici die stellen dat het neoliberale discours nog steeds aanwezig is het (welvaarts)beleid van na de economische crisis. Zo schreef de Britse professor Colin Crouch een boek: 'The strange non- death of neo- liberalism' (Crouch, 2011) waarin wordt uitgelegd dat het publieke en private domein, (door het neoliberale beleid van de jaren 90) zo in elkaar verweven zijn dat ook de oplossingen om uit de crisis te geraken gezocht worden in die publieke/ private rationaliteit – de beheersende rationaliteit van het discours.

In een eerdere studie naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid werd geconcludeerd dat er in beleidsomschrijvingen de definitie van ‘vermogen, taak, aansprakelijkheid en moraal’ vooral te herkennen was. Hoewel de definitie van moraal lijkt te wijzen op een bevrijdende rationaliteit – uit het discourse- wordt deze moraal in het verzorgingsstatelijk beleid gedomineerd door het neoliberale discours; en in dienst van private doeleinden tot een technisch concept gemaakt. Het advies wat uit het onderzoek volgde was dat bij het gebruik van eigen verantwoordelijkheid in beleid de invulling minder nauw moest worden gedefinieerd en ook meer moest worden losgelaten (in vertrouwen op het zelfbestuur van de burger).

1.4. Methode en aanpak

Het onderzoek zal zowel bestaan uit een empirisch alsook een theoretisch gedeelte. Het theoretisch gedeelte zal worden uitgewerkt in hoofdstuk 2 wat bestaat uit het theoretisch kader; hier wordt antwoord gegeven op de eerste deelvraag naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid kenmerkend in het neoliberale discours, volgens de wetenschappelijke literatuur van de afgelopen 10 jaar. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 aandacht aan de methodologische kant van het onderzoek besteed. In hoofdstuk 3 zal ook een beschrijving gegeven worden van het begrip ‘discourse’ en de keuze voor de kritische discourse analyse. Ook zal de specifieke keuze voor de domeinen en de aanpak van dataverzameling en analyse in dit derde hoofdstuk worden toegelicht. De resultaten die in hoofdstuk 4 worden omschreven vormen een antwoord op de tweede en derde deelvraag. In hoofdstuk 5 wordt antwoord op de hoofdvraag gegeven, alsmede worden in dit laatste hoofdstuk discussiepunten en suggesties voor volgend onderzoek genoemd.

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de eerste deelvraag, luidende:

Welke betekenis werd er in het neoliberale beleid van de verzorgingsstaat aan het begrip eigen verantwoordelijkheid gegeven?

Deze vraag wordt beantwoord door te beschrijven welke betekenis van eigen verantwoordelijkheid volgens de wetenschappelijke bronnen lijkt te domineren in het beleid van de verzorgingsstaat. Deze vraag richt zich vooral op de betekenis van eigen verantwoordelijkheid zoals deze wordt herkend en omschreven in de wetenschappelijke literatuur vanaf 2000. In de volgende 3 paragrafen worden rond de thema's activatie, preventie en organisatie de definities van de burgerrol en de betekenissen van eigen verantwoordelijkheid omschreven. De wetenschappelijke inzichten worden omschreven aan de hand van typologieën van de neoliberale definitie van de burger(rol). Deze typologieën zijn gebaseerd op de wetenschappelijke literatuur. Het hoofdstuk sluit af met een concluderende paragraaf bestaande uit een opsomming van deze 10 typische neoliberale definities van de burger(rol).

2.1. Activatie

In de aankondiging van de participatiesamenleving wordt de burger gevraagd meer actieve verantwoordelijkheid te dragen- door te participeren. Deze beleidsmatige trend van activering van burgers is niet nieuw of uitzonderlijk; ook in andere landen en in voorgaande jaren is er een tendens van 'activering' of 'participatie- beleid' gericht op de eigen verantwoordelijkheid van burgers en gemeenschappen te herkennen (Erikson, 2012, Blakeley, 2010,p. 130 ; Lister, 2015, Yerkes & Pruyt, 2013; Tonkens en de Wilde, 2013).

In dit hoofdstuk wordt de betekenis van eigen verantwoordelijkheid gerelateerd aan deze trend van 'activering'beschreven. Deze omschrijving vindt plaats aan de hand van neoliberale definities van de burgerrol; die ideaaltypisch zijn omschreven als 'de capabele functionele burger, de ordentelijke partner in governance, de talentvolle burger en de ge - (de) moraliseerde en ge-emancipeerde burger'.

2.1.1.De capabele functionele burger

In de context van activering en participatietendensen wordt van de burger verwacht dat hij verantwoordelijkheid neemt door een actieve bijdrage te leveren en 'mee te doen'. Het meedoen

heeft vooral betrekking op ‘de maatschappij’ of de ‘samenleving’; waarbij de inhoud van het meedoen functioneel en efficiënt moet zijn; ‘als het maar wat oplevert’. Functionaliteit als ‘competent’ zijn wordt in deze context een belangrijke component die bepaalt of een burger aan de eis van ‘verantwoordelijk burgerschap’ kan voldoen.

In de context van de participatiesamenleving wordt meermalen gesteld dat er nu wordt gekeken naar wat mensen nog wél kunnen. Disfunctionaliteit van burgers wordt in de huidige context van ‘meer schaarste’ als een groot probleem gezien. De betekenis van het begrip ‘disfunctionaliteit’ is echter rekbaar. De overheid en burger lijken te onderhandelen via/ op de ‘zorgmarkt’ over de betekenis van dit begrip. Door de neoliberale beleidsrationaliteit is er een tendens van ‘medicalisering’ en psychologisering waar te nemen (Verhaeghe, 2011, p. 237). De trend van medicalisering wordt ook wel ‘pharmaceuticalized governance (Dew et al, 2015, p. 272)’ genoemd. Volgens bovengenoemde auteurs wordt in het huidig discours de oorzaak van de mismatch tussen de vraag van ‘het systeem’ en het gebrek aan voldoende actieve burgers bij de individuele persoon en zijn vermogen gezocht; niet het systeem is ‘ziek’ ; maar de persoon die de maatschappij niet op de juiste wijze bij kan ‘benen’ is ‘ziek’ (Dew et al, 2015, p. 273)’.

Het gebrek aan financieel vermogen van de staat lijkt te worden opgelost met het stimuleren van actief ‘gedrag’ van de burger. Het toekennen van eigen ‘verantwoordelijkheid’ vindt plaats op basis van vastgestelde competenties. ‘Eigen verantwoordelijkheid in de betekenis van vermogen is door Mark Bovens omschreven als de mogelijkheid of capaciteit om verantwoordelijkheid uit te oefenen, in de zin van positie, beschikbare middelen en van toerekeningsvatbaarheid (Bovens, 1998, p. 25 in Ossewaarde, 2006, p. 29)’. De neoliberale rationaliteit definieert problemen, doelen en instrumenten in private en economische termen. Het verbeteren van functionaliteit moet dan ook voornamelijk plaats vinden in dat private domein, op de ‘arbeidsmarkt’. Volgens Yerkes en Pruijt(2014) is participatiebeleid erop gericht zoveel mogelijk burgers op de arbeidsmarkt te ‘krijgen’. Volgens hen houdt ‘activatie’ in dat je mensen in staat zou moeten stellen zichzelf te activeren; ongeacht of dat naar een betaalde baan leidt (Yerkes & Pruijt, 2014, p. 48). In het private domein van de arbeidsmarkt worden de invulling van eigen verantwoordelijkheid (en de grenzen daaraan verbonden) bepaald door de mechanismen van concurrentie. Neemt iemand zijn verantwoordelijkheid in het private domein onvoldoende; dan wordt hij daar zelf aansprakelijk voor gesteld. Voornamelijk de eigen verantwoordelijkheid en autonomie van de afhankelijke en kwetsbare burger komt centraal te staan in participatiebeleid. Juist dat ‘gebrek’ wordt gedefinieerd als probleem. Juist de

kwetsbare en minder functionele burger wordt gestimuleerd meer eigen verantwoordelijkheid te nemen. De activering van de inactieven moet leiden tot minder kosten en meer ‘vrijwillige’ zorg voor elkaar of een toename aan autonome personen.

Samenvattend blijkt dat in het huidige beleid gericht op activatie de aandacht uitgaat naar de functionaliteit van de burger. Eigen verantwoordelijkheid krijgt in deze context de betekenis van functioneel en ‘arbeidsproductief’ zijn. Het blijkt dat in het bijzonder de disfunctionele kenmerken van de kwetsbare burger centraal staan. In deze context wordt een trend van medicalisering en ‘labeling’ herkend. De logica lijkt te zijn dat met deze praktijken het onvermogen om eigen verantwoordelijkheid te nemen wordt gerechtvaardigd. De samenleving heeft efficiënte actoren nodig. Het controleren en verbeteren van burgers – om ze zodoende efficiënter te maken- kan bijvoorbeeld door burgers op horizontaal niveau; via constellaties van ‘governance’ als gelijke partners te definiëren. In de volgende paragraaf wordt verder ingegaan op de wijze waarop de functionele burger als instrument voor ‘herordening’ van de efficiënte staat worden opnieuw gedefinieerd.

2.1.2.De ordentelijke partner in governance

Zonet is omschreven hoe het neoliberale discours de burger als functioneel en productief subject definieert en dat eigen verantwoordelijkheid daarin de betekenis krijgt als ‘competent en functioneel zijn’. In toenemende mate wordt de burger ook geacht bij te dragen aan de orde van de samenleving. De eigen verantwoordelijkheid die in deze paragraaf aan de orde komt is te omschrijven als de taak (gebaseerd op het vermogen) samen te werken met de overheid (eventueel op lokaal niveau).

In de politieke context van de (oude)verzorgingsstaat waren burgers zelden ‘aanwezig’ in het publieke domein. In het ‘nieuwe sociale contract’ wat al rond 2000 in het beleid van de verzorgingsstaat herkenbaar is, worden burgers onderdeel van- om zodoende het publieke goed zelf te creëren (Ossewaarde, 2007, p. 495)’. In deze trend is niet de culturele achtergrond of traditie meer bepalend voor de heersende moraal of normen voor gedrag; maar is het samenleven (ook de onbetaalde zorg) contractueel vastgelegd. De verbondenheid tussen mensen is steeds meer privaat ‘geregeld’ en duurt tot het contract stopt. Deze samenleving wordt met haar tijdelijke contracten ook wel omschreven als ‘post traditioneel’ (Ossewaarde, 2007, p. 500)’.

In de huidige tijd worden burgers uitgenodigd om als partners samen te werken met de overheid op gelijk niveau (Gray, 2008, p. 328). Met deze verantwoordelijkheid toegekend aan

burgers wordt de burger deelgenoot van beleid, en daardoor aansprakelijk. Dat is paradoxaal te noemen wetende dat participatiebeleid vaak niet automatisch inhoudt dat burgers ook uitgenodigd worden deel te nemen aan het publieke debat en de besluitvorming. Deze aanpak van ‘horizontaal beleid’ wordt ook wel aangeduid met de term ‘Governance’ (in tegenstelling tot het verticale karakter van ‘government’). Hoewel deze nieuwe horizontale samenwerkingsverbanden tussen burgers en overheid als onderdeel van dit nieuwe beleid veronderstellen ook tot meer democratie en ‘gelijkheid’ te leiden; is dit niet automatisch het geval. Het blijkt juist dat in deze nieuwe horizontale relaties - die zijn ontstaan tussen overheid en burger- de wederzijdse afhankelijkheid (privaat of publiek) als ‘nieuw neoliberaal controle – instrument’ worden ingezet (de Haan, 2014, p. 71).’ Actieve participatie van burgers wordt als het ware direct gecontroleerd omdat zij ‘partners’ van de overheid zijn. Door sommige auteurs wordt deze horizontale aanpak als een neoliberaal ordenend instrument opgevat, de veronderstelling hierbij is dat door het delen van de verantwoordelijkheid in de beleidsuitvoering (waarbij de suggestie is dat de besluiten ook een gedeelde verantwoordelijkheid zijn) de beleidsmaker in staat is de legitimiteit te verhogen. (De Schutter, 2002, p. 200; Magenette 2003, p. 147 in Erikson, 2012, p. 695). Door burgers partners te maken en ze medeverantwoordelijk te laten zijn wordt dan een meer gestroomlijnd proces bereikt; daarmee wordt gepoogd de efficiëntie te verhogen van beleid waar probleemdefinities en beleidsrichtingen (Hoppe, 2008) in feite al grotendeels geformuleerd zijn. Het blijkt zodoende van belang onderscheid te maken tussen participatie in beleidsuitvoering en beleidsbesluitvorming. In de neoliberale verzorgingsstaat lijkt de burger wel in toenemende mate verantwoordelijk te worden gemaakt voor de uitvoer maar heeft hij geen inspraak in het besluit voorafgaand aan de uitvoer; hoewel hij daar indirect ook aansprakelijk voor wordt gemaakt.

Als de keuze voor praktijken van governance enkel in dienst staat van het genereren van meer legitimiteit van al genomen besluiten is ‘governance’ op te vatten als een neoliberale strategie (Ossewaarde, 2006, Schinkel en van Houdt, 2014, p. 48)’. De kosten van de sociale risico’s worden door het ‘delen van verantwoordelijkheid in horizontale verbanden’ dan bij de burger gelegd. Hiermee wordt de financiële bezuinigingsdoelstelling van beleid gericht op dergelijke participatie wellicht behaald; maar wordt de burger in een spagaat gebracht. In een dergelijke neoliberale context is de burger wegens de individuele risico’s die volgen op het eventueel falen genoodzaakt meer controle instrumenten en vermogens te bezitten (Pruyt en

Yerkes, 2013, p. 16). De burger is in dan haast genoodzaakt ook mee te gaan in de neoliberale beleidslogica gericht op de preventie van risico's.

Concluderend krijgt eigen verantwoordelijkheid in beleid gericht op governance en horizontale verbanden de betekenis van de taak tot private samenwerking; daarmee leidt eigen verantwoordelijkheid in deze horizontale relatie ook tot (meer) aansprakelijkheid voor de burger. De definitie van de burger(rol) is hierin te omschrijven als 'ordentelijke partner in governance'. De burger heeft de taak zelf initiatief te nemen en daarmee bij te dragen aan de 'orde' van de efficiënte (publieke) markt. Deze actieve invulling van burgerschap blijkt lang niet voor iedereen te zijn weggelegd. In toenemende mate lijkt het toejuichen van governance, horizontale samenwerking en burgerinitiatieven tot een tweedeling in de samenleving te leiden. De talentvolle burger is een winnaar; de 'gewone burger' verliest in deze strijd. De volgende paragraaf gaat verder in op deze definiëring van eigen verantwoordelijkheid gericht op het 'uitblinken' en 'talentvol en competent' zijn.

2.1.3. De talentvolle burger

Naast de huidige beleidsfocus op de 'kwetsbaren' – die verbeterd moeten worden- is in het participatiebeleid is ook een trend aan de andere kant zichtbaar; de focus op de uitblinkende en talentvolle burger. De rationaliteit gaat hier uit van private concurrentie; daar is weinig plaats voor bescherming; concurrentie moet vooral leiden tot betere resultaten voor de samenleving als geheel. In de context waar de talentvolle burger als voorbeeldburger wordt geplaatst kan er een maatschappij van winnaars en verliezers ontstaan.

Als participatie van burgers op neoliberale wijze wordt begrepen (en private mechanismen worden gestimuleerd) zou dat kunnen zorgen voor een (verdere) tweedeling in de samenleving : 'tussen geslaagden, de actieve hoogopgeleide onafhankelijke en de passieve afhankelijke (Tonkens, 2014)'. Doordat functionaliteit en productiviteit in economische termen worden uitgedrukt en in relatie worden gebracht met het thema burgerschap zou de huidige maatschappij omschreven kunnen worden als een 'diplomademocratie' of 'meritocratie' (Bovens, 2006): 'Dat houdt in dat vooral laag opgeleide burgers steeds minder vertrouwen hebben in overheid en politiek omdat zij zich in toenemende mate uitgesloten voelen van een zinvolle politieke en maatschappelijke participatie. Een meritocratie moet het vooral hebben van outputlegitimiteit. Wat in telt is het resultaat; bestuur door experts geeft de meeste garantie op verstandig beleid en daarmee de grootste kans op welvaart voor zoveel mogelijk burgers. Democratie is echter meer dan een optelsom van uitkomsten. Als het om het bevorderen van

democratie gaat zou het juist moeten gaan over ‘de input (Bovens, 2006, p. 33). Input (in relatie tot democratie) gaat over gelijke rechten en kansen, ook al zijn burgers verschillend en zijn hun resultaten niet gelijk (Frissen, 2003, p.88). Dat betekent dat de ongelijkheid van burgers in resultaten en mogelijkheden niet kan worden opgelost, maar dat er acceptatie van het verschil nodig is om ook de kwetsbare burger te beschermen.

Het output-denken en ‘rendementsdenken’ is als positivistisch op te vatten. De eigen verantwoordelijkheid van de neoliberale burger wordt gedefinieerd in relatie tot de output die het beleid voor ogen heeft – eigen verantwoordelijkheid; goed gedrag als leidend tot goede resultaten. Deze output wordt vervolgens in het neoliberale beleid gebruikt als ‘norm’ of als ‘voorbeeld’ voor andere burgers (die eventueel in staat zijn ook deze resultaten kunnen behalen). Volgens sommige auteurs heeft deze neoliberale definitie van goed burgerschap iets weg van natuurlijke selectie (Dardot & Laval, 2013, p. 34).

Er kunnen ongelijke kansen tussen burgers ontstaan als gevolg van processen van ‘in- en uitsluiting’. Deze situatie wordt ook wel omschreven als ‘een representativiteitsprobleem in het publieke domein (Frissen, 2003, p. 81-82)’. Het blijkt dat over het algemeen vooral de sterke, hoog opgeleide groepen burgers in staat zijn(echt) mee te doen. ‘Deze welgestelden hebben over het algemeen productieve flexibele relaties met lokale instituten. Aan de andere kant is een groep die probeert zijn wankel contract overeind te houden en aangeeft zich niet gehoord te voelen (Tonkens en de Wilde, 2013, p. 51)’. Op lokaal niveau wordt deze ongelijkheid en/ aan representativiteit tevens herkend.

Samenvattend kan worden gesteld dat in het verzorgingsstatelijk beleid van de afgelopen 10/15 jaar de competentie om actief en horizontaal mee te doen of uit te blinken centraal is komen te staan. In die context krijgt eigen verantwoordelijkheid de betekenis van de (noodzakelijke) taak jezelf te blijven ontwikkelen, om zodoende in de concurrentiestrijd tussen burgers onderling overeind te blijven. De moraal die door de beleidsrationaliteit wordt aangemoedigd is ‘een winnaarsmentaliteit te hebben, en talentvol te zijn’. De burger wordt hiermee geïdentificeerd door het discours als een private burger in een concurrentiestrijd om kennis. Deze nadruk op talent in het beleid heeft tot gevolg dat de samenleving steeds meer tot een ‘meritocratie’ wordt.

2.1.4. De ge- (de)moraliseerde en ge-emancipeerde burger

Uit de inzichten omschreven in voorgaande paragrafen is gebleken dat activiteit als invulling van eigen verantwoordelijkheid niet enkel meer als ‘een’ invulling van gedrag begrepen wordt,

maar in toenemende mate de betekenis krijgt van de enige juiste invulling van eigen verantwoordelijkheid. Activiteit wordt hierdoor verheven tot een voorwaarde voor burgerschap (Ossewaarde, 2006, p. 20)

Het actieve gedrag wordt door het neoliberale discours gestimuleerd door op strategische wijze gedrag te sturen via subsidieprogramma's (door daaraan economische of sociale voordelen te verbinden). Lister (2015) herkent deze vorm van neoliberale gedragssturing in de context van participatiebeleid (the big society) in Groot Brittannië (Flinders & Moon, 2011, Norman, 2010) De techniek om burgers de juiste invulling van gedrag te laten volbrengen wordt ook wel nudging genoemd (Linders, 2012, p. 448). Deze techniek is afkomstig uit de marketing-sector; maar wordt in het publiek private domein gebruikt gedrag van burgers te beïnvloeden. Goed gedrag wordt 'sociaal' beloond en aangemoedigd, inefficiënt gedrag wordt genegeerd of afgekeurd (Lister, 2015, p. 1).

Er is hier een technologisering van de (burgerlijke/ private) moraal herkenbaar. Hierdoor wordt actief burgerschap een voorwaarde voor burgerschap. Integratiebeleid en emancipatiebeleid blijken ook gefundeerd op deze definitie van burgerlijke moraal. Echter; de definitie van burgerschap(smoraal) wordt hier niet herkend (Ossewaarde, 2006, p.10). De burgerlijke moraal gaat uit van subjectieve waarden zoals 'emancipatie', 'autonomie', sociale mobiliteit en zelfbeheersing (Ossewaarde, 2006, p. 25).

Er is sprake van een tweezijdig proces; ten eerste één van moralisering betreffende burgerschap- zichtbaar in het debat en het beleid dat gaat over immigratie en integratie en ten tweede één van responsabilisering van burgerschap in de context van een intensivering van neoliberale vormen van regeren (Miller en Rose, 2008, p.). Deze twee tendensen komen samen in de recente transformaties van beleid omtrent 'burgerschap'. (Schinkel en van Houdt, 2010, p. 2)'. Omdat het neoliberale discourse gekenmerkt wordt door een positivistische rationaliteit (dit is ook een private rationaliteit) kan een statistische onderbouwing krachtig werken bij de argumentatie voor beleidskeuzes. Door wetenschappelijke onderzoeksresultaten kan elke (neoliberale) beleidskeuze worden gerechtvaardigd. Niet de traditie bepaald meer de moraal, maar de positivistische en private rationaliteit zijn volgens critici bepalend voor de normen die gelden in de samenleving.

Samenvattend blijkt uit bovenstaande omschrijving dat 'actief kunnen zijn' in de huidige tijd aan moraal wordt verbonden. Activiteit en participatie als invulling van (een

neoliberaale definitie van) eigen verantwoordelijkheid wordt als norm gesteld in de context van het participatiebeleid. Door deze normalisering wordt het vermogen om actief en productief te zijn tot een voorwaarde voor burgerschap. Dat zou kunnen leiden tot in-en uitsluiting; waarbij de winnaars als volwaardige burgers mee kunnen doen en invloed uit kunnen oefenen op de richting van besluiten. Verliezers daarentegen zullen in een context geleid door een dergelijke private moraal, door hun onvermogen te participeren steeds minder mogelijkheid hebben nog mee te kunnen doen.

Concluderend

In deze eerste paragraaf waar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid rondom het thema ‘activatie’ werd omschreven, is gebleken dat waar de verantwoordelijkheid van de staat ‘noodgedwongen’ afneemt (volgens de definitie van normen als gesteld door het discours) de verantwoordelijkheid van de kwetsbare burger noodgedwongen toeneemt. In deze context wordt de burger gevraagd te ‘participeren’; actief te worden; als functionele burger en als ordentelijke burger. Tevens wordt actief gedrag gemoraliseerd. Gevolg hiervan kan zijn dat er een verdere in-en uitsluiting plaats vindt tussen functionele en capabele en disfunctionele en inefficiënt- incapabele burgers als gevolg van deze neoliberal gedefinieerde invulling van actief burgerschap. In het volgende hoofdstuk wordt nader ingegaan op het argument van de noodzaak voor meer actieve burgers – refererend naar de context die (door het discours) wordt verbeeld als één van toegenomen risico’s en crisissituaties.

2.2.Preventie

Tot zover is gebleken dat in de literatuur de recente ontwikkelingen rond het activeren van burgers tot een herdefiniëring van functionaliteit – van voornamelijk kwetsbare burgers – leidde. De noodzaak van activering wordt beargumenteerd door de stelling (door de dominante rationaliteit zo geframed) dat we leven in een complexe samenleving die wordt aangeduid als ‘risicomaatschappij’, ‘waarbij risico wordt begrepen als een centrale eigenschap van het neoliberale discours (Powel, 2014, p.23)’ Deze samenleving, gericht op risico’s wordt ook wel omschreven als ‘de angstige samenleving (Cossman, 2013, p. 891)’.

In deze paragraaf wordt inzichtelijk gemaakt op welke manier formulering van het probleem van de samenleving; namelijk dat we leven in een tijd van toegenomen onveiligheid, financiële instabiliteit en onzekerheid, als argument functioneert voor de noodzakelijkheid van burgerparticipatie. De (ideaal typische) definities van de burgerrollen die de neoliberale beleidslogica in referentie tot deze context blijkt te formuleren zijn omschreven als de

transparante risicoburger, de meetbare contractuele burger, de gezonde zelfstandige en positieve burger en de levensplanner. Eigen verantwoordelijkheid van de actieve burger blijkt door de neoliberale logica - die refereert naar crisis, complexiteit, financiële depressie en onzekerheid over de toekomst – de invulling te krijgen als gericht op preventief handelen. Het bereiken van een gezond leven, een belofte van keuzevrijheid en controle over het eigen leven zijn de waarden die worden omschreven waar eigen verantwoordelijkheid op gericht moet zijn. Het zijn beloftes die passen in een context die door het neoliberale discours (gericht op controle en zekerheid) als complex en onveilig wordt ervaren.

2.2.1. De ‘transparante’ - risico vermijder

De noodzaak van participatie wordt beargumenteerd door te refereren naar de gevolgen van de financiële crisis, de demografische samenstelling van de (beroeps)bevolking en de onzekerheid ten aanzien van de toekomst. De referentie naar crisis, als argument voor beleidsverandering, is op te vatten als een discursieve machtstechniek; ‘door beleidsdominantie ((beleid als vanzelfsprekend gevolg definiëren) en definitiemacht wordt een – door belanghebbenden – gewenste situatie geschapen(Ossewaarde, 2006, p. 18))’. Deze referentie naar crisis is niet iets nieuws; het is herkenbaar al zo lang de verzorgingsstaat ‘bestaat’ en houdt het neoliberale beleid in stand; door herverdeling van taken en bevoegdheden binnen een beleid waar het fundament onveranderd blijft (Van der Veen, 2005 in Ossewaarde, 2006, p. 23)’.

In de context van de angstige samenleving (Cossman, 2013)waar situaties in termen van risico’s worden uitgedrukt (Powel, 2014) is het probleem – die om beleidsmatige oplossingen vraagt- gedefinieerd rond het thema ‘veiligheid’. Elke beleidsinterventie die in dienst staat van meer veiligheid en zekerheid lijkt te worden gerechtvaardigd waar veiligheid als norm wordt gesteld. De angst en de moraal die aan preventief gedrag wordt verbonden is kenmerkend voor de neoliberale rationaliteit- die met haar private opvatting over bestuur- altijd de hoogst haalbare mate van zekerheid nastreeft. Specifiek wordt hierin de relatie met de noodzaak van veiligheid(handhaving) gelegd. ‘Veiligheid is een ordenend concept, zo ordenen wij ons eigen leven met het oog op veiligheid: wat we wel en niet eten of waar en wanneer we ergens wel of juist niet lopen. ’ (van Houdt, 2009, p. 1). Volgens Zedner (2003) heeft secularisatie ervoor gezorgd dat in de huidige tijd veiligheidsproblemen worden gedefinieerd en begrepen als (morele) problemen (Zedner, 2003).

Refererend naar een situatie van toegenomen complexiteit en crisissituaties- wordt van de burger verwacht dat hij meer verantwoordelijkheid zal nemen. De crisissituatie wordt onder andere gedefinieerd rond het thema ‘veiligheid’. In deze context blijkt sprake van een verschuiving van verantwoordelijkheden als het om de sociale risico’s gaat. Waar eerst de overheid in samenwerking met het private domein verantwoordelijkheid droeg en aansprakelijk was (als instituut, als groter geheel) worden de sociale risico’s nu- tegelijk met de verantwoordelijkheden- bij de individuele burger gelegd. De individuele burger is hierdoor ook (zelf) aansprakelijk voor eventuele misstappen. De neiging om de aansprakelijkheid meetbaar te maken en vast te leggen is typisch neoliberaal. In de context van het huidige participatiebeleid worden de burgers onderling – in de gemeenschap- gestimuleerd elkaar te controleren, zo blijkt.

2.2.2.De meetbare contractuele burger

Het neoliberale beleid kenmerkt zich door haar streven naar meetbaarheid en controle. Het streven naar controle – met het oog op verbetering van efficiëntie- is in beleid herkenbaar als het gewenste gedrag van burgers nauw gedefinieerd is of/en als beleidsinstrumenten worden ingezet die het (actieve) gedrag controleerbaar maken (Ossewaarde, 2006, 56). Cijfers, statistische gegevens en wetenschappelijk onderbouwde of kwantitatief onderbouwde argumenten fungeren als machtig instrument om de burger aan te spreken op zijn verantwoordelijkheid (Townley, Cooper & Oaks, 2003). De betekenis gegeven aan eigen verantwoordelijkheid en de norm voor de invulling daarvan is in een dergelijk zekerheidsdiscourse gebaseerd op de gegevens over de gemiddelde capaciteiten van de actoren die tot de ‘vergelijkbare groep’ behoren.

In de huidige context worden zogenaamde ‘citizenwatches’ (Schinkel en van Houdt, 2014, p. 47) ingezet met het doel de controle tussen burgers onderling te vergroten. Op deze wijze wordt ‘sociale controle’ formeel gemaakt, aangestuurd en gebruikt als beleidsinstrument. Deze geformaliseerde sociale controle is niet gestoeld op natuurlijke relaties van vertrouwen, maar op contractuele relaties gebaseerd op wantrouwen.

In het neoliberale discours wordt de individuele burger gecontroleerd met het oog op het algemeen (economisch) nut. ‘De gelijkheid is norm, maar de ongelijkheid en het verschil worden gekoesterd. Aan de ene kant willen we maatwerk en erkenning van specificiteit en uitzondering, aan de andere kant eisen we gelijkheid en uniformiteit’ (Frissen, 2003, p. 88)’. Door de bureaucratisering als onderdeel van het neoliberale beleid wordt moreel gedrag als iets wat ‘gemeten kan worden’ en wordt gedrag als goed aangemerkt zolang het binnen de regels

van de wet en de technieken van het private systeem valt. Daarmee wordt door het neoliberale discours de betekenis van ‘de moraal’ gedenigreed tot een gedemoraliseerd technisch concept (Ossewaarde, 2006, p. 20).

Tot zover is beschreven dat het neoliberale discours – met haar definitiemacht- de (participerende) burger als subject identificeert door haar meetbaar te maken en vervolgens identificeert en emancipeert. In de context van secularisatie, globalisering en een samenleving omschreven als gedomineerd door ‘angst’ wordt ‘meetbaarheid’ al snel opgevat als iets vanzelfsprekends. In de volgende paragraaf wordt omschreven hoe in de context van een ‘angstige samenleving’ de belofte van ‘eigen regie over gezondheid en leven’ aansluit binnen die neoliberale logica van beleid.

2.2.3. De gezonde zelfstandige onderhandelaar

De huidige samenleving wordt aangeduid als beheerst door angst (Cossman, 2013), daardoor is er sprake van een toenemende aandacht voor risico's. In deze context wordt de burger dringend gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar leven en dat van zijn omgeving; dat is te herkennen in de nieuwe wet maatschappelijke ondersteuning en de jeugdwet. Eigen regie wordt hierbij een centrale component en geïdealiseerd als een nieuwe mogelijkheid voor het terug winnen van eigen controle over het zorgproces. De burger wordt in deze context gedefinieerd als ‘professional’ van zijn eigen zorg, verantwoordelijkheid betekent dan dat hij zijn leven en zijn (recht) op gezondheid zelf moet ‘regelen’. Dit leidt er toe dat de betekenis van eigen verantwoordelijkheid ook inhoudt dat de burger als het ware zijn eigen dienstverlener mag/ of moet zijn.

Er lijkt in de context van de hervormingen in de zorg sprake te zijn van ‘zowel een financiële als een emotionele hervormings logica (Grootegoed, 2013, p. 19)’. Als gevolg van het argument refererend naar toegenomen complexiteit en een verschuiving van sociale verantwoordelijkheid, worden burgers in toenemende mate aansprakelijk gesteld voor de keuzes die zij maken (Lemke, 2002, p. 12) Bij het benoemen van de noodzaak van actief burgerschap wordt gerefereerd naar de toenemende kosten in de zorg en daarmee de onhoudbaarheid van het systeem in de toekomst. Het antwoord lijkt te worden gevonden (volgens de beleidslogica) in decentralisatie én participatie. Op het grensvlak tussen afhankelijkheid en autonomie wordt de burger aangesproken op zijn functionaliteit. De mensen die ‘net’ zonder hulp kunnen (ook al willen ze liever wel hulp of steun) – daar lijkt participatiebeleid in het bijzonder op gericht.

Juist daar wordt over keuzevrijheid gesproken en wordt zodoende een moreel appél gedaan op de burger die hulpbehoevend is – maar tevens ook midden in het leven staat – of wil staan. In die zin blijkt keuze een ideaal voor zorg, maar niet voor normale hulp (Grootegoed, 2013, p. 89)’. De burger wordt in de context van de participatiesamenleving en tendensen van decentralisatie geresponsabiliseerd (Rose; 2008, Lemke; 2002) als contractuele partner in governance (Ossewaarde, 2007) op lokaal niveau. In de beleidsomschrijving van de verzorgingsstaat, blijkt ‘burgerschap’ vooral als ‘persoonlijk burgerschapsrecht’ omschreven te worden (Dahrendorf, 2008, p. 128). Gerelateerd aan deze bestuursrationaliteit, waarbij de verzorgingsstatelijke instituten van voorheen zijn ge-de-collectiviseerd (maar geprivatiseerd) wordt ook de burger (en zijn gezondheid) op private wijze gedefinieerd.

Deze individualisering in het beleid van de gezondheidszorg is te herkennen in de invoering van het persoonlijk gebonden budget (pgb) en de (oude) wet maatschappelijke ondersteuning (WMO 2007). De consequentie van deze nadruk op het individu is dat er in beleid in toenemende mate belang wordt gehecht aan de eigen verantwoordelijkheid, het actieve gedrag - en de keuzevrijheid van de burger (Taylor-Gooby 2008 in van Gerven en Ossewaarde, 2014, p. 36)’. Iets als maatwerk of een persoons gebonden budget krijgt een beladen betekenis in deze context- De beleidslogica lijkt in te houden dat het systeem niet in dienst van de persoon staat, maar de persoon is gebonden aan de definities gesteld door het systeem.

De zieke, zorg-afhankelijke burger wordt in het neoliberale discours gedefinieerd als een gezonde zelfstandige burger die verantwoordelijkheid dient te nemen door te onderhandelen (als een marktkoopman, een consument-burger) over zijn zorg. (Ossewaarde, 2006, p. 35)’. Deze definitie van de consument- burger - gesteld door het neoliberale discours- wordt ook herkend door andere auteurs. In deze trend – waarin de burger meer eigen verantwoordelijkheid krijgt- is een neoliberale strategie te herkennen die (in discourse analytische termen) ‘responsabilisering’ (Rose,2000 Jessop, Gray, 2009) wordt genoemd. De burger wordt verantwoordelijk gesteld door hem vermogens (abilities) toe te kennen. Zijn antwoord (respons) moet in lijn zijn met deze verantwoordelijkheden.

Concluderend kan worden gesteld dat de eigen verantwoordelijkheid van de burger in de context van hervormingsbeleid rondom gezondheid de betekenis van ‘preventieve taak’ krijgt. Meer specifiek is gebleken dat de neoliberale definitie van de burger in deze context wordt herkend in zijn rol als een consument van gezondheidsdiensten’ en een ‘producent’ (een koopman (Ossewaarde, 2007) ten aanzien van zijn ‘leven’. In de context die gedefinieerd en

geproblematiseerd wordt als één van toegenomen risico's blijkt de angst voor de onvoorspelbaarheid van het leven en 'ziekten' groter te worden. De beloftes van eigen regie en meer eigen keuzes of persoonlijk maatwerk gaan samen met een beleid gericht op het faciliteren van een toenemend aanbod aan mogelijkheden voor preventieve screening of preventieve levensplanning. De keuze voor 'geen preventief gedrag' als invulling van eigen verantwoordelijkheid wordt door dit 'aanbod aan mogelijkheden' uiteindelijk geen optie; omdat de burger voor de gevolgen van deze 'niet-preventieve keuze' sociaal en financieel – als gevolg van de andere keuze door de gemiddelde populatie of de beleidsregels, wordt afgestraft en uitgesloten. Over de keuzevrijheid; die vaak in beleidsteksten tezamen wordt omschreven met het appél op eigen verantwoordelijkheid wordt in de volgende paragraaf verder ingegaan.

2.2.4. De levensplanner

De burger wordt door het huidige discours in het participatiebeleid gedefinieerd als een autonome netwerker. In de context van een complexe samenleving en de verwijzing naar toegenomen risico's wordt preventief gedrag als noodzaak omschreven. De burger wordt voor de nabije toekomst aangespoord een netwerker te zijn; maar daarnaast wordt hij aangespoord controle over zijn leven te krijgen. Zo dient hij verantwoordelijkheid te dragen voor de planning van zijn eigen leven. De burger wordt op die wijze als 'planner' gedefinieerd. Deze verschuiving van de bescherming van het individu naar de bescherming door het individu wordt als illustratief aangemerkt voor de huidige samenleving die gericht is op het beheersen van risico's.(Beck, 1992); 'De laat moderne samenleving wordt gekenmerkt door een focus op het individu en reflexiviteit op het eigen gedrag (Giddens, 1991, p. 71)'.

Er blijkt een neoliberale wens herkenbaar in de context van participatiebeleid om – bij het toekennen van keuzes verantwoordelijkheid naar een individueel of ander niveau te brengen, daarbij wordt aansprakelijkheid ook tot een andere actor overgeheveld (Beck, 1992 in Powel, 2014, p. 23). Deze combinatie van het toekennen van vermogens en het aansprakelijk stellen van de burger wordt in discours-analytische termen omschreven als responsabilisering (Foucault).

Hierbij gaat het om de productie van het zelf; en de productie van de competenties, de gezondheid en de resultaten van het zelf. De veronderstelling is dat dit juist zal leiden tot marginalisatie van bepaalde groepen; zoals jongeren (Powel, 2014, p. 23)'. Door de 'plicht' keuzes te 'mogen' maken krijgt eigen verantwoordelijkheid de betekenis van 'aansprakelijkheid'. De burger wordt aansprakelijk gesteld voor zijn (verplichte) zelfgemaakte

keuzes (Bovens, 1998, 24 in Ossewaarde, 2006, p.36). In een context van toegenomen complexiteit en complexe wereldwijde risico's is de individuele aansprakelijkheid zwaarwegend. Keuzevrijheid is gerationaliseerd van een morele waarde, die een centrale plaats had in West Europese culturen, tot een instrument waarmee allerlei veranderingen kunnen worden bekrachtigd (Ossewaarde, 2010, p.1)'. Het concept vrijheid wordt in het neoliberale discours opgevat in de betekenis van concurrentie-vrijheid. 'De huidige opvatting van 'vrijheid' blijkt als onbegrensd te worden gedefinieerd en geoorloofd zolang het de concurrentie maar bevordert (Wijnberg, VPRO Tegenlicht, 18 mei 2009)'.

Als vrijheid in private termen wordt gedefinieerd leidt de keuzevrijheid van de ene burger (ik neem eigen verantwoordelijkheid door heel hard te werken en te kiezen voor een prenatale screening in een vroeg stadium) tot een beperking van vrijheid en mogelijkheden voor de andere burger. Hierdoor wordt de juiste keuze wel een cruciaal punt in de neoliberale definitie van het besturen. Zeker in een context waarbij er grote angst heerst ten aanzien van toenemende risico's. Dan heeft het maken van de verkeerde keuze cruciale gevolgen. Giddens, 1991, p. 70 in Cossman, 2013, p. 894) Gevolg van dit aanbod aan mogelijkheden is dat de burger niet alleen de keuze, maar in toenemende mate de plicht 'eigen regie' te voeren over zijn leven en gezondheid. In de context waar 'keuzevrijheid' wordt aangeboden aan de burger, is een paradoxale aandacht voor flexibilisering waar te nemen (Lavrence and Lozanski, 2014, p. 81)'. 'De individuele cliënt wordt aangespoord tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid binnen en door het maken van verschillende levensplannen(Borghi and van Berkel, 2007: 422 in van Gerven & Ossewaarde, 2012, p. 39))'. Hij moet zijn competenties in kunnen zetten naar de vraag van de arbeidsmarkt. Hiermee is een voorwaarde voor participatie (op flexibele en positieve wijze) dat je het systeem kent. (Smith, 2010, p. 52)'

Samenvattend blijkt dat in 'het recht' op keuzevrijheid – die de burger in het huidige beleid blijkt te krijgen – ook de verantwoordelijkheid en plicht tot het nemen van keuzes wordt gecreëerd. Gevolg is dat de burger aansprakelijk wordt gesteld voor de keuzes die hij maakt. Paradoxaal is dat deze belofte van 'eigen controle of vrijheid' wel passend moet aansluiten op de vraag van de arbeidsmarkt. Hierdoor moet de burger in zijn rol als 'vrije' levensplanner ook flexibel zijn en zijn gedrag moet productiviteit opleveren. De creatie en definitie van de planner als neoliberale burgerrol is te begrijpen als een belofte aan de burger die inhoudt dat hij het

‘heft weer in eigen hand mag nemen’. Maar dankzij een neoliberale opvatting van vrijheid blijkt er een paradox in de belofte te ontstaan die in sommige gevallen tot een identiteitscrisis leidt.

In deze paragraaf is omschreven hoe in de huidige tijd de probleemdefinitie en de definiëring van de crisissituatie als argument dient voor de noodzaak voor een meer actieve en preventieve invulling van eigen verantwoordelijkheid van burgers. In relatie tot deze definitie van de context – omschreven als ‘crisissituatie- zijn vier neoliberale definities van de gewenste burgerrol omschreven. Deze waren ideaaltypisch omschreven als ‘de transparante risico – vermijder, ‘de meetbare contractuele burger’, ‘de gezonde zelfstandige onderhandelaar’ en ‘de levensplanner’. De belofte die de beleidslogica lijkt te omschrijven is dat het nemen (kiezen) van eigen verantwoordelijkheid – ingevuld als preventief gedrag - (in deze risico-context) zal leiden tot meer individuele controle (over het eigen leven), overzicht, eigen keuze en zelfstandigheid. Deze belofte in de neoliberale logica van participatie beleid is ook te herkennen in de logica rond decentralisatie; over de definitie van gereorganiseerde en lokale burger – als onderdeel van het decentralisatiebeleid, zullen de volgende paragrafen gaan.

2.3. Organisatie

Tot zover is omschreven dat de burger in de huidige tijd in zijn ‘rol’ verantwoordelijkheid moet dragen door actief te zijn. Zijn activiteit moet vooral ‘preventief’ van aard zijn; dat betekent dat het neoliberale beleid de noodzaak van actief gedrag beargumenteert door te verwijzen naar ‘de toegenomen risico’s en de houdbaarheid van het systeem’.

In deze paragraaf wordt eerst omschreven hoe de neoliberale gouvernementele techniek van verplaatsing er voor zorgt dat de verantwoordelijkheid van de burger nog steeds als liberaal kan worden gedefinieerd- al lijkt er sprake te zijn van grote verandering er is slechts sprake van verplaatsing; op te vatten als een governmentale strategie. Vervolgens wordt de betekenis van eigen verantwoordelijkheid als lokale gemeenschapsburger beschreven. Hier blijkt dat het appél op individuele verantwoordelijkheid en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid worden afgewisseld, en dat hieruit blijkt dat het lokale en de gemeenschap slechts worden ingezet als instrumenten ten dienste van de efficiëntie – die er door private netwerken op lokaal niveau- bestaat.

2.3.1. *De ge- (re) organiseerde burger*

Deregulering is niet automatisch het gevolg van decentralisatie: ‘Die optimistische verwachting gaat voorbij aan de ijzeren wet van de deregulering, die voorspelt dat elke deregulering gepaard gaat met re-regulering. Er wordt in de context van de nieuwe wetgeving in het sociaal beleid ook verwezen naar de transitie; in dat opzicht klopt het dus dat de aandacht uitgaat naar de organisatie van de participatiesamenleving; en dat er verantwoordelijkheden verschoven worden. Herverdeling van verantwoordelijkheden is zeker niet iets nieuws; zo lang de verzorgingsstaat ‘bestaat’ vinden er discussies plaats over de juiste verdeling van verantwoordelijkheden tussen staat en burgers.

Verplaatsing en herverdeling van verantwoordelijkheden blijken kenmerkend te zijn voor het neoliberalisme. Dat kan zijn naar de geprivatiseerde markt of naar de lokale overheid. In het kader van het huidige participatiebeleid wordt decentralisatie beargumenteerd door de stelling dat zo meer maatwerk mogelijk is. Omdat het vaak samen gaat met bezuinigingen lijkt het logisch dat het decentrale beleid dan ook efficiënter is dan het centrale. Deters (1999) suggereert ook dat het maar de vraag is of decentralisatie nu werkelijk tot meer materiële beleidsvrijheid voor gemeenten leidt. Volgens Boogers (2009) blijkt het behalen van een meer integraal bestuur als gevolg van lokaal beleid blijkt in veel gevallen maar moeilijk haalbaar.

Geconcludeerd kan worden dat de eigen verantwoordelijkheid van de burger verondersteld wordt juist niet fundamenteel een andere betekenis dan een neoliberale krijgt als de aandacht (teveel) uitgaat naar de organisatie van de participatiesamenleving. Waar meer beleid, bijeenkomsten, adviesbureaus en wetten opduiken is de participatiesamenleving verondersteld een liberaal karakter te behouden. Dan wordt de burger in het nemen van zijn eigen verantwoordelijkheid uitgenodigd vooral mee te bewegen en zijn (private) rechten te regelen op het lokale niveau van publiek- private samenwerking.

2.3.2. De lokale gemeenschaps- burger

Het huidig (decentralisatie)beleid beoogt eigen verantwoordelijkheid van de burger te stimuleren door hem op wijkniveau (via sociale controle) te laten participeren. Deze definitie van de burger als lokale gemeenschapsburger blijkt echter tevens centraal en regionaal te worden vastgesteld. De beleidslogica gericht op het lokale wordt door sommigen meer gezien als een romantisering van het lokale.

De hernieuwde aandacht voor de wijk en de lokale gemeenschap werd al verwacht te zorgen voor een reactivering van zelfmotivatie, individuele verantwoordelijkheid en zelfrealisatie (Miller and Rose 2008, p. 92 in Erikson, 2012, p. 688)'. Juist in het participatiebeleid gericht op horizontale verbanden en de gemeenschap blijkt individuele verantwoordelijkheid en eigen regie centraal komen te staan. Erikson (2012) vat dit paradoxale kenmerk van participatiebeleid kernachtig samen: "Participatiebeleid poogt actief burgerschap, burgernetwerken en coproductie te bereiken. Selfservice politiek bestaat uit het streven naar activatie-beleid; de organisatie van sociale governance aandacht voor aansprakelijkheid; selfservice politiek is geen tegenovergestelde- maar deel van participatiepolitiek geworden in het actuele beleid (Erikson, 2012, p. 685).

In feite is de participerende lokale burger fysiek aanwezig in de wijk en daar niet afhankelijk van zijn burens- hij is in relatie tot werk en zorg wel afhankelijk van een centrale, geglobaliseerde digitale 'overheid'. Deze digitale overheid definieert de burger als (burgers-service) nummer. Het digitale programma (soms werkend als een robot) stelt de norm voor elke burger gelijk. De verantwoordelijkheid van de burger is mee te doen, als participerende burger, wat automatisch impliceert dat hij ook een digitale burger is. De digitale identiteit kan leiden tot een geïndividualiseerde 'echte' identiteit. Ook leidt horizontaal beleid niet automatisch tot een democratischer proces. Genegeerd wordt dan dat er in die horizontale relaties competitieve

elementen bestaan. Juist verticale vormen van beleidsvoering kunnen ook fungeren als een bescherming tegen ondemocratische systemen en rationaliteiten (Cassel, Nelson, 2013, p. 245).

Concluderend kan worden gesteld dat de logica van het decentralisatiebeleid gericht is op de stimulering van de eigen verantwoordelijkheid én van de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Deze gecombineerde logica herkenbaar in het beleid waarbij de wijk centraal wordt gesteld wordt aangeduid als ‘neoliberaal communitarianisme’ (Schinkel en van Houdt, 2014). Hierbij wordt de burger gedefinieerd als een lokale gemeenschapsburger, maar alleen nadat hij eerst zelf verantwoordelijkheid heeft genomen en geprobeerd heeft autonoom te zijn. Autonomie heeft dan enkel betrekking op het echte leven, want paradoxaal lijkt de burger op digitaal vlak juist afhankelijker (van overheid en instituties) te worden.

In deze laatste paragraaf als onderdeel van het theoretisch hoofdstuk is stilgestaan bij de wijze waarop volgens de wetenschappelijke literatuur decentralisatie in het licht van het neoliberale discours wordt begrepen. Hieruit bleek dat decentralisatie door sommige auteurs vooral wordt begrepen als een neoliberale verplaatsingstechniek. Ook wordt vastgesteld dat in recent sociaal beleid een tendens gaande is waar in toenemende mate aandacht is voor de lokale gemeenschap. De gewenste burgerrollen die in deze context door het discours worden gedefinieerd zijn te omschrijven als ‘de ge-(re) organiseerde burger en de lokale gemeenschapsburger.

Eigen verantwoordelijkheid krijgt als onderdeel van deze ‘decentralisatiegedachte’ vooral de betekenis als ‘meedoen in de nieuwe context, gehoorzamen, een lokale partner zijn en geloven in de ‘gemeenschappelijkheid’ van de lokale context. De paradox is dat het appél op sociale verantwoordelijkheid (in de aandacht voor de wijk en de gemeenschap) samen blijkt te gaan met de stimulering van zelfredzaamheid van het individu. Tevens blijkt het argument ‘dat de wijk dichtbij is en de overheid ver weg’ niet sluitend te zijn. De betekenis van de wijk is niet zo vanzelfsprekend als wij denken, refererend naar een wereld die door globalisering en digitalisering als één grote wijk door netwerkverbanden aan elkaar verbonden is. De burger blijkt dan ergens in dat netwerk van verbanden een plaats te hebben, de invulling van zijn verantwoordelijkheid wordt tevens bepaald door en in dat geglobaliseerde, gedigitaliseerde verband.

2.4. Samenvatting van concepten

In dit hoofdstuk over de theorie zijn de wetenschappelijke inzichten over de betekenis van eigen verantwoordelijkheid - als herkend in participatie en sociaal beleid vanaf 2000- omschreven. Volgens de literatuur is de definitie van eigen verantwoordelijkheid in het huidige participatiebeleid gerelateerd aan thema's omschreven als activatie, preventie en organisatie. Aan de hand van deze thema's zijn- gebaseerd op de beschrijving uit wetenschappelijk onderzoek - 10 neoliberale definities van de burgerrol en 10 tegengestelde (bevrijdende) definities van de burgerrol opgesteld.

Nu de definitie van eigen verantwoordelijkheid als herkenbaar in het participatiebeleid is achterhaald is tevens het antwoord op de eerste deelvraag gegeven. Dit antwoord; bestaande uit een omschrijving van de neoliberale definities van de burgerrol en de kenmerken zijn in het schema hieronder (Tabel 1) gepresenteerd.

Tabel 1 conceptualisering van theorie

Neoliberale definitie De betekenis van eigen verantwoordelijkheid van de burger	
De capabele functionele burger	<u>Activatie</u> , Functionaliteit verhogen en aanpassen aan onvermogend systeem
De ordentelijke partner in governance	<u>Activatie</u> , horizontale relaties leiden tot gedeelde verantwoordelijkheid. Door governance ook meer private controle instrumenten
De talentvolle burger	<u>Activatie</u> , Concurreren met andere burgers Uitblinken Talentvol zijn als instrument in internationale concurrentiestrijd

De ge- (de)moraliseerde en ge-emancipeerde burger	<u>Activatie</u> , Emanciperen en ‘je inzetten’ Vermogen en actief gedrag wordt gedefinieerd als keuze Jezelf verbeteren Gevolg: in-en uitsluiting, winnaars / verliezers
De transparante risico vermijder	Actief gedrag gericht op <u>preventie</u> van maatschappelijke en individuele risico’s Begrip hebben voor de noodzaak van actief gedrag Preventief handelen; plannen, gezondheid checken, verplichte vaccinatie, prenatale screening, meedoen aan bevolkingsonderzoek
De meetbare contractuele burger	Actief gedrag gericht op <u>preventie</u> van maatschappelijke en individuele risico’s In het private samenwerken met overheid je gegevens delen – hierdoor meetbaar zijn
De gezonde zelfstandige onderhandelaar	Actief gedrag gericht op <u>preventie</u> van maatschappelijke en individuele risico’s Koopman zijn van je eigen zorg Professioneel zijn in het regelen van je zorg (eigen regie). Onderhandelen over de hoeveelheid steun (nieuwe WMO/ jeugdwet) Zorg inkopen, persoonlijke afstemming
De levensplanner	Actief gedrag gericht op <u>preventie</u> van maatschappelijke en individuele risico’s Controle over je leven houden Investeren in eigen gezondheid en intellect

De ge- (re)organiseerde burger	<u>Organisatie</u> van decentrale verantwoordelijkheden Meedoen in verplaatste organisatie van sociaal beleid (volgen) – gehoorzamen Geïnstrumentaliseerd als gevolg van regionale en centrale samenwerking (decentralisatie is de vraag)
De lokale gemeenschaps- burger	<u>Organisatie</u> van decentrale verantwoordelijkheden Geloven in de gemeenschappelijkheid op wijkniveau Geloven in het maatwerk Maar: onderdeel zijn van een integrale aanpak die geprivatiseerd en gedigitaliseerd is.

Tabel 1: 10 neoliberale definities van de burgerrol en zijn verantwoordelijkheid in participatie – en sociaal beleid van 2000 tot 2014.

3.Methode

In dit hoofdstuk wordt omschreven hoe het onderzoeksproces heeft plaats gevonden. Het doel van dit hoofdstuk is te omschrijven hoe de concepten (de neoliberale definities van de burger) uit het vorig hoofdstuk meetbaar (operationeel) zijn gemaakt. Voorts zal eerst de methode van discourse analyse uitgelegd worden. Daarop volgend vind een omschrijving van de methode van data collectie plaats. Daarna vindt een uitleg plaats op welke wijze de dataverwerking is ingevuld. Het hoofdstuk eindigt met een conclusie waar de geoperationaliseerd concepten op schematische wijze zijn weergegeven.

3.1. Onderzoekstrategie en ontwerp

De vooronderstelling van de discoursanalyse is dat de verbindingen tussen taal, beleidskennis en macht leiden tot beheerding, disciplineren, en surveillance van objecten van beleid (Ossewaarde, 2006, p.9). Deze verbindingen – die bij het gebruik van eigen verantwoordelijkheid in de context van (participatie)beleid te vinden zijn- staan centraal in dit onderzoek.

Volgens Foucault is besturen op te vatten als een handeling van subjectivatie; ‘dat betekent dat besturen zowel consequenties heeft voor de definitie die aan het zelf wordt gegeven, als ook de definitie die wordt gegeven aan anderen en de staat. Ook vindt besturen plaats ‘bij het zelf als het gevolg van – of in relatie met- de dominante rationaliteit; dat is het discours. (Foucault, 1993, p. 203- 4)’. Het discours is in staat tot het creëren van een gedeelde logica (gouvernementele techniek) en daarmee in staat tot het besturen of beheersen van verwachtingen, emoties en mentaliteit of mentale toestand (Foucault, 1991; 1993 in Ossewaarde, 2006, p 30). De dominante rationaliteit die beheerst welke definities gegeven worden en welke normen er vanzelfsprekend vormt het discours. Door de beheersende macht van het discours is de burger niet in staat tot zelfbestuur.

Het neoliberalisme streeft in beleid naar de maximalisatie van efficiëntie. Omdat het discours in staat is te beheersen en macht heeft definities te bepalen definieert de burger binnen het neoliberale discours zichzelf tevens in private termen. De kenmerken van de private rationaliteit- behorend bij het neoliberale discours- zijn omschreven in de theorie. Op welke wijze de gouvernementele techniek van het neoliberale discours- die bestaat in de beheersing in de verbindingen tussen taal, kennis en macht – wordt herkend in deze studie in dit onderzoek zal in volgende paragrafen worden omschreven.

3.2. Selectie van domeinen en jaren

De betekenis van eigen verantwoordelijkheid is onderzocht door beleidsdocumenten te selecteren die afkomstig waren uit de beleidsterreinen behorend bij de volgende ministeries: Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW), het Ministerie van Infrastructuur en Milieu (I&M) en het Ministerie van Algemene Zaken (AZ). De reden voor de keuze van deze beleidsvelden is dat hier expliciet wordt ingegaan op de verantwoordelijkheid van burgers; omdat juist in deze domeinen het beleid rondom participatie en activatie van burgers omschreven wordt. Bij elke combinatie van beleidsjaar en beleidsdomein zijn meestal 10 documenten geselecteerd (zie appendix 1) waarbij het beleid betrekking had op het thema van dit onderzoek.

3.3. Methode van data analyse

Het huidige onderzoek naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid bestond uit drie componenten. Enerzijds een zoektocht naar de wetenschappelijke inzichten, daarnaast een zoektocht naar de huidige betekenis en verder een interpretatie van de huidige resultaten door een vergelijking met de wetenschappelijke inzichten. In deze paragraaf wordt omschreven hoe de zoektocht (en de weg naar het antwoord) naar de huidige betekenis en de interpretatie heeft plaats gevonden. Nadat de documenten geselecteerd waren en in het computerprogramma atlas ti waren geplaatst is door middel van de volgende stappen naar de huidige betekenis van eigen verantwoordelijkheid gezocht.

Eerst werd er door het tellen van woorden met behulp van atlas ti de vraag gesteld welke woorden vaak waren gebruikt en welke woorden gezien het onderwerp van deze studie en relevant waren om ‘mee te nemen’ en te onderstrepen. De tweede stap bestond uit het analyseren van document-titels- als stap na de woordanalyse. Hierdoor ontstond er een betere interpretatie van de woorden. Het was dan zichtbaar of deze woorden vaak voorkwamen omdat het onderwerp van het document juist daarover ging of dat deze woorden ook vanwege andere oorzaken (een bepaalde logica) vaak voorkwamen. In dat laatste geval werden de woorden en definities ‘meegenomen.

De derde stap bestond uit een coderingproces wat ten eerste plaats vond op ‘open wijze’. Dat wil zeggen dat naast de neoliberale ideaal typen van burgerrollen (als geconceptualiseerd op basis van eerder omschreven theoretische inzichten) ook andere ‘codes’ of woorden werden toegekend aan zinsneden. Dat waren woorden of andere tekstuele kenmerken die de

onderzoeker relevant achtte in relatie tot de beantwoording van de onderzoeksvraag. De vierde stap bestond uit een coderingsproces die als axiaal wordt omschreven. Citaten die alsnog relevant bleken (of juist niet) – werden opnieuw gedefinieerd of geselecteerd, woorden of thema's die toch minder relevant bleken werden weg gehaald, het was een reflecterende stap en meer selectief proces van coderen, begrijpen, selecteren en interpreteren; dat past typisch bij een onderzoek wat zowel inductief als deductief van aard is. In het onderzoeksproces bestond er een selectie van in totaal dertig neoliberale codes. Twintig neoliberale kenmerken die naast de tien centrale codes van dit onderzoek (zie bijlage 1, tabel A) meerdere malen werden gevonden werden namelijk ook (tijdelijk) gecodeerd.

De vijfde stap bestond uit het koppelen van de deze twintig tijdelijke codes aan de tien centrale code die eerder waren opgesteld. De zesde stap bestond uit een selectief coderingsproces waar met de 10 neoliberale codes (daarbij de twintig codes onderdeel van de tien hoofdcodes) de laatste stap van de analyse plaats vond. De zevende stap bestond uit een interpretatie van de resultaten; waarbij zonder verdere metingen de meest opvallende codes, thema's en woorden werden omschreven. Dit leidde tot een voorlopig idee van de dominante definities van burgerrollen en verantwoordelijkheden in de jaren en beleidsdomeinen. Vervolgens – stap acht- werd via het programma atlas ti bij de optie 'code manager' de codes geanalyseerd op hun 'groundedness' (de hoeveelheid quotes die aan de code gekoppeld waren) en hun 'density' (de hoeveelheid relaties met andere codes). Deze informatie fungeerde als reflectieve component voor stap zeven.

Op basis van deze interpretatie van resultaten zijn er drie centrale 'codes' geselecteerd; stap negen; dat resulteerde in een 'top drie' per elke combinatie van jaar en domein. Met stap tien zijn alle resultaten in schema's geplaatst; waar elk schema één beleidsjaar weergaf. Een voorbeeld van een dergelijk schema is terug te vinden in bijlage 3, tabel D. Op grond van de gevonden woorden, thema's, titels van documenten, relatie met andere codes en definities van burgerrollen werd het mogelijk te omschrijven welke betekenis van eigen verantwoordelijkheid bleek te overheersen in de verschillende domeinen en jaren.

3.4 Samenvatting methode en operationalisatie

In dit hoofdstuk zijn de methodologische aspecten van deze studie omschreven. Er is aandacht besteed aan het concept ‘discourse’ en uitgelegd is hoe het discourse door definities in staat is de objecten van beleidsstrategieën te definiëren, te beheersen en te disciplineren (Foucault, 1993)’. Vervolgens werd omschreven hoe de selectie van documenten en domeinen plaats heeft gevonden. Daaropvolgend vond een beschrijving van de methode van data analyse plaats; hier werd omschreven hoe met behulp van het computerprogramma atlas ti de beleidsteksten werden geanalyseerd en hoe er gezocht werd naar rationaliteit van het besturen.

In tabel 2 is weergegeven hoe eerder omschreven concepten – de neoliberale definities van de burgerrol als gebaseerd op de theorie (zie tabel 1)– zijn gebruikt om de resultaten te interpreteren. De inhoud van tabel 2 is zodoende op te vatten als een schematische samenvatting van dit hoofdstuk over de methodologische aanpak van deze studie. Tabel 2 is verschillend ten opzichte van tabel 1 wegens het feit dat de omschrijvingen in tabel 2 naast op deductieve wijze ook op inductieve wijze zijn ontwikkeld.

Tabel 2 operationalisatie van concepten

De neoliberale definitie van de burgerrol	Mentaliteit van besturen zelf te herkennen in definities en verwijzingen, gebruik van woorden of thema's als:
De capabele functionele burger	Vermogen, verbetering, functioneel actief burgerschap,
De ordentelijke partner in governance	Burgerinitiatief, partner, horizontaal, netwerksamenleving, overheidsparticipatie, integraal, (lokale) partners
De talentvolle burger	Diploma, competentie, kennis, kennismaatschappij, talent, investeren
De ge-(de)moraliseerd en ge-emancipeerde burger	Taak, moraliteit (op technische wijze), normaal, moreel gedrag, iedereen, emancipatie, begrip
De 'transparante' risico-vermijder	Verantwoordelijk en aansprakelijkheid, risicosamenleving, gezondheid en veiligheid, complexiteit, globalisering,
De meetbare contractuele burger	Gelijke resultaten, meten, gegevens, doelgroep, groep aandacht(swijk) , probleemgezin, emancipatie, jaarcijfers, groei, werkloosheidscijfers, winst, groep(snaam), vrouwen, mannen, jongeren, integratie

De gezonde zelfstandige onderhandelaar	Autonomie, eigen regie, maatwerk willen, meer, regelen, nieuwe wmo, gezondheidsrisico's, mantelzorg, aansprakelijk-verantwoordelijk
De levensplanner	Keuzevrijheid, Gezondheid, onderwijs, jeugd, leren, investeren, toekomst, mogelijkheden, kansen pakken, investeren, producent, flexibel
De ge-(re) organiseerde burger	Decentralisatie, gemeente, lokaal wat kan, keukentafelgesprek, maatwerk, beter zicht op wat mogelijk is, private zorg, instelling, verzekeraar, wmo – waar nodig hulp bieden
De lokale gemeenschapsburger	Wijk, buurt, dichtbij maatwerk, integrale aanpak op lokaal niveau, wijk, leefbaarheid in buurt, lokale initiatieven, lokale aanpak, loket, internet, digitaal

Tabel:2 Operationele kenmerken van neoliberale definities van eigen verantwoordelijkheid en de burger(rol). De concepten in kolom 1 – geformuleerd in ideaaltypische omschrijvingen van de burgerrol – worden meetbaar door de omschrijvingen – als zijnde operationele kenmerken – zichtbaar in kolom 2. Deze gegevens in kolom 2 zijn zowel gebaseerd op wetenschappelijke kennis als ook opgesteld tijdens de eerste stappen in het onderzoeksproces (open codering) – naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid in het huidig participatiebeleid (deductief en inductief gefundeerd).

Met deze operationalisatie van concepten was het mogelijk de resultaten te omschrijven en te interpreteren; deze beschrijving volgt in het volgende hoofdstuk. Deze interpretatie houdt in dat de ‘rollen’ die lijken te domineren overeenkomen in het huidig empirisch materiaal vergeleken worden met de wetenschappelijke inzichten.

4. Resultaten

Tot zover is in dit verslag beschreven hoe de theoretische wetenschappelijke inzichten tot een conceptualisering van 10 burgerrollen heeft geleid. Deze tien concepten – geformuleerd in ideaal typen van de neoliberale burgerrol (zie tabel 1) - vormen ook de leidraad voor de analyse en interpretatie van resultaten; hoe deze concepten zijn gebruikt om de resultaten te interpreteren is omschreven in het voorgaande hoofdstuk over de methodologie. Met de beschrijvingen van resultaten geformuleerd in het huidige hoofdstuk wordt antwoord gegeven op deelvraag 2, die luidt:

Welke betekenis geeft de Nederlandse overheid aan het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’ in haar (sociaal) beleid - als omschreven in beleidsteksten - op de beleidsterreinen van Gezondheidszorg Welzijn en Sport, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Onderwijs Cultuur en Wetenschap, Infrastructuur en Milieu en Algemene Zaken in de periode 2007-2014?

Aan de hand van referentie naar vaak voorkomende woorden, betekenissen in domeinen, dominante definities in contexten en/of jaren wordt deze vraag beantwoord. Dit hoofdstuk sluit af met een interpretatie van de empirie; Zodoende geeft de inhoud van dit hoofdstuk tevens antwoord op de derde deelvraag, luidende;

In hoeverre is het neoliberale discours bij het gebruik van het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’ nog te herkennen in het beleid in de context van de participatiesamenleving?

Deze derde deelvraag wordt beantwoord in het concluderend gedeelte van dit hoofdstuk. Daar wordt omschreven in hoeverre de betekenissen en definities als gevonden corresponderen met de kenmerken van de neoliberale definities – als eerder omschreven.

4.1. Activatie

In deze eerste paragraaf worden huidige betekenissen van eigen verantwoordelijkheid, als gevonden in de eerder geselecteerde beleidsteksten (appendix 2) - die zijn gerelateerd aan het begrip 'activatie' - omschreven. Verwijzend naar de theoretische inzichten over dit onderwerp wordt in dit hoofdstuk omschreven in welke mate en in welke contexten (domeinen en jaren) de eigenschappen van 'de capabele en functionele burger', 'de ordentelijke partner in governance', 'de talentvolle burger' en de 'ge- (de) moraliseerde en ge-emancipeerde burger' (zie tabel 1) terug te vinden zijn in het huidig beleid.

4.1.1. De capabele functionele burger

De betekenis van eigen verantwoordelijkheid omschreven 'als de taak functioneel te zijn en te investeren in je (intellectuele) vermogens' was vooral herkenbaar in de beleidsteksten afkomstig uit het domein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). (Bijlage 1, tabel B)

Het beleid waarin de betekenis van eigen verantwoordelijkheid tot uitdrukking komt lijkt gericht te zijn op het 'emanciperen' of 're-integreren' van 'de onproductieve' burger. Onderwerpen als integratie, emancipatie, achterstand (wijken, jongeren, gezinnen), flexibiliteit, kansen, productiviteit en jongeren (Bijlage 3, tabel B, kolom 2) zijn woorden die vaak terugkomen in de beleidsomschrijvingen het domein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Opvallend is dat met het participatiebeleid en de nieuwe wetten rondom sociale ondersteuning (WMO) en jeugd (jeugdwet) vooral de eigen verantwoordelijkheid van 'de kwetsbare burger' centraal blijkt te worden gesteld. Er blijkt een herdefiniëring van functionaliteit plaats te vinden, alsmede een herdefiniëring van de norm voor 'de voorheen' - zieke burger:

'Met dit rapport laat het RIVM' zien dat chronisch zieken die zich gezond voelen nauwelijks minder participeren dan mensen zonder ziekte. Een groot deel van de chronisch zieken heeft een betaalde baan of is op een andere manier maatschappelijk actief. (Gerdi Verbeet, voorzitter Patiënte federatie NPCF, 2014, p. 8) ').

De zieke of afhankelijke burger van voorheen kan meer 'dan hij denkt' – blijkt de logica te zijn. Waar het financiële vermogen van de overheid afneemt, of waar demografische factoren als vergrijzing als bedreiging worden geformuleerd met betrekking tot de houdbaarheid van het systeem, wordt vooral een beroep gedaan op het vermogen van de persoon die in de verzorgingsstaat nog als ziek en disfunctioneel werd aangemerkt. Er blijkt ook een herdefiniëring plaats te vinden over wat als 'ziek en niet in staat tot participatie.' en 'ziek, maar

wel in staat tot participatie.’ mag worden verstaan. De normen voor ‘de invulling van burgerschap’ worden naast de herdefiniëring over functionaliteit aangescherpt:

‘Dit is ook de koers die wij als maatschappij moeten nastreven. Uitgangspunt moet zijn wat mensen kunnen en niet wat ze niet (meer) kunnen... (Gerdi Verbeet, voorzitter Patiënte federatie NPCF, 2014, p. 8).

Deze laatste zin ‘kijken naar wat mensen wél kunnen’ komt herhaaldelijk terug in de omschrijvingen van beleid. Voornamelijk was de gerichtheid op de ‘activering van de burger’ zichtbaar in de jaren van 2010 tot 2012 – reflecterend op het beleid over alle onderzochte beleidsvelden. Hierna werd de participatiesamenleving aangekondigd en werden wetten ingevoerd die de ‘nu nog’ inactieve burger definieert als wél capabel en bovendien bereid. Geconcludeerd kan worden dat in het bijzonder in het domein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in beleidsomschrijvingen aandacht wordt besteed aan het functioneel vermogen (om mee te kunnen doen op de arbeidsmarkt).

De beleidsteksten lijken de betekenis van eigen verantwoordelijkheid (van de burger) te formuleren als de taak functioneel te zijn of te zorgen (door een natuurlijke ingreep, het nemen van medicijnen, het volgen van een traject) dat je dit weer wordt. Verondersteld wordt dat de normen met betrekking tot actief gedrag van juist de groep die ‘enigszins hulpbehoevend is’ worden aangeschroefd in de context van het participatiebeleid.

4.1.2. De ordentelijke partner in governance

Uit de theorie is gebleken dat in het beleid gericht op activering er vaak een relatie wordt gelegd – door de logica van het beleid- met de nieuwe ‘netwerksamenleving’ en de ‘mogelijkheden van governance’.

In de huidige paragraaf wordt omschreven op welke wijze deze neoliberale definitie ‘omschreven als ordentelijke partner in governance’ - zeker herkenbaar in het domein van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties - te herkennen is. Deze definitie van de gewenste burgerrol wordt vooral in 2011/2012 herkend in de beleidsomschrijvingen, dat is de periode net voor de aankondiging van de participatiesamenleving. De taak van de burger wordt in deze nieuwe context verondersteld ook een meer horizontaal karakter te krijgen. Zo wordt er wel gesteld dat de participatiesamenleving in feite ‘overheidsparticipatie’ stimuleert; en geen ‘burgerparticipatie’;

‘Mensen willen samen zaken aanpakken. Ook in protest, saamhorigheid of via crowdsourcing tonen mensen betrokkenheid. Om iets te bewerkstelligen kun je als overheid het best bij burgeracties aansluiten en bijdragen mogelijk maken. Overheidsparticipatie dus, in plaats van Burgerparticipatie. Ook voor gedragsbeïnvloeding is het raadzaam gedrag te faciliteren, mogelijk te maken met voorzieningen. Nieuwe technologie kan daarbij behulpzaam zijn (MinAZ, rapport deel je Rijk, 2013-2014 p. 7)

Dat participatiebeleid niet gerasteriseerd wordt door ‘het loslaten en overlaten aan burgers’ blijkt ook uit onderstaand voorbeeld. In feite blijkt de zonet omschreven strategie in vele beleidsomschrijvingen herkenbaar, zoals in onderstaande:

‘ Het doel van de Participatiewet is om iedereen volwaardig mee te laten doen in de samenleving, bij voorkeur door betaald werk. Daarom gaan de bestaande regelingen (WWB, WSW en Wajong) op in één regeling voor mensen met arbeidsvermogen. Door meer mensen – ook met een beperking – aan het werk te krijgen, wordt de zelfstandigheid en financiële redzaamheid van huishoudens vergroot(OCW, alles is gezondheid- nationaal programma preventie 2014-2016)’.

Bovenstaande beschrijving geeft weer hoe de andere burger geacht wordt ‘volwaardig’ mee te doen, uit de rest van de zin blijkt dat het hier niet om volwaardigheid (als vorm van acceptatie)

gaat maar om het ‘vol’ mee te moeten doen; ook als je niet gelijkwaardig bent (volgens de norm) moet je tóch vol mee doen, lijkt de redenering. Vervolgens worde deze mensen opnieuw gedefinieerd als arbeidsvermogend- dankzij de nieuwe regeling. De burger wordt- door hem mogelijkheden aan te reiken arbeidsproductief en horizontaal gelijk te maken - in toenemende mate verplicht harder te werken, productiever te zijn en aansprakelijkheid te dragen. Met deze gouvvermentele techniek – die is hier te herkennen in de formulering van de normen en definities die als vanzelfsprekend worden geformuleerd – wordt de mens (juist met een beperking; die anderen zijn al aan het werk) aan het werk gezet; niet omwille van die persoon met beperkingen, maar omwille van de zelfstandigheid en financiële redzaamheid van het huishouden, en daarmee ook een gunstiger vooruitzicht voor het huishoudboekje van de staat.

Concluderend kan worden vastgesteld dat de definitie van de burger geformuleerd als ‘ ordentelijke partner in governance’ in het onderzochte beleid voornamelijk herkenbaar is in de beleidsteksten afkomstig uit het domein van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van Algemene Zaken. In de beleidsomschrijvingen van het participatiebeleid; waar de mogelijkheden van de lokale gemeenschap omschreven worden (de wijk en de gemeente) wordt herhaaldelijk naar de mogelijkheden van governance en horizontaal beleid gewezen. Daarbij lijkt ‘de samenwerking met de burger’ (als overheidsparticipatie) te worden ingezet als beleidsmatige strategie. Hiermee zorgt de beleidsmaker dat hij in staat is de spreekwoordelijke ‘vinger in de pap’ te houden op het gedrag van de participerende burger.

4.1.3. De talentvolle burger

In het domein van Algemene Zaken (AZ) is de definitie van eigen verantwoordelijkheid gerelateerd aan de eerdere genoemde kenmerken van de ‘talentvolle burger’ te herkennen. Dit is zichtbaar in de nadruk die in de beleidsteksten wordt gelegd op de taak tot het ontwikkelen van competenties. In het beleidsjaar 2011/2012 blijkt deze definitie van eigen verantwoordelijkheid vooral te domineren in dit domein. De burger wordt verondersteld – in de context van het beleid gericht op de investering en opsporing van talent- zijn eigen verantwoordelijkheid in te vullen door een winnaarsmentaliteit te hebben.

Bij de nadruk die in beleid wordt gelegd op de ontwikkeling van het eigen talent is de argumentatie tweeledig. Ten eerste is de stimulering van het talent gericht op het individu zelf en zijn positie – zo blijkt. Hij moet zorgen dat hij nu en in de toekomst ‘mee kan doen’; door ‘te blijven investeren in zichzelf’. Ten tweede lijkt het beleid – en dan vooral het beleid als

omschreven in het beleidsterrein van Algemene Zaken en het beleidsterrein van Onderwijs Cultuur en Wetenschap de talentvolle burger en zijn resultaten in te zetten in de internationale concurrentiestrijd die de staat lijkt te voeren met andere landen.

‘Nederland behoort nog steeds tot de best presterende landen, maar het gat met de echte koplopers zoals Zweden, Finland en Engeland, wordt niet kleiner. Om inzicht te krijgen in de groeifactoren voor deelname aan een leven lang leren en de factoren die deelname beïnvloeden, heeft IVA/SEOR een onderzoek uitgevoerd onder verschillende referentielanden (Min. OCW; ‘Resultaten een leven lang leren en werken 2005-2011, 2011-2012’, p. 4)’.

De burgerlijke competentie en het intellect – als kapitaal- lijkt zodoende als het nieuwe goud te dienen. Diploma’s en certificaten worden in zo’n context een noodzakelijke norm; die fungeren in een dergelijke context als het bewijs op een volwaardige identiteit (om burger te mogen zijn) en het recht om mee (te mogen) doen. In de verschillende strijdtonelen van competitie waar talentvol zijn wordt aangemoedigd is tevens waarneembaar dat deze ‘talentvolle’ of ‘welgestelden’ als promotiemateriaal voor andere burgers worden gebruikt. Bij het aandacht schenken aan de kansen, de kracht en de talenten lijkt het niet (meer) beschermen en/of voorkomen van mensen met ongelijke kansen, zwakheden, of gebrek aan competenties te worden gerechtvaardigd; want gemiddelde scores tellen internationaal gezien immers hoger dan individuele resultaten.

Op basis van de resultaten als tot zover omschreven kan worden verondersteld dat in het huidige participatiebeleid de definitie van een (goede) invulling van eigen verantwoordelijkheid gedefinieerd wordt in termen van competent zijn (zorgen dat je uitblinkt). Dit is voornamelijk zichtbaar in beleidsteksten afkomstig uit de domeinen van Algemene Zaken (AZ), Binnenlandse Zaken(BZK) en Koninkrijksrelaties en Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Het nieuwe kapitaal van de samenleving- de talentvolle functionele- worden ingezet als middel in de internationale strijd. In de context van globalisering en individualisering is deze logica passend, maar ongewenst met het oog op representativiteit en democratie. Door deze concurrentie strijd (op 2 niveaus) – die door de neoliberale definitiemacht wordt aangemoedigd- ontstaat wederom het gevaar op verdergaande insluiting van winnaars enerzijds en uitsluiting van verliezers (andere competenties dan passend in de gedefinieerde samenleving) anderzijds.

4.1.4. De ge-(de)moraliseerde en ge-emancipeerde burger

Door de talentvolle burger als voorbeeldburger te ‘gebruiken’ wordt de norm voor de invulling van actief burgerschap aangescherpt; zo bleek uit voorgaande paragraaf.

De resultaten lijken erop te wijzen dat in het domein van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de norm en burgerschapsdefinitie gesteld wordt. Hier wordt de burgerlijke verantwoordelijkheid gedefinieerd als de ‘taak’ te emanciperen of te (re) integreren. De aandacht die naar de ‘achterstandsbürger of achterstandswijk’ gaat is een manier om het gedrag van deze ‘disfunctionele (groep)’ te verbeteren. ‘aandacht naar een groep als geformuleerd in beleid- wordt door de discourse analyse wantrouwend aanschouwd; het betekent dat er vaak dat er identificatie plaats vindt; om vervolgens het gedrag te normaliseren.

Deze beschrijving van normalisatie van de ‘onaangepasten’ – gedefinieerd in het domein van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) – vindt vervolgens plaats in het domein van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW). Ook hier blijken in het bijzonder de onderwerpen ‘emancipatie’ en burgerschap terug te komen. Elke beleidsoplossing die ‘ons uit de depressie’ helpen lijken te worden gelegitimeerd in het discours waar arbeid en kapitaal tot het ‘hoogste goed’ worden verheven. Burgerlijk gedrag wordt geresponsabiliseerd door de nadruk op het ‘kunnen’ en vervolgens gemoraliseerd door ‘de gedefinieerde capabele burger’ aansprakelijk te stellen voor eventuele ‘luie keuzes’. Het ‘afhankelijk zijn van een uitkering’, wordt in relatie tot de neoliberale norm van individuele autonomie als ‘kwaad’ omschreven. Er wordt dan ook uitgegaan van een vanzelfsprekende wil én mogelijkheid voor ‘alle (gemiddelde) burgers’ om uit de uitkering te komen.

Uit onderzoek blijkt ook wel dat er in e meeste gevallen sprake is van een intrinsieke wil om uit de uitkering te komen en om daarmee meer onafhankelijkheid te bereiken. Daartoe is doorzettingsvermogen nodig. Waar dat ontbreekt, ligt er een taak voor gemeenten om mensen hierbij te helpen en te motiveren (SZW 2011/2012 Doc6 Rapport dat werkt 2011-2012 – ontworstelen _ uit _de uitkeringsafhankelijkheid, p. 15)’.

De technologisering van de burgerlijke moraal (en daarmee het negeren van de juiste definitie van de burgerschaps- moraal) is hier zichtbaar in het feit dat gemeenten geacht worden ‘klanten’ aan te spreken op hun arbeidsmoraal.

‘De regering wil met de WWNV (wet werken naar vermogen) bereiken dat meer mensen met een arbeidsbeperking bij een gewone werkgever aan de slag gaan (SZW: Wet Werken naar Vermogen: 2012-2013)’.

‘Deze mensen’ worden gedefinieerd als zijnde ‘mensen met een arbeidsbeperking’ wat logischerwijs suggereert dat ze ‘beperkt zijn aangaande arbeid te verrichten’. Paradoxaal is dat de verantwoordelijkheid van deze ‘arbeid beperkten’ wel inhoudt dat ze bij ‘een gewone werkgever’ aan de slag moeten gaan; als gevolg van de regels die deze wet introduceerde omschrijving van de nieuwe wet gaat als volgt verder:

De regering beschouwt tijdelijk werk in ieder geval als een betere optie dan helemaal geen werk. Werken blijft in alle gevallen aantrekkelijker dan met een uitkering thuis zitten, want werk biedt de mogelijkheid tot ontplooiing en in een eigen inkomen te voorzien’ (SZW, 2012-2013, 33161 p. 5).

Maar ook in relatie tot het versterken van de leefbaarheid van wijken en buurten zijn er in Nederland ontwikkelingen waarin het stimuleren van de ‘eigen kracht’ van bewoners meer voorop wordt gesteld. Een voorbeeld is de beleidsomslag die in veel gemeenten wordt gemaakt van participatie naar zelfsturing. Het idee daarbij is dat burgers niet alleen worden betrokken bij beslissingen maar er ook voor verantwoordelijk worden gemaakt (SCP, jaarverslag 2011).

De beleidsomschrijving schenkt veel aandacht aan de mate van arbeid ‘van deze mensen’; en lijkt hierbij te negeren dat juist deze mensen ‘mensen met een arbeidsbeperking’ zijn of waren. Zo wordt de stad in de context van het wijkenbeleid ook gedefinieerd als technisch middel;

De functie van de stad als emancipatiemachine voor lagere inkomensgroepen en allochtonen komt daarmee onder druk te staan (BZK, 2008-2009, actieplan krachtwijken van aandachtswijk naar krachtwijk, p. 5)’.

Deze logica volgens wordt ‘de fysieke gemeenschap’ op decentraal of lokaal niveau daarmee ook als sociale samenlevingsvorm gedenigreerd tot slechts een instrument gericht op het responsabiliseren (Foucault, 1989; Rose; 2008) van subjecten. De ‘kracht’ die in het concept ‘krachtwijk’ bedoeld wordt lijkt op basis van deze omschrijving over het gevolg van emancipatie te gaan. De veronderstelling is dat emancipatie moet leiden tot meer inkomen (dus werk) voor mensen die nu een (te) laag inkomen hebben. Tevens dienen ‘allochtonen’ ge-emancipeerd te worden – in de stad. Door de logica van (informeel) beleid wordt eigen

verantwoordelijkheid van de ‘geslaagde burger’ dus tot goede moraal verheven op het moment dat hij door te werken bij de voedselbank het symptoom als uitkomst van ongelijkwaardigheid en armoede in stand houdt. In de beleidsdocumenten afkomstig van het domein van binnenlandse zaken wordt vooral in 2007/ 2008 en 2008/2009 meerdere keren het onderwerp ‘integratie’ aangehaald. .

Doordat de ‘burger’ afhankelijk is van de staat als hij geen werk heeft, kan de overheid ook normerende kaders stellen als voorwaarde voor ‘basis’ rechten. Door onderwijs en cursussen ‘aan te bieden’ kan de overheid beargumenteren dat zij voor de basisrechten zorgt. De definitie van eigen verantwoordelijkheid blijkt juist door dat aanbod aan ‘(re)integratie-cursussen en trajecten aan reikwijdte toe te nemen. De burger moet er voor zorgen dat hij ‘normaal en capabel wordt’ door deel te nemen aan die trajecten. Tevens krijgen onderwijsinstellingen (privaat of publiek gefinancierd) de verantwoordelijkheid voor kwaliteit te zorgen. De aandacht voor ‘de minderheid’ lijkt afgelopen jaren toe te nemen. De paradox is dat deze aandacht het tegendeel van acceptatie betekent. In feite wordt door aandacht de minderheid gestigmatiseerd en door (vrijwillige) hulp of ‘aanbiedingen’ van integratie of emancipatie-trajecten de norm of moraal, de eigenheid van de minderheidsgroep ook tot minderwaardig gemaakt. Een verdere tweedeling tussen de geslaagden / normalen en de niet-participerende is of kan het gevolg zijn.

Er kan zodoende worden vastgesteld dat in diverse beleidsdomeinen ‘actief burgerschap; in de vorm van ‘participatie’ als norm voor burgerschap, wordt gesteld. Participatie wordt genormaliseerd; en daarmee gemoraliseerd. Eigen verantwoordelijkheid krijgt in het huidige beleid gericht op actief burgerschap de betekenis van de taak actief te zijn, maar tevens ook ‘de plicht’ te voelen actief te zijn. Hierbij gaat actief gedrag; of beter gezegd: ‘participatie’ wel over ‘meedoen’ binnen de richting van het participatiebeleid nastreeft. Zo is uitkeringsafhankelijkheid of ‘niet meedoen’ niet langer een optie, en moet men kijken naar wat één nog wel kan.

Gevolg van deze moraal – herkenbaar in het discours van het participatiebeleid – is dat ‘iedereen’ als gelijke wordt gedefinieerd in relatie tot ‘de mogelijkheid tot ‘meedoen’ en ‘arbeidsproductief zijn’. Het gevaar lijkt te zijn dat door deze moraal verbonden aan actief burgerschap; en nadruk op emancipatie van de niet – productieve arbeider de persoon die ‘nu nog niet meedoet in de gewenste richting’ als asociaal zal worden gedefinieerd.

Concluderend

In deze paragraaf is omschreven dat in het huidige beleid gericht op de participatie van burgers de betekenis van eigen verantwoordelijkheid omschreven kan worden als de taak 'functioneel te zijn'. Daarbij blijkt functionaliteit als 'noodzakelijkheid arbeidsproductief' te worden opgevat. De noodzaak hiervan wordt omschreven daarbij verwijzend naar de gevolgen van de economische crisis. Opvallend is dat in het huidige beleid een grote aandacht naar de kwetsbare of andere burger gaat. De paradox is dat juist in die aandacht naar de kwetsbare andere een beleidslogica wordt herkend die de kwetsbaarheid of de andere culturele identiteit niet accepteert. Door emancipatie en integratie trajecten 'aan te bieden' wordt zo het anders - of (functioneel) onvermogen zijn te participeren - minder erkend.

De neoliberale neiging tot herkenning leidt in dit opzicht tot minder erkenning. Ook problemen in de (nabije) toekomst (als vergrijzing, of risico's als terrorisme) worden door het discours in relatie gebracht tot de noodzaak van 'meer actief gedrag van burgers'. In die zin krijgt eigen verantwoordelijkheid ook de betekenis van 'het moreel begrijpen en je verantwoordelijk 'voelen' voor de noodzakelijkheid van actieve inzet'. Door deze emotioneel-gerelateerde definitie van eigen verantwoordelijkheid lijkt het gevaar op verdergaande in –en uitsluiting, tussen de mensen mét mogelijkheden en de mensen zonder of met minder mogelijkheden tot actieve participatie (in de gewenste richting), een reëel gevaar.

4.2. Preventie

In het huidige beleid wordt veelal de noodzaak van verandering en herverdeling van verantwoordelijkheden in verband gebracht met de verminderde financiële capaciteit van de (verzorgings)staat. Kenmerkend voor het huidige beleid is dat er een grote prioriteit aan (preventieve) gezondheid wordt gegeven. De definitie van hét probleem- waar actief burgerschap een oplossing voor moet zijn – wordt rondom het thema gezondheid geformuleerd. Onderstaande afbeelding vormt de voorpagina van het rapport met de titel: ‘alles is gezondheid’

Figuur1: Alles is gezondheid: Bron: OCW: ‘alles is gezondheid- nationaal programma preventie 2014-2016’.

In figuur 1 is de voorpagina van het rapport ‘alles is gezondheid’ weergegeven. Het illustreert op welke wijze en hoe de beleidslogica domineert in de bredere context van beleid. Het is een kenmerkend voorbeeld voor de definities die het discours in de afgelopen jaren heeft gesteld. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt er verder ingegaan op deze beleidslogica. Aan de hand van eerder opgestelde definities; respectievelijk ‘de transparante risicovermijder, de meetbare contractuele burger, de gezonde zelfstandige onderhandelaar en de levensplanner’ wordt de huidige definitie van eigen verantwoordelijkheid – en de wijze waarop de definitie gegeven -, wordt omschreven in het huidige hoofdstuk.

4.2.1. De transparante risico vermijder

In het domein van algemene zaken, infrastructuur en gezondheidszorg wordt de betekenis van eigen verantwoordelijkheid in verband gebracht met ‘het risico’ van de toekomst, en de ‘toegenomen risico’s’ in de huidige tijd. Hierbij blijkt het probleem rond ‘het gezondheidssysteem’ centraal te worden gedefinieerd, alsook het ‘probleem van houdbaarheid van het systeem’ als geheel. Dit laatste risico wordt in relatie gebracht met de gevolgen van de financiële crisis, demografische factoren (als vergrijzing/ pensioen en arbeidsmarkt) en met een toegenomen ‘perceptie’ van onveiligheid. Vooral in het jaar 2013 / 2014 is de nadruk op ‘het risico’ in verband gebracht met ‘meer verantwoordelijkheid van de burger’ te herkennen; ook in andere beleidsdomeinen als onderzocht.

‘Investeren in vroege signalering van schulden is ook erg belangrijk. Voorkomen van problemen kan veel effect opleveren. Uitgangspunt is de eigen verantwoordelijkheid. In een recessie is er minder geld, waardoor iedereen zich erop in moet stellen zijn uitgaven aan te passen als de inkomsten wijzigen en schulden moet beperken of terugbrengen tot een houdbaar niveau’ (TK 24.515 nr. 265)’ (OCW, alles is gezondheid- nationaal programma preventie 2014-2016).

In de (neoliberale) samenleving waar beleid is gericht op de beheersing en het voorkomen van risico’s is in ‘crisissituaties’ de neiging om ‘de probleemgroep’ aan te wijzen en bepaalde ‘soorten’ daar te categoriseren vermoedelijk groter dan in ‘rustige tijden’. In de context van de financiële en demografische crisis wordt de verantwoordelijkheid van ‘allen’ aangesproken. Emancipatie van mannen én vrouwen is dus essentieel om zo meer ‘arbeidsproductieven’ en ‘financieel onafhankelijken’ te creëren:

‘De betaalbaarheid van de verzorgingsstaat staat door de vergrijzing en ontgroening onder druk. Een meer evenwichtige verdeling van (mantel)zorgtaken en arbeid kan een belangrijke bijdrage leveren aan een duurzame verhoging van de arbeidsparticipatie tot 80% conform de kabinetsdoelstelling.’ (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; 2008-2009, Plan van de man, 2008, p. 2)

Er wordt gesproken over een ‘evenredige’ verdeling van verantwoordelijkheden in bovenstaand voorbeeld. De preventieve invulling van verantwoordelijkheid in het domein van gezondheid welzijn en sport wordt zodoende ook gespecificeerd; het wordt tevens een sociale en relationele verantwoordelijkheid. In de eerste jaren is in het beleid van algemene zaken vaak

de referentie naar het onderwijsdomein gemaakt. De noodzaak van educatie, verbetering van ‘kennis’ en de kenniseconomie/ maatschappij is in de beginjaren vaak omschreven. Later, ten tijde van (de nasleep) van de crisis lijkt deze referentie minder vaak te worden gemaakt. Het probleem van ‘de toekomst’ (de gezondheid en het overleven van de financiële staat van de Staat lijkt daarentegen meer centraal komen te staan.

Concluderend kan worden gesteld dat in diverse onderzochte beleidsdomeinen eigen verantwoordelijkheid in de betekenis van ‘transparante risico vermijder’ aanwezig is. Tevens is in de periode 2007 tot 2013 een tendens waar te nemen waar ‘het risico’ steeds groter is en waarbij de eigen verantwoordelijkheid van de burger in deze risico-context zodoende ook in toenemende mate als urgenter wordt gedefinieerd. De burger in de context van toegenomen risico’s dient als transparante risico-vermijder privé gegevens te delen, zodat alle risico’s voor de samenleving als geheel op tijd kunnen worden voorkomen of opgespoord.

4.2.2. De meetbare contractuele burger

De definitie van de burger(rol) als meetbare contractuele burger is te herkennen in de beleidsdocumenten afkomstig van het domein van infrastructuur en milieu, gezondheidszorg en sociale zaken. In het bijzonder in de beginjaren (2007 – 2010) lijkt deze definitie van de burger te domineren in alle beleidsvelden. Ook lijkt deze definitie in de beleidsteksten afkomstig van de Ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) uit de omschrijvingen naar voren te komen (kijkend naar de thema’s en normen die worden omschreven). Vaak wordt hier in de beleidslogica gebruik gemaakt van cijfers en percentages als onderdeel van het argument tot beleidsverandering (Bij het tellen van woorden in deze domeinen kwam het woord ‘percentages’ bijvoorbeeld vaak terug).

Ook blijkt het beleid gericht te zijn op het ‘gelijkmaken; (cijfermatig- wel te verstaan) van de verschillen in ‘arbeidskenmerken’ van ‘vrouwen’, ‘mannen’, ‘jongeren’, ‘ouderen’ en allochtonen (tabel a, appendix 1, eerste rij). Ook wordt hier gesproken over ‘probleemgezinnen, emancipatie en inwoners en komen de woorden: ‘procent en gemiddelde’, vooral in deze eerste 2/3 jaar (van 2007/2008 tot 2009/2010) meerdere malen voor in de omschrijvingen van beleid. Ge-emancipeerde of ‘geïntegreerde’ identiteit, maar ook culturele identiteit wordt door de definities van het discourse- geformuleerd in beleid- soms vastgelegd in een internationaal ‘recht’ gedefinieerd en vastgesteld.

Sinds 1985 staan 'gelijkheid', 'zelfstandigheid', 'keuzevrijheid' en 'verantwoordelijkheid' centraal in het emancipatiebeleid. (OCW, 2013: hoofdlijnenbrief emancipatiebeleid 2013-2016, p.1)'.

De cultureel en sociaal geïnspireerde norm wordt hierdoor vastgesteld en niet 'zelf ingevuld'; Hiermee wordt moraal; ook de burgerschapsmoraal tot iets wat 'meetbaar' is en de uitkomst is van 'een politiek of internationaal/politiek spel'. Ook kan de burger bij een andere (culturele) keuze voor de invulling van zijn eigen verantwoordelijkheid aansprakelijk worden gesteld voor die andere keuze. Gelijkheid lijkt de norm; de paradox is dat de afwijkende keuze (bijvoorbeeld religieus geïnspireerd) daardoor minder geaccepteerd wordt. Burgerschap blijkt vooral de betekenis van actief meedoen te krijgen; tezamen met de opvatting van 'emancipatie' en de aandacht voor gelijke kansen en gelijkwaardigheid op de arbeidsmarkt worden dus mannen, vrouwen, disfunctionele mensen en allochtonen allen aangesproken te zorgen voor gelijke (arbeidsproductieve) resultaten; dat blijkt ook uit onderstaand voorbeeld:

De overheid heeft als taak het actief burgerschap te bevorderen of tegenkrachten te verhinderen. Bij bevordering gaat het om respect voor elkaars rechten en verschillen in culturele/ religieuze achtergrond. In sommige gevallen is daarbij interventie noodzakelijk, bijvoorbeeld bij inburgering, bij falende opvoeders of bij ontspoorde jongeren. Dit kan ook het geval zijn bij overtreders van wetten of grondrechten. Dergelijke aspecten moeten daarom bestreden worden' (AZ ; VROM, 2009, p. 29 in 'Datgene wat ons bindt. 'Gemeenschappelijke Integratieagenda 2009, p. 29)

Moraal vervaagd hierdoor tot een technisch en meetbaar concept. Hiermee is elke beleidskeuze gerechtvaardigd; wat tot gevaarlijke opvattingen van de moraal kan leiden. De neoliberale gerichtheid op het resultaat (Frissen, 2003) is herkenbaar in het integratiedebat. Integratie is in een dergelijke private rationaliteit gericht op de uitkomst, waardoor de identiteit van de 'inburgeraar' nietszeggend wordt. De titel van het deelakkoord participatie 2007-2008 luidt:

'niet de afkomst, maar de toekomst, allochtone jongeren, deelakkoord participatie 2007-2008'.

De inhoud van het rapport bestaat uit een cijfermatige omschrijving van beleidsdoelstellingen; zoals het streven naar een vermindering van een x aantal uitkeringsgerechtigden. Dit samengenomen (de titel en inhoud) wekt de indruk dat participatie rond 2007

-2008 in deze beleidsomschrijving van het participatiebeleid (nog) zeer nauw werd opgevat. Het participatiebeleid als omschreven lijkt in deze jaren vooral gericht te zijn op het verbeteren van de arbeidsproductiviteit; speciaal die van de allochtone jongere (waardoor het beleid de afkomst juist wel laat tellen; om juist die groep vervolgens op hun verantwoordelijkheid aan te spreken de afkomst ‘niet te laten tellen’.

.De eigen verantwoordelijkheid van de burger in de betekenis gericht op actief gedrag moet tot gelijke resultaten leiden, zo blijkt uit de teksten afkomstig uit het domein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Onderwijs Cultuur en Wetenschap. Deze paradoxale definitie van gelijkheid, die wordt herkend door Frissen (2003, p. 88) , is te herkennen in integratie en emancipatiebeleid. Ook zorgt de digitalisering en technologisering op dit gebied voor een nieuw concept van controle. Gedrag kan nu als het ware direct gecontroleerd worden; daarmee is er sprake van preventieve en repressieve controle op hetzelfde moment. Hierbij komen de beleidsstrategieën van de (neoliberale) sociaal democratische stroming (die preventief socialiseert) en de (neoliberale) ‘liberale’ stroming – die repressief socialiseert- bij elkaar.

Geconcludeerd kan worden dat actief burgerschap op uiteenlopende wijze meetbaar wordt gemaakt. Preventief door op basis van ‘gelijkheidsnormen’ en wetenschappelijke uitkomsten van het gemiddelde de norm voor ‘goed burgerschap’ vast te stellen. Daarmee wordt de juiste invulling van eigen verantwoordelijkheid gedefinieerd. Omdat de moraal gebaseerd op traditie en geloof steeds minder de norm definieert heeft het neoliberale discours volop de ruimte te definiëren wat ‘vanzelfsprekend is’

4.2.3. De gezonde zelfstandige onderhandelaar

In de documenten afkomstig uit de domeinen van binnenlandse zaken en gezondheidszorg lijkt vanaf het beleidsjaar 2009/ 2010 een verandering plaats te hebben. De definitie van de verantwoordelijkheid van de burger blijkt te worden verlegd naar de taak actief en zelfredzaam te zijn; autonoom te zijn en je eigen gezondheid te ‘managen’.

Vooraf in de jaren 2009/ 2010, 2011/2012 en 2012/2013 wordt deze actieve lokale burgerrol omschreven. Deze omschrijving van eigen verantwoordelijkheid en definitie van de gewenste burgerrol wordt in relatie gebracht met het onderwerp ‘leefbaarheid’. De noodzaak voor zelfredzaamheid en eigen regie wordt omschreven in beleid waar ook wordt gerefereerd naar het probleem van de verzorgingsstaat, de onhoudbaarheid van het (zorg) systeem. De definities van eigen verantwoordelijkheid als gegeven in het domein van gezondheidszorg zijn

met betrekking tot de onderzoeksvraag relevant. Juist omdat de drie wetswijzigingen als onderdeel van de ‘participatiesamenleving’ allen betrekking hebben op de (organisatie) van de gezondheidszorg.

De logica van het discours lijkt te zijn dat de burger door deze ‘nieuwe’ taak ook meer keuze heeft. Zijn keuzes moeten wel nauwgezet worden vastgelegd; zo ontstaat er een verschuiving van bureaucratie van het professionele systeem naar het ‘individuele (vrijwillige) systeem’. De burger wordt gevraagd als een ‘private’ professionele burger zijn zorguren gedetailleerd vast te leggen. Dit als gevolg van de nieuwe rol van de verzekeraar die naast de gemeente besluit wat de patiënt nodig heeft; waar één van beiden op basis van specifieke informatie over de individuele situatie beoordeeld of hij wel of niet vergoed. Op een website, waar de Rijksoverheid informatie geeft over ‘ hoe de zorg verandert’ wordt de rol van de budgethouder als volgt omschreven:

‘De rol van de budgethouder bij een zorgverzekeringswet gestuurd- persoons gebonden budget:

- 1: Zorg - overeenkomsten met zorgverleners afsluiten en controleren. Dat betekent: bepalen hoeveel zorg/ hoeveel er voor betalen.*
- 2: Verantwoording afleggen over de kwaliteit en doelmatigheid van de besteding van het budget en de ingekochte zorg*
- 3: De zorgverzekeraar toestemming geven om contact op te nemen met de wijkverpleegkundige en huisarts om medische gegevens omtrent de pgb-aanvraag en indicatiestelling in te zien (Rijksoverheid, dezorgverandertmee.nl, 2015)’.*

Het nieuwe sociale contract wordt zodoende op individueel niveau afgesloten, zo blijkt. De verantwoordelijkheid van de mantelzorgen en/of zorgafhankelijke wordt hiermee ook een contractuele private verantwoordelijkheid. De ‘budgethouder’ is hiermee zijn ‘eigen professional’ die ‘eigen regie’ mag en moet voeren. Het thema ‘gezondheid’ wordt meermaals aangehaald in de onderzochte beleidsdocumenten. Ongezond gedrag en onhoudbaarheid van het systeem zijn de risico’s van de toekomst; zo lijkt de logica in het huidige beleid te zijn. De oplossing voor dit risico lijkt duidelijk bij de ‘problematische’ burger te worden gelegd.

‘De voorzieningen in de basiszorg staan zeer onder druk. Meervoudige problemen doen een groot beroep op gezondheidszorg, hulpverlening en sociale voorzieningen (VWS; 2012-2013, RVZ rapport; regie aan de poort; 2012-2013, p. 3)

Alle burgers worden in relatie tot het probleem van de ‘kosten van de gezondheidszorg’ aangesproken op hun verantwoordelijkheid zelfredzaam (autonoom) te zijn;

‘Meer dan vroeger zal er een beroep worden gedaan op de zelfredzaamheid van burgers en van het eigen netwerk. (VWS: 2012-2013, RVZ rapport; regie aan de poort; 2012-2013, p. 3)

In bovenstaande zin wordt er vanuit gegaan dat er bij ‘de burgers’ zelfredzaamheid aanwezig is. Er zal meer dan vroeger een beroep op de ‘zelfredzaamheid’ van het eigen netwerk worden gedaan. Vervolgens wordt er niet ingegaan op de precieze invulling noch wordt er ingegaan op het probleem waarvoor dit toegenomen appél op de autonomie een oplossing dient te zijn. Integendeel, tot verdere verdieping wordt er aandacht besteed aan de decentralisatie en wordt bovenstaand appél op de autonomie omlijst met mooie woorden:

Het gaat daarbij vooral om de kanteling, van het huidige denken in een landelijk vastgesteld zorgaanbod voor aandoeningen/beperkingen en aanspraken, naar het kijken naar de persoon als geheel en wat deze nodig heeft om zoveel mogelijk te kunnen participeren in de maatschappij (GZW: 2012-2013, RVZ rapport; regie aan de poort; 2012-2013, p. 3)

Er wordt tevens omschreven dat professionele ondersteuning blijft waar noodzakelijk en goede zorg indien nodig. Dat suggereert dat zelfredzaamheid een verplichting blijft tenzij er ondersteuning noodzakelijk is of zorg nodig blijkt. Niet alleen wordt het subject gedefinieerd in wat hij zou kunnen (zoals blijkt bij de nadruk op functionaliteit) maar ook wordt de definitie van zijn wil in onderstaand voorbeeld genormaliseerd:

Eigen regie eerst. Hiernaast zal er sprake blijven van goede professionele ondersteuning waar noodzakelijk. Indien thuis wonen niet mogelijk is, zal er sprake blijven van goede zorg binnen een instelling (GZW 2013-2014, arbeidsmarkteffecten maatregelen AWBZ en WMO en stelselwijziging jeugdzorg, p. 5)’.

Concluderend kan worden gesteld dat de eigen verantwoordelijkheid van de burger - als omschreven in het huidig beleid – tot uitdrukking moet komen in gedrag wat (aantoonbaar) gericht dient te zijn op (preventieve) ‘gezondheid’. Er wordt in verschillende beleidsdocumenten notie gemaakt van ‘gezond gedrag’. In een samenleving beheerst door angst is de controle over het eigen systeem (dat is gezondheid) een sterke (discursieve strategische) belofte. In de context van de gezondheidszorg wordt de individuele verantwoordelijkheid; het persoonlijke zorgplan of de mantelzorg centraal gesteld in beleid. ‘Eigen regie’ als gevolg van

gedecentraliseerde zorg komt ook centraal te staan. Toch blijkt uit de discussies hierover dat de richting van ‘eigen regie’ vaak niet door die ‘eigen ik’ wordt vastgesteld.

4.2.4. De levensplanner

De retoriek afkomstig uit het domein van algemene zaken en werkgelegenheid alsmede de retoriek afkomstig van het domein van gezondheidszorg welzijn en sport omschrijft eigen verantwoordelijkheid van de burger in de verwijzing naar verzekering, keuzevrijheid, levensverwachting, de toekomst, en je zorgplan. In de context van toegenomen risico's en de crisis situatie is de belofte van ‘eigen regie’ een strategische.

De behoefte om controle in een complexe context te hebben is vermoedelijk groot bij een neoliberale burger; die ook denkt in termen van efficiëntie en zekerheid. In het toekennen van mogelijkheden en daaraan gerelateerde verantwoordelijkheden aan de participerende burger wordt vaak ook de belofte van toegenomen keuzemogelijkheden verbonden. De levensloop, het ‘invullen van je eigen leven’ wordt gedefinieerd als een individueel project, maar tegelijk worden er wel normen aan verbonden. Daarbij is de betekenis van eigen verantwoordelijkheid in relatie tot deze invulling van de levensloop direct gerelateerd aan ‘de arbeidsmarkt’:

Het kabinet wil de voorwaarden scheppen waaronder een hogere arbeidsparticipatie gedurende de levensloop van zowel vrouwen als mannen mogelijk en aantrekkelijk wordt. Uitkeringsafhankelijkheid is geen optie. (OCW; 2008-2009, Plan van de man, 2008, p. 2)

In bovenstaand voorbeeld is te herkennen dat met het scheppen van ‘voorwaarden’ zowel de man als de vrouw wordt gestimuleerd op een ‘juiste wijze (gelijk en ge-emancipeerd)’ arbeidsproductief te zijn – over de gehele ‘levensloop’. Er is hier een situatie van responsabilisering van de burger te herkennen. Dat houdt in dat door het definiëren dat de burger in staat is (de voorwaarden zijn er) hem daarom ook aansprakelijk te stellen voor andere keuzes dan een keuze voor een hogere arbeidsproductiviteit. Burgers worden gestimuleerd hun eigen ‘levensplan’ te creëren. Door uit te gaan van hun eigen kracht en vermogens worden zij gestimuleerd ook verder in zichzelf te investeren.

Een paradox is dat in de huidige tijd er een trend van flexibilisering (op de arbeidsmarkt) gaande is. Mensen moeten niet alleen functioneel zijn, hun levensplan vastleggen; maar ook

flexibel kunnen inspelen. Dit is herkenbaar in beleid als wordt gerefereerd naar ‘flexibele’ werktijden, flexibele arbeidscontracten en flexibele werknemers.

Werknemers zijn in staat en bereid hun competenties aan te passen. Flexibiliteit en aanpassingsvermogen zijn vanzelfsprekend. (SZW ;2008-2009, naar een toekomst die werkt) ’.

De definitie van de flexibele identiteit van de burger gecombineerd met de identiteit van de ‘arbeidsproductieve burger’ is paradoxaal. Enerzijds is de verantwoordelijkheid van de burger gedefinieerd als de taak ‘zichzelf te ontwikkelen’ en ‘uit te blinken’; anderzijds moet hij ‘met alle winden meewaaien door de competentie flexibel te zijn’. Het is in deze context geen verassing dat jongeren in toenemende mate kampen met depressies en (gedefinieerde) persoonlijkheidsstoornissen. De geseculariseerde samenleving biedt als alternatief voor ‘geloof en gemeenschap’ een ‘geloof in een continue creatie van het aanpasbare zelf en het leven’.

De resultaten lijken weer te geven dat eigen verantwoordelijkheid in de context ‘omschreven als één van toegenomen risico’s’ moet leiden tot het gedrag dat je je leven plant, inclusief je gezondheid en soms zelfs het leven van anderen (ongeboren baby). Daarbij betekent het nemen van eigen verantwoordelijkheid ook dat je een ‘juiste (economische?) inschatting’ maakt van ‘de levenskwaliteit’. Levenskwaliteit wordt door het discours in een participatiesamenleving gedefinieerd als ‘mee kunnen doen’; want participeren (meedoen in de juiste richting) blijkt te worden omschreven als voorwaarde voor burgerschap.

Concluderend

In deze paragraaf werd duidelijk dat de eigen verantwoordelijkheid van de burger in het huidige beleid wordt gedefinieerd verwijzend naar de burgerrol als ‘transparante risico-vermijder’, meetbare contractuele burger, gezonde zelfstandige onderhandelaar en levensplanner. De centrale definitie van het probleem lijkt omtrent het thema ‘gezondheid’ te worden omschreven. In toenemende mate wordt de eigen verantwoordelijkheid dus gebruikt refererend naar de taak van de burger ‘gezond te leven’; Daarbij wordt wel ‘de consumentburger’ aangemoedigd gezonder te leven.

Door gezond te leven draagt hij bij aan preventie van zijn eigen zorgkosten en neemt hij tevens preventieve verantwoordelijkheid voor de zorgkosten van de overheid (want het zorgsysteem zoals tot verkort geregeld is niet langer houdbaar). Deze preventieve invulling van verantwoordelijkheid wordt gestimuleerd door het (participerende) gedrag van de burger (digitaal) meetbaar te maken. De burger moet in toenemende mate voor elke dienst zijn

(persoonlijke) digitale gegevens delen; hierdoor wordt hij automatisch (direct) tot een meetobject. Gezondheids-gerelateerde woorden worden in andere domeinen overgenomen. Omdat door het discours ‘gezond leven’ genormaliseerd en gemoraliseerd is, is het door het discours een ‘publiek gedeeld ideaal’ geworden. Daarnaast is ook de algemene gedachte dat ‘de gezondheid’ en ‘het voorkomen van hulpbehoevendheid’ veelal het gevolg van een keuze is. Het maken van een ‘goede’ keuze wordt in toenemende mate tot je eigen verantwoordelijkheid gerekend. Het concept ‘mogelijkheid’ wordt in het onderzochte beleid breder geïnterpreteerd dan voorheen, is de veronderstelling. Naast de ‘toegenomen mogelijkheden om functioneel bij te dragen’ wordt ook de mogelijkheid om keuzes te maken genormaliseerd als ‘iets’ waartoe iedereen in staat is. In feite is daarvoor eerst een bepaalde vaardigheid (mogelijkheid) nodig. Toch wordt er verondersteld dat iedereen in staat is zijn eigen ‘zorg te regelen’. De (zieke) burger (juist deze!) wordt gevraagd meer zelf te regelen; en gebruik te maken van ‘zijn netwerk’. Hij krijgt daarmee de verantwoordelijkheid om professional van zijn eigen zorg te zijn.

Ook wordt de eigen verantwoordelijkheid van de huidige burger in relatie gebracht met de ‘toekomst’ van de burger en het systeem. Door de ‘bedreigingen voor het systeem’ lijkt de rationaliteit een risicoanalyse te willen maken, gebruik makend van het ‘plan’ en de verschillende mogelijkheden van de burger. Als de burger zijn verantwoordelijkheid als ‘planner’ (van zijn leven, zijn werk, zijn gezondheid) neemt wordt daarmee de kans op risico’s voor het (zorg) systeem verkleind. Door burgers partners in governance (op lokaal niveau) te laten worden en ‘gewone zorg’ door hen zelf te laten regelen (door het gebruik maken van een ‘netwerk’) en burgers een pakket aan (private) keuzes aan te bieden worden zij als het ware gemaakt tot ‘gezonde zelfstandige onderhandelaars’. De aansprakelijkheid – als betekenis van eigen verantwoordelijkheid – wordt in de huidige tijd vooral bij de voorheen ‘afhankelijke’ burger gelegd- de burger die minder in staat is mee te doen volgens de gedragsnormen die het huidige discours blijkt te stellen.

4.3. Organisatie

Tot zover is gebleken dat de definitie van de burger en zijn verantwoordelijkheid in het onderzochte beleid lijkt te zijn gericht op actief gedrag; wat risico's moet voorkomen en tevens meetbaar moet zijn. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de logica van het decentralisatiebeleid.

Volgens de inzichten afkomstig van de recente literatuur kan decentralisatiebeleid begrepen worden als een neoliberale verplaatsingstechniek. Toch zijn er ook auteurs die juist aanbevelen sociale voorzieningen te decentraliseren; om zo meer maatwerk en sociale zorg in de gemeenschap te bereiken. In deze paragraaf wordt omschreven hoe de neoliberale logica van het decentraliseren invloed heeft op de (neoliberale) definitie van de lokale burger. Ook wordt de emotionele en sociale verwachting die er heerst rondom de gemeenschap en de wijk belicht; om zo de logica van verandering en de verschillende definities die hieraan gekoppeld worden helder te krijgen.

4.3.1. De ge-(re) organiseerde burger

In de context van (de aankondiging van) de participatiesamenleving is er sprake van decentralisaties in het sociale domein. De ge- (re)organiseerde burger is de definitie die volgt uit beleidsomschrijvingen waar de aandacht uitgaat naar het management van beleid. De aandacht gaat – ook al is de activering van de burger het centrale thema- uit naar de nieuwe taken en verantwoordelijkheden van gemeenten en professionals. Hoewel in deze ge-reorganiseerde context het appél klinkt dat de burger meer verantwoordelijkheid moet nemen lijkt de beleidslogica niet fundamenteel anders dan deze van de neoliberale verzorgingsstaat.

In het onderwijsdomein is de aandacht voor de 'organisatorische' kant van verantwoordelijkheid vooral zichtbaar (zie tabel b appendix, kolom 4; code 7a). Reden hiervoor zou kunnen zijn dat juist in het onderwijsdomein de aandacht uitgaat naar de uitvoering van trajecten en cursussen, gebaseerd op definities en identificaties van 'incompetente' burgers in andere domeinen. In de beleidsteksten afkomstig uit het onderwijsdomein er sprake van een minder heldere neoliberale definitie van de burger en eigen verantwoordelijkheid. De burger wordt door de jaren heen op uiteenlopende wijze gedefinieerd.

Vooral in de jaren 2009/2010 en 2013/2014 is de definitie van de burger als 'ge-(re)organiseerd' (bijlage 3, tabel C) te herkennen. .Woorden als 'regionaal', 'digitaal' en 'eigen kracht' worden in deze jaren in deze context meerdere malen gebruikt- refererend naar de organisatie van actief burgerschap (bijlage 3, tabel B). Beleidsteksten afkomstig van

uiteenlopende beleidsdomeinen schenken aandacht aan de lokale mogelijkheden of de integrale aanpak. De paradox is dat er tegelijk met de ‘decentralisatie’ en de nadruk op ‘het lokale en de burger dichterbij’ sprake is van diverse ‘regionale en centrale’ samenwerkingsverbanden. Deze samenwerkingsverbanden hebben tot doel ‘de best practices’ te delen. Dat is zichtbaar in de organisatie rondom het decentralisatiebeleid:

De VNG en het ministerie van BZK hebben 3 ambassadeurs gemeentelijke samenwerking aangesteld. Zij gaan gemeenten helpen bij het verder opzetten van gemeentelijke samenwerkingsverbanden. (Rijksoverheid; kamerbrief over decentralisaties in het sociale domein; 2013-2014, p. 5)

De verantwoordelijkheid om de participatiesamenleving ook een transformatie te laten zijn wordt gelegd (door het Rijk) bij de gemeenten;

‘De decentralisaties in het sociale domein zijn de grootste ontwikkeling in het binnenlands bestuur in de laatste decennia. Er worden niet alleen taken en middelen overgedragen, maar er wordt ook van gemeenten verwacht dat ze integraal gaan werken in het sociale domein. De decentralisaties versterken de rol van gemeenten om burgers te ondersteunen en meer te laten participeren in de maatschappij (BZK, 2012-2013; Kamerbrief over decentralisaties in het sociale domein, p. 1)’.

Hieruit blijkt dat de verantwoordelijkheid van de gemeente wordt gedefinieerd als zijnde gericht op ‘het ondersteunen van burger’ en ‘meer te laten participeren in de maatschappij’; in de verwachting dat ze integraal gaan werken in het sociale domein. Verondersteld wordt dat met ‘de lokale samenwerking met het sociale domein een publiek/ privaat karakter’ zal hebben, omdat de partners in het sociale domein private zorginstellingen zijn. Tevens wordt de decentralisatie beargumenteerd door de stelling dat er nu beter en dichterbij gezien kan worden wat mensen ‘nodig hebben; er meer ‘maatwerk’ kan worden geleverd.

‘Voor iedereen is er maatwerk. Dat betekent dat de zorg en ondersteuning goed aansluiten op wat mensen nodig hebben (Rijksoverheid; ‘dezorgverandertmee.nl, 2015)’.

Deze stelling volgt op een uitleg ‘waarom’ de nieuwe organisatie rond zorg nodig is, en in deze context wordt de belofte van maatwerk paradoxaal;

‘In Nederland is zorg en ondersteuning goed geregeld. Toch zijn veranderingen nodig. Want de maatschappij verandert. Ouderen willen bijvoorbeeld zo lang mogelijk thuis blijven

wonen. En mensen met een beperking willen zo zelfstandig mogelijk leven. Dat kan als de overheid de langdurige zorg anders organiseert. (Rijksoverheid; 'dezorgverandertmee.nl', 2015)'.

De noodzaak wordt beargumenteerd met de stelling dat 'de maatschappij verandert. De discourse analyse is wantrouwend tegen een dergelijke stelling, omdat hier wordt gedefinieerd 'hoe men is', terwijl dit in feite zeer generaliserend is, en bovendien nog alles kan betekenen. Daarna wordt de norm voor ouderen en mensen met een beperking geformuleerd, zichtbaar in de 'wil' van de groep te omschrijven. Dat er een verschil tussen het willen en het kunnen bestaat wordt hier genegeerd, tevens worden hierdoor alle ouderen en mensen met een beperking gedefinieerd als één gelijke groep. De discursieve macht van het discourse; die definieert, identificeert en normaliseert is in deze uitleg duidelijk waarneembaar

De onderzochte formuleringen in beleid - als zojuist omschreven – veronderstellen dat in de context van de huidige decentralisaties – waarbij de burger gedefinieerd wordt als gereorganiseerd- 'eigen verantwoordelijkheid' vooral betekent dat de burger 'meedoet en volgt. Hoewel decentralisatiebeleid volgens de omschrijvingen van het huidig beleid onderdeel is van het participatiebeleid, blijkt de aandacht van het decentralisatiebeleid vooral uit te gaan naar de organisatorische componenten. Zo wordt er veel aandacht besteed aan de wijze waarop regionale samenwerking (juridisch) moet worden georganiseerd of op welke manier de 'best practices' gedeeld kunnen worden.

Decentralisatie blijkt door de centrale en regionale samenwerking niet automatisch te leiden tot meer maatwerk en een individuele aanpak (beter zien wat iemand nodig heeft). Eerder wordt er gezocht naar een algehele slimme aanpak - door een integrale manier van samenwerken op regionaal of landelijk niveau. Verplaatsing betekent niet automatisch verandering. Een verplaatst 'loket van uitvoer' betekent niet dat de verantwoordelijkheid van de burger of zijn rol anders gedefinieerd wordt. Dat blijkt dan ook niet het geval; er is sprake van transitie, maar geen sprake van een fundamentele (culturele en sociale) transformatie.

4.3.2. De lokale gemeenschapsburger

De lokale gemeenschapsburger- als gedefinieerd door het neoliberale discourse – is in vergelijking tot de definitie van de ge-re-organiseerde burger een meer emotioneel / moreel geladen definitie. De verantwoordelijkheid voor de naaste, en de eigen verantwoordelijkheid om een 'goed' leven te leiden; alsmede de belofte van 'dichtbij' en 'maatwerk' krijgen in deze beleidsomschrijvingen – onder andere afkomstig van het ministerie van binnenlandse zaken en

koninkrijksrelaties en het ministerie van gezondheid, welzijn en sport – in het bijzonder aandacht. In de beleidsdocumenten afkomstig uit het gezondheidsdomein wordt in het bijzonder de nadruk op de verantwoordelijkheid in, voor en met de ‘gemeenschap’ gelegd. De jaren 2008/2009 en 2010/2011 refereren in het bijzonder naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid als zijnde gericht op de gemeenschap. Woorden die in deze jaren en/of in dit domein daarbij gebruikt worden zijn ‘familie’, ‘integraal’, ‘wijkaanpak’, ‘krimp’ en ‘buurt’ (zie tabel a; appendix1). Vanaf januari 2015 is sociaal beleid rond zorg (de nieuwe wet maatschappelijke ondersteuning), beleid rond jeugdzorg (de nieuwe jeugdwet) en beleid rond werk en inkomen (de participatiewet) gedecentraliseerd naar de gemeente.

‘de uitvoering van de kinderbeschermingsmaatregelen en de jeugdreclassering bij de gemeente te beleggen, om te komen tot betere samenwerking van hulpverleners rond gezinnen, eerdere ondersteuning bij opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen, hulp op maat en meer ruimte voor professionals en tot het de-medicaliseren, ontzorgen en normaliseren van de jeugdsector, waarbij het uitgangspunt is dat de verantwoordelijkheid voor he gezond en veilig opgroeien van jeugdigen allereerst bij de ouders en de jeugdige zelf ligt. (Rijksoverheid; Jeugdwet, 2015). ’

De norm voor verantwoordelijk gedrag en de vanzelfsprekendheden rondom (de organisatie) van zorg lijken in bovenstaand voorbeeld opnieuw te worden geformuleerd. De samenleving of ‘the big society’ lijkt te worden ingezet als instrument ten behoeve van een ‘betere’ samenleving. Deze verbetering wordt vervolgens uitgedrukt in resultaten die zowel gebaseerd blijken te zijn op een financiële als op een emotionele logica (Grootegoed, 2013, p. 19). Gecombineerd met het appél op activering en de noodzaak van preventie is de focus op decentralisatie vooral een strategie om de burger ‘vertrouwen’ te geven; te stimuleren. De verandering van beleidsomgeving (in decentralisatie) lijkt een techniek te zijn om te onderstrepen dat er sprake is van verandering.

Concluderend

De resultaten die in deze laatste paragraaf omschreven zijn wijzen erop dat naast de dominerende definitie van de transparante risico-vermijder en de definitie van de meetbare gemiddelde burger de resultaten laten zien dat ook ‘een verzwegen definitie’ die als ‘de georganiseerde burger’ is gecodeerd meermaals te herleiden is. In de context van decentralisaties en het participatiebeleid krijgt eigen verantwoordelijkheid van de burger de betekenis van ‘mee doen’.

Decentralisatie kan worden opgevat als een neoliberale verplaatsingstechniek en is op te vatten als een (neoliberale) strategie die afleidt van eventueel gebrek aan fundamentele verandering. In feite doet het verschuiven van taken en verantwoordelijkheden en het gebruiken van ‘nieuwe’ definities vermoeden dat de gedachte achter het beleid totaal anders is en het einde van de neoliberale verzorgingsstaat nabij is. Echter lijken de betekenissen van de samenleving en de burger niet zozeer anders te zijn dan in het neoliberale discours van de verzorgingsstaat.

De verandering is slechts zichtbaar in de verandering van contexten waar eenzelfde beleidsrationaliteit anders georganiseerd wordt. De oplossingsgerichtheid die in de beleidsmatige aandacht naar de omgeving te herkennen is maakt een open debat over het probleem waarvoor de participatiesamenleving en het activeren van burgers nodig is onmogelijk. Decentralisaties zijn in deze context dan ook op te vatten als een gouvernementele techniek binnen eenzelfde discours. Door het huidige decentralisatie en participatiebeleid verplaatst verantwoordelijkheid maar transformeert zij niet. Transities leiden (inderdaad) tot ‘participatie van burgers’. Eigen verantwoordelijkheid betekent hierin meedoen binnen de kaders van het ge-(re)organiseerde beleid. Maar de transities blijken transformatie van beleid en de mogelijkheid tot zelfbestuur tegen te houden.

4.4. Deelconclusies

Dit hoofdstuk had als doel antwoord te geven op de tweede en derde deelvraag. Het doel was om de huidige betekenis van eigen verantwoordelijkheid te vinden zoals die gebruikt wordt in het Nederlandse beleid vanaf 2007 tot 2013 (deelvraag 2). Daarnaast was het doel om te onderzoeken in welke mate deze gevonden betekenissen als liberaal aangemerkt kunnen worden (deelvraag 3).

Drie definities van burgerrollen bleken te domineren in de onderzochte beleidsteksten, te weten: de transparante risico vermijder, de meetbare burger en de gereorganiseerde burger. De definitie van eigen verantwoordelijkheid in de context van het participatiebeleid- gerelateerd aan deze definities – is te omschrijven als de (morele) taak om actief bij te dragen aan de preventie van (gedefinieerde) risico's.

Deze actieve en preventieve invulling van eigen verantwoordelijkheid is gedecentraliseerd en gelokaliseerd- dat is zichtbaar in de wijkaanpak (2007-2008) en in de omschrijving van de transities van het participatiebeleid (2013-2014). In tabel 3 wordt zichtbaar tot welke empirische resultaten deze studie heeft geleid.

Tabel 3: neoliberale definities van de burgerrol hekenbaar in de onderzochte beleidsteksten

Neoliberale definitie van de burgerrol		Ministerie waar deze definitie van de burgerrol vooral herkenbaar is	Jaar
De capabele functionele burger	+++	1. Sociale Zaken en Werkgelegenheid 2. – 3. –	
De ordentelijke partner in governance	+++	1. Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 2. – 3. –	11/12
De talentvolle burger	+	1. – 2. – 3. Algemene Zaken	
Ge- (de)moraliseerde ge-emancipeerde burger	+	1. – 2. – 3. Sociale Zaken en Werkgelegenheid	
De transparante risico vermijder	+++++ +++++	1. Gezondheid Welzijn en Sport Algemene Zaken Infrastructuur en Milieu	13/14
De meetbare contractuele burger	+++++ ++	1. Infrastructuur en Milieu 2. Gezondheid Welzijn en Sport Sociale Zaken en Werkgelegenheid	07/08, 08/09 10/11, 12/13 13/14

De gezonde zelfstandige onderhandelaar	+	1. – 2. – 3. Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	10/11 12/13
De levensplanner	+++	1. – 2. Algemene Zaken 3. Gezondheid Welzijn en Sport	
Ge- (re) organiseerde burger	+++++ +	1. Onderwijs Cultuur en Wetenschap 2. Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties 3. Infrastructuur en Milieu	09/10 13/14
De lokale gemeenschaps- burger			

Tabel 3: Neoliberale definities van de burgerrol herkenbaar in de onderzochte beleidsteksten van 2007 tot 2013. De inhoud van deze tabel geeft de mate van aanwezigheid van neoliberale definities van de burgerrol en eigen verantwoordelijkheid (kolom 1) weer (kolom 2) in verschillende beleidsdomeinen (kolom 3) en over verschillende jaren (kolom 4). Zie voor verdere onderbouwing ook: Bijlage 1, tabel A.

De referentie naar risico's en de omschrijving van de noodzaak tot het creëren van meer actieve burgers is duidelijk te herkennen in het laatste onderzochte jaar (2012/2013). Voor die tijd was het beleid meer gericht op het 'meten van het probleem' (de jaren 2007 tot 2009) en het activeren (door scholing) van 'passieve' burgers en gemeenschappen (de jaren 2010 tot 2012). (zie ook: Bijlage 3, tabel B en C). De invulling van dit gewenste preventieve gedrag dient op een transparante en ordentelijke manier plaats te vinden. De risico's van de huidige samenleving worden gedefinieerd als gezondheidsrisico's, veiligheidsrisico's en financiële risico's.

De overkoepelende term voor hét risico is de 'houdbaarheid' van het systeem, of 'de toekomst (van onze kinderen)'. Er wordt binnen deze context (morele) waarde gehecht aan een rendabele uitkomst van actief (participatief) gedrag. Actief burgerschap dient zodoende tot functionele uitkomsten te leiden. Tevens is zichtbaar dat de functionaliteit van burgers wordt bevorderd door ze verantwoordelijk te maken voor hun levensplan. Disfunctionaliteit en

onzekerheid van de uitkomst van participatie is in relatie tot de definitie van ‘het risico van de toekomst’ ongewenst. Om de noodzakelijke orde in bedwang te houden (zeker nu – in de onveilige risicovolle samenleving) én om efficiënt de bureaucratie van de (oude) verzorgingsstaat het hoofd te bieden definieert de overheid zichzelf als ‘digitale overheid’ en wordt de burger gedefinieerd als ‘digitale burger’. Door de burgerlijke afhankelijkheid van het digitale systeem (bijvoorbeeld bij het gebruik van de digi-d code of het burgersservice nummer) is er altijd een controleapparaat aanwezig; de burger anno 2015 is als het ware één met het controleapparaat. Hoewel autonomie en zelfredzaamheid van de burger hoge prioriteit lijken te hebben in het huidige sociale beleid wordt er paradoxaal tegelijkertijd een afhankelijke burgerrol gestimuleerd. Deze afhankelijkheid komt tot uitdrukking in de verhouding tussen de digitale overheid en de digitale, preventief-actieve burger.

Hoewel het participatiebeleid een verandering (transitie) van wet-en regelgeving omvat die betrekking heeft op het beleid afkomstig van de ministeries van GZW en BZK en AZ is de veronderstelling op grond van de resultaten dat het neoliberale discours nog steeds domineert. Want- zo is zichtbaar in bovenstaand schema- juist in het domein van GZW wordt herhaaldelijk naar typisch neoliberale definities van de burger en zijn verantwoordelijkheid verwezen. Potentiële openingen voor bevrijdende kaders zijn wellicht aanwezig in het domein van Onderwijs Cultuur en Sport (OCW). Er is in dit domein niet één dominante neoliberale definitie te herkennen; dat is tevens te zien in bovenstaand schema; het domein van OCW wordt maar één keer genoemd.

De neoliberale definitie omschreven als de ‘ge-re-organiseerde burger’ is in het domein van Onderwijs Cultuur en Wetenschap vooral te herkennen. Als deze reorganisatie van de burger niet samengaat met een neoliberale definitie en actief gedrag en participatie op velerlei wijzen mogen worden ingevuld (controle losgelaten wordt) – dan is in dit domein wellicht een voorzichtige tendens van bevrijding uit het neoliberale discours mogelijk. Ook de lokale wijkburger – als liberaal gedefinieerde rol- blijkt niet vaak herkenbaar te zijn in het onderzochte beleid. Mits de aandacht voor het lokale en de verantwoordelijkheid van de burger in de gemeenschap niet gecombineerd wordt met de referentie naar de noodzaak van actieve participatie in een context van toegenomen risico’s – dan is ook hier het potentieel voor een bevrijdend kader mogelijk.

5. Conclusie & Discussie

In dit laatste hoofdstuk wordt antwoord op de centrale vraag van dit onderzoek gegeven. De onderbouwing van deze conclusie is terug te vinden in het gehele onderzoek maar de centrale vraag wordt in dit hoofdstuk beantwoord en met de discussie worden de resultaten en interpretaties in het licht van het maatschappelijk en wetenschappelijk kader bediscussieerd. Hiernaast zal ook aandacht aan de methodologische keuzes worden besteed en worden enkele aanbevelingen voor nader onderzoek gegeven.

5.1. Conclusie

Het doel van deze studie was te onderzoeken in hoeverre het neoliberale discours, kenmerkend voor de verzorgingsstaat, ook nog aanwezig was en is in het beleid met betrekking tot de participatiemaatschappij. De centrale vraag die in deze studie centraal stond luidde:

In hoeverre is het neoliberale discours te herkennen in de discussies rond de participatiesamenleving?

Door middel van een discoursanalyse naar ‘eigen verantwoordelijkheid’ (van de burger) is gezocht naar het antwoord op deze vraag. ‘De veronderstelling van de discoursanalyse is dat de verbindingen tussen taal, beleidskennis en macht leiden tot beheersing, disciplineren en controle van de objecten van beleid (Ossewaarde, 2006, p.9)’. Om die reden is onderzoek gedaan naar de definities van burgerrollen. Bij het achterhalen van de definitie van de burgerrol (dat is eigen verantwoordelijkheid) was het mogelijk de achterliggende bestuursrationaliteit en mentaliteit van besturen te herkennen.

De centrale vraag naar de aanwezigheid van het neoliberale discours in de discussies van de participatiesamenleving was opgedeeld in drie aparte vragen. De eerste vraag ging uit naar de al bekende inzichten over de huidige neoliberale kenmerken herkenbaar in beleid gericht op activering van burgers. De tweede vraag ging uit naar de huidige teksten en de definities die daar werden gegeven. De derde vraag ging uit naar een interpretatie van deze definities, woorden, rationaliteiten en burgerrollen als herkend in het huidige beleid. In feite is met de beantwoording van deze drie deelvragen ook een antwoord op de centrale vraag gegeven. Voor de conclusie bediscussieerd wordt in het licht van het wetenschappelijk en maatschappelijk kader is het goed terug te gaan naar de weg waarop de beantwoording van de drie vragen plaats vond.

Het antwoord op de eerste deelvraag – die zich richtte op de inzichten vanuit de wetenschappelijke literatuur – eindigde in een conceptualisering van tien typisch neoliberale

definities van de burgerrol. Laten we kort stilstaan bij de theoretische inzichten die in hoofdstuk 2 naar voren kwamen.

Ossewaarde (2006) heeft eerder onderzoek naar de betekenis van eigen verantwoordelijkheid verricht en kwam tot de conclusie dat eigen verantwoordelijkheid toen vooral in de betekenissen van ‘ taak, vermogen, en aansprakelijkheid’ worden gebruikt in het Nederlandse overheidsbeleid. Alle betekenissen wijzen op een gerichtheid op private doelen, daarmee was in al die definities een neoliberale beleidsstrategie en rationaliteit te herkennen, 9 jaar geleden (en daarvoor). Een ‘ juiste’ burgerschapsdefinitie van eigen verantwoordelijkheid - in tegenstelling tot een burgerlijke definitie- moet een deugdelijke betekenis centraal stellen. Die burgerschapsdeugden zijn altijd: prudentie, rechtvaardigheid, matiging, geloof, barmhartigheid en hoop (Ossewaarde, 2006, p. 27).

Lokaal beleid pretenderend gericht te zijn op ‘participatie en activatie’ blijkt niet automatisch tot een ‘bredere’ invulling of ‘meer vrije’ betekenis van eigen verantwoordelijkheid (Blakeley, 2010, p.130) te leiden. Tevens blijkt participatiebeleid hand in hand te kunnen gaan met een ‘zelfdienstverlenende’ samenleving (in de praktijk). (Erikson, 2012, p. 695). Het participatiebeleid kan worden gezien als de uitkomst van een veel langer proces van rationalisering en moralisering van actief gedrag. Een actieve invulling van eigen verantwoordelijkheid en burgerschap blijkt in toenemende mate als een ‘morele’ plicht te worden verstaan; daarmee wordt ook actief gedrag (wat zichtbaar, meetbaar of controleerbaar dient te zijn) tot een voorwaarde voor ‘volwaardig’ burgerschap te worden gesteld. Tonkens en de Wilde, 2013, p. 51, Grootegoed, 2013).

Door horizontale relaties die zijn ontstaan als gevolg van beleidstendensen aangeduid met de term ‘governance’ wordt de burger als een soort gelijkwaardige partner in governance op een andere wijze gecontroleerd dan voorheen, .Uiteindelijk wordt de burger door die gelijke relatie en gedeelde verantwoordelijkheid ook (in de praktijk) aansprakelijkheid gesteld voor zijn keuzes en uitvoer. Er blijkt sprake van een nieuw sociaal contract (Ossewaarde, 2007).

Het meetbaar maken en gelijk maken of categoriseren is als neoliberale techniek op te vatten, omdat meetinstrumenten en controle technieken of statistieken worden ingezet (sociaal) om zodoende beleid efficiënter en goedkoper te laten worden. Een dergelijke logica was ook zichtbaar in de jaren 80 en 90, toen het neoliberale discours duidelijk te herkennen was in de zogenaamde ‘new public management’ trend. Het bijhorende gelijkheidsdenken blijkt vooral over ‘uitkomsten’ te gaan; de gelijke kansen worden als het waren gemeten door naar de

werkloosheidscijfers te kijken. Democratie moet juist gaan over input; over gelijkwaardigheid in plaats van gelijkheid (Frissen, 2003, p. 88).

De ‘afwijkende burger’ blijkt in de huidige tijd in toenemende mate te worden gelabeld (Verhaeghe, 2013, p. 27). Wijk de huidige burger af, dan krijgt hij medicijnen zodat hij weer ‘past’ in het (arbeids)systeem (pharmaceutische governance, Dew et al 2015). Het systeem past zich dus niet aan de mens (in al haar diversiteit en chaotische en natuurlijke eigenschappen) aan, maar de mens dient door training, emancipatie, integratie-trajecten, medicalisering, psychologenbezoek en ‘wijkaanpakken’ zijn natuurlijke eigenschappen (of culturele) te verbeteren en aan te passen aan het systeem. Participatie betekent zoiets als ‘meedoen’ ; dat is een juiste definitie voor de logica die is waar te nemen omtrend het beleid gericht op activering. Participatie-beleid, gericht op het faciliteren van zelfbestuur voor burgers zou als ‘samenleving’ kunnen worden omschreven, daar is niet ‘meedoen’ de norm, maar ‘creatie en doen’ in een minder gestuurde definitie (maar gebaseerd op deugdelijk burgerschap) de hoogste norm.

Door secularisatie blijkt de hang naar recht, ingrijpen en controle groter te worden. In een complexe geglobaliseerde wereld is het juist moeilijker om duidelijke grenzen tussen verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden te herkennen of te definiëren. Wellicht zou de gesecculeerde mens om moeten leren gaan met het leven en omgaan in ‘tragedie’.

De hervormingen in de zorg zijn een centraal element in het nieuwe participatiebeleid. Hierbij wordt een paradox herkend: er lopen twee discoursen door elkaar heen, maar worden gebruikt alsof ze hetzelfde zijn: één van activering en één van keuzevrijheid. Voor de inactieve hulpbehoevende is er helemaal geen keuze. Keuzevrijheid bleek vroeger een morele publieke waarde (In de Griekse polis; de oorspronkelijke stadsstaat). Nu is vrijheid en ook keuzevrijheid verworden en gebruikt tot een concept die enkel in consumentische zin wordt begrepen en omschreven (Ossewaarde, 2010, p.1; Wijnberg, 2009). Als de burger keuzevrijheid krijgt toebedeeld betekent dat dat hij mag kiezen uit een pakket ‘polissen’ of ‘zorg-arrangementen’. De burger is koopman, en in de huidige context gericht op participatie wellicht ook een producent; maar wel opererend op een private markt, waar niet de deugd maar de berekening bepaald wat een goede keuze is

In de gesecculariseerde staat (Zedner, 2003) en in de geglobaliseerde complexe context waarin wij (ervaren) te leven (Powel, 2014; Cossman,2013, p. 891) is er sprake van een rationaliteit van besturen (inclusief zelfbestuur) die gericht is op de controle over het eigen leven. Waar het vermogen van de staat om zorg te garanderen afneemt wordt de burger

aangemoedigd zijn eigen leven ‘te controleren’, dit kan hij bereiken – zo stelt de logica- door meer eigen verantwoordelijkheid te nemen. De noodzakelijkheid van deze eigen regie wordt vergroot door de logica van het discours die stelt dat de samenleving gebukt gaat onder toegenomen risico’s en complexiteiten (Ossewaarde, 2007). De huidige samenleving wordt ook wel aangeduid als een angstige samenleving (Cossman, 2013, p. 891). In deze angstige samenleving is het beleid gericht op het verbeteren van veiligheid. Dat is op te vatten als een manier van (neoliberaal) ordenende strategie (Schinkel en van Houdt, 2010) en sluit goed aan bij de heersende rationaliteit en mentaliteit van besturen gericht op controle en het ‘uitbannen van angst of van zij die voor ‘angst en risico’ zorgen.

Onderdeel van het participatiebeleid is de invoering van drie wetten; waarbij sociaal beleid ‘gedecentraliseerd’ wordt. Decentralisatie kan opgevat worden als een neoliberale strategie (Schinkel en van Houdt, 2014, p. 48); en hoeft dus niet persé een fundamentele verandering te betekenen. Daarnaast wordt met betrekking tot de aandacht naar de lokale gemeenschap in combinatie met de aandacht naar de zelfredzaamheid van het individu gesproken over ‘neoliberaal communitarianisme’: in feite worden twee rationaliteiten gecombineerd.

Volgens Colin Crouch (2011) is het neoliberalisme na het uitbreken van de crisis nog steeds aanwezig en is het neoliberale discours juist in de hervormingsprogramma’s aanwezig doordat de overheden en private partijen zo met elkaar verweven zijn geraakt dat het tekort automatisch moet worden aangevuld met de ‘enige’ bron die men eerst had (de overheid is afhankelijk van de (Europese Centrale) bank geworden).Crouch beschrijft het huidig geglobaliseerde netwerk bestaande uit de publiek/private wereld als één enorm bedrijf. Het is volgens hem van belang dat beide werelden (de private én publieke) , weer los van elkaar komen om het publieke doel: de bescherming van vrijheid en het private doel: de bevordering van concurrentie en efficiëntie tot zijn volle recht te laten komen (Crouch, 2011, p. 93).

Op grond van de theoretische inzichten is een ‘ model’ van tien typisch neoliberale definities van de burgerrol ontwikkeld. Deze definities zijn omschreven als: ‘de capabele functionele burger, de ordentelijke partner in governance, de talentvolle burger, de ge(de)moraliseerde en ge-emancipeerde burger, de transparante risico vermijder, de meetbare contractuele burger, de gezonde zelfstandige burger, de levensplanner, de ge(re)organiseerde burger en de lokale gemeenschapsburger (zie daarvoor ook tabel 1).

De thema's die centraal bleken te staan als het om de huidige definitie van eigen verantwoordelijkheid volgens de inzichten uit de literatuur ging werden door de onderzoeker omschreven als activatie, preventie en organisatie.

De tweede deelvraag was vervolgens gericht op de huidige betekenis van eigen verantwoordelijkheid als te herkennen in de beleidsteksten als geselecteerd. De domeinen waaruit de beleidsteksten afkomstig waren waren te omschrijven als domeinen waar sociaal beleid en eigen verantwoordelijkheid van burgers werd omschreven. Het domein van infrastructuur en milieu is ook geselecteerd, wegens het feit dat hier het klimaatvraagstuk en de verantwoordelijkheid van de burger in relatie tot dit thema verondersteld was een rol te spelen. Dat bleek in een bepaalde mate het geval te zijn, maar ook bleek het thema 'omgeving' in andere beleidsvelden een functie te vervullen, omdat een 'verbetering' van de leefomgeving 'vanzelfsprekend' klinkt. Er is in dit opzicht sprake van een 'recontextualisatie' bij het gebruik van het begrip 'omgeving' in de domeinen van infrastructuur en milieu en binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties.

Om de centrale vraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van het computer programma atlas ti en is door middel van een combinatie van een deductieve en inductieve benadering een verder begrip gevormd van de toch nog toe opgestelde rollen en concepten. Allereerst is op een open manier naar de teksten gekeken en zijn opvallende woorden, thema's en definities van burgers of verantwoordelijkheden gearceerd, daarna vonden meer selectieve stappen plaats wat heeft geleid tot onderstaande resultaten.

Thema's en woorden die opvielen in de huidige beleidsteksten waren in het domein van gezondheid, welzijn en sport door de jaren heen : 'langdurige zorg, gemeente, zelfzorg (in de eerste jaren) , gezond leven, verzekering, wmo (in de tussenjaren) en familie, samenwerking en besluitvorming (in de laatste jaren). In het domein van sociale zaken en werkgelegenheid waren dat (ook op chronologische volgorde) thema's en woorden als: jeugdzorg, participatie, integratie, uwv, governance, wet werk en bijstand (wwb), gezondheid en armoede. In het domein van binnenlandse zaken en werkgelegenheid waren meerdere malen woorden gebruikt als: vrouwen, krachtwijk, procent, gemiddelde, aanpak, krimp, zelfredzaam, welzijn, participatie, leefomgeving, integraal en aansprakelijkheid. Over de gehele linie kwamen waren de relevante (met betrekking tot de onderzoeksvraag) woorden die vaak terug kwamen: Integrale en lokale aanpak, kansen, mogelijkheden, noodzaak, crisis en zorg.

Toen de domeinen afzonderlijk op hun dominante thematiek en rhetoriek werden onderzocht bleek het volgende. In het domein van Gezondheid Welzijn en Sport ging de beleidsrationaliteit vooral uit naar de lange termijn zorg (als probleemdefinitie), eigen regie (als oplossingsstrategie) en naar (nieuwe) wetten als de algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ), het persoonsgebonden budget (pgb) en de wet maatschappelijke ondersteuning (de wmo, 2015).

In de beleidsteksten afkomstig van het domein van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (bzk) ging de aandacht al vroeg uit naar de lokale aanpak; deze dominante strategie van het ‘centraal stellen van de wijk’ lijkt in dit domein vooral te zijn begonnen waarop het vervolgens ook in andere contexten en jaren ‘normaler’ werd om de lokale ‘wijk’ aanpak centraal te stellen. Opmerkelijk is wel dat via beleid gericht op de wijk centrale invloed kan worden uitgeoefend, alsof de discretionaire ruimte van de gemeente hiermee dan weer ingeperkt kan worden.

De beleidsmatige logica die in het domein van Sociale Zaken en Werkgelegenheid werd herkend was zichtbaar rond het beleid gericht op de arbeidsmarkt. Hierbij werd de noodzaak van werk en de mogelijkheid tot werken, daarmee het centraal stellen van de arbeidsmarkt voor ‘elke’ burger als ordenend instrument gebruikt. Deze strategie van ordenen is typisch neoliberaal en is te herkennen in het integratie en emancipatiebeleid.

Bij de analyse naar de rhetoriek in de beleidsteksten afkomstig van het domein van Algemene Zaken is de conclusie getrokken dat waar voorheen ‘de veiligheid’ als centraal probleem werd gedefinieerd nu ‘de gezondheid’ van zowel de staat als de individuele burger als centraal probleem wordt gedefinieerd. Gezondheid is dus net als veiligheid op te vatten als een ordenend principe. Naast het thema gezondheid, wat in feite ‘het centrale thema’ is van het beleid in de onderzochte jaren is in het domein van Algemene Zaken ook een focus op internationale concurrentie waarneembaar. Actief burgerschap krijgt hierin de betekenis als de gerichtheid op competentie ter bevordering van een ‘kenniseconomie’ en de internationale concurrentiepositie. Het lijkt alsof de staat via de gezondheid en ‘kennis’ van de individuele burgers haar eigen ‘houdbaarheid’ in stand wil houden of wil verbeteren.

Bij het bekijken van de teksten afkomstig van het domein van Onderwijs Cultuur en Wetenschap viel op dat het onderwerp ‘burgerschap’ centraal staat in dit domein. Ook viel op dat er verschillende definities van burgers en typen van eigen verantwoordelijkheid in dit domein beschreven worden. Dat zou kunnen liggen aan het (potentiële) feit dat de definities

van problemen en beleidsrichtingen in andere ministeries worden gesteld dan bij het ministerie van onderwijs cultuur en wetenschap, waar het beleid meer lijkt te zijn gericht op de beleidsmatige uitvoer in het kader van deze gestelde definities.

In het domein van Infrastructuur en Milieu is het sociale aspect van beleid minder goed herkenbaar. Participatie bleek in het domein van Infrastructuur en Milieu ook centraal te worden gesteld; echter werd hiermee getracht de legitimiteit van het proces te verhogen en daarmee uiteindelijk een verhoogde staat van efficiëntie te bereiken.

Na de analyse van woorden, thema's, teksten en uiteindelijk definities in verschillende domeinen door de jaren heen werden de centrale 'definities van de burger' dominant in een domein en / of jaar geselecteerd. Een reflectieve component als onderdeel van dit selectieproces was dat er ook werd gekeken naar de 'groundedness' en de 'density' van de codes (de definities). Tevens werd een bezoek aan een decentralisatiedag gebracht, waar gepraat werd met gemeente-ambtenaren en waar meegeschreven is met toespraken. De uiteindelijke definities van burgerrollen (daarmee definities van eigen verantwoordelijkheid) die bleken te domineren waren de ge-(re)organiseerde burger, de meetbare contractuele burger en de transparante risicovermijder.

Het verschil met de eerder genoemde thema's voortkomend uit de inzichten afkomstig uit de wetenschappelijke theorie is de waargenomen dominante definitie van de burger en zijn 'rol' omschreven als 'de meetbare contractuele burger'. In tegenstelling tot activatie (wat de beleidspraktijk blijkt te zijn) blijkt de onderliggende rationaliteit van besturen minder gericht op activatie, maar vooral gericht op meetbaarheid van die contractuele horizontale partner (de neoliberale actieve burger). De beleidsmatige logica die leidt tot de definitie van de meetbare contractuele burger (verwijzend naar de neoliberale geneigdheid tot orde en efficiëntie) was dominant te herkennen in het domein van Infrastructuur en Milieu (statistiek en meting is in dit domein ook te verwachten), maar ook op de beleidsterreinen van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Volksgezondheid Welzijn en Sport.

Beleidsomschrijvingen gericht op meetbaarheid, percentages en gemiddelden waren vooral te herkennen in de jaren 2007/2008 en 2008/2009. Naast de meetbare contractuele burger als dominante definitie van de burger(rol) was de definitie van de ge-(re)organiseerde burger te herkennen. Deze 'gerichtheid' van beleid was herkenbaar in het domein van Onderwijs Cultuur en Wetenschap, in het domein van Binnenlandse Zaken en Werkgelegenheid en in het domein van Infrastructuur en Milieu.

Ook was de definitie van de transparante risico vermijder herkend in het huidige beleid; die weergaf hoe in de beleidsteksten de definitie van ‘het probleem’ werd weergegeven. Mede dankzij de economische recessie (de crisis) heeft het activeringsbeleid een versnellende ‘duw’ kunnen krijgen en is het geloof in de noodzakelijkheid van actief burgerschap mogelijk gegroeid (dat is in elk geval wat de discursieve logica lijkt te beogen). De definitie van de transparante risico vermijder was herkenbaar in het domein van Volksgezondheid Welzijn en Sport, in het domein van Algemene Zaken en in het domein van Infrastructuur en Milieu. Belangrijk is de probleemdefinities die in deze domeinen zijn gesteld; er is een probleem rondom de ‘gezondheid van het individu’ (VWS), de ‘gezondheid van het gehele systeem en het land (veiligheid en zorgsysteem) (AZ) en ‘de gezondheid van het milieu en het ‘klimaat’ (I&M).

De toegenomen aandacht voor thema’s rond zorg en gezondheid doet veronderstellen dat de definitie van ‘het probleem’ in de loop van de jaren is veranderd van een veiligheidsprobleem naar een gezondheidsprobleem. De betekenis van eigen verantwoordelijkheid bleek in feite niet om activering maar om ‘participering’ te gaan. De burger wordt als gedefinieerde actieve burger niet ‘vrij’ in vertrouwen losgelaten, maar hij wordt verwacht ‘mee te doen’ met een ‘al ingeslagen’ weg. Deze participatie als invulling van eigen verantwoordelijkheid kan continue worden gecontroleerd wegens de groeiende technische en digitale middelen en wederzijdse afhankelijkheidsrelaties tussen overheid en burger in de huidige ‘netwerksamenleving’. Ook als het lokale beleid of de gemeenschap in het participatiebeleid als ‘cultuuromslag’ omschreven wordt blijkt dat niet ten dienste van het lokale of de gemeenschap te staan; maar wordt dit lokale systeem als middel ingezet om de gevolgen van de financiële crisis te overleven.

5.2. Discussie

De derde deelvraag was gericht op een interpretatie van de gevonden definities en beschrijvingen van beleid. Er is geconcludeerd dat het neoliberale discours nog steeds duidelijk te herkennen in de discussies rond de participatiesamenleving. De beleidsteksten die zijn onderzocht lijken erop te wijzen dat de huidige betekenis van eigen verantwoordelijkheid nog steeds gedefinieerd is op neoliberale wijze, maar dat de manier van controle op de invulling van eigen verantwoordelijkheid en actief burgerschap anders is georganiseerd dan voorheen. Bovendien blijken de doelen omschreven in beleid, de definities van problemen en de rollen die de burger ‘moet’ invullen eerder te zijn versterkt dan te zijn veranderd.

Aan beleidsmakers wil ik aanbevelen dat participatiebeleid zeer ‘ruim’ moet worden omschreven. De gemeente moet losgelaten worden wil decentralisatie leiden tot een lokale en unieke aanpak. Daarbij zouden wel spelregels moeten worden gesteld voor gemeenten, bijvoorbeeld dat de burger beschermd moet worden tegen de macht van de marktpartijen. Frissen (2003) pleit voor maatschappelijke autonomie (naast dat hij pleit voor ontregeling, ongelijkheid en verschil), maar gebaseerd op de resultaten is het vermoeden dat het bereiken van een beschermende maatschappelijke autonomie op dit moment niet mogelijk is, doordat het neoliberale denkkader en de neoliberale handelswijze nog te dominant aanwezig is en bepaald hoe wij vanzelfsprekend onszelf en anderen besturen. Er is dus een zekere mate van maatschappelijke discipline nodig om het neoliberale discours (ook op lokaal niveau) achter ons te laten.

Er moet bij het opgeven van politieke machten en invloeden een bescherming van de zwakkere blijvend gefaciliteerd worden, zeker nu de private markt (nog) zo verweven is met het publieke domein. Want waar ‘leegte’ ontstaat (bij het geven van eigen verantwoordelijkheid of verantwoordelijkheid aan de gemeente) is er binnen de kortste keren een marktpartij die de leegte ‘efficient’ wil opvullen. Wat uit dit onderzoek is gebleken is dat activeringsbeleid vooral gericht is op de ‘kwetsbare’ burger. Hoewel het bieden van kansen en het ‘helpen’ naar werk op zichzelf geen verkeerde prioriteiten zijn kunnen ze dat wel worden als deze kansen en mogelijkheden leiden tot een diskwalificatie en uitsluiting van de mensen die vervolgens ‘nog steeds niet voldoende’ participeren.

Ik pleit voor bedachtzaamheid en een kritische houding als politici of beleidsmakers spreken over kansen en mogelijkheden. Opvallend was het feit dat bij de aandacht naar het ‘wel kunnen’ het onvermogen en de afhankelijkheid van ‘de zwakkere’ in de doofpot werd gestopt. Dezelfde logica was te herkennen in de wijkaanpak, waarbij de aandachtswijk (notabene eerst gedefinieerd als probleemwijk - dat vonden de inwoners onterecht-) geen aandacht kreeg als ‘unieke wijk’ maar onder de aandacht(controle) werd gesteld om vervolgens de ‘afwijkende’ burgers in een soort van ‘regime’ (al dan niet zachtaardig) tot betere en meer functionele burgers te maken. De logica die in meerdere contexten terugkwam bleek weer te geven dat aandacht vaak het tegengestelde van acceptatie betekent.

Zolang het verschil en de disfunctionaliteit wordt uitgebannen wordt de ‘fundamentele verandering’ tegengehouden. Beleid kan niet gericht zijn op ‘een beetje efficiëntie’ en ‘een beetje inefficiënt maar moreel gedrag’.

Ik pleit dus, op basis van de conclusie dat het beleid nu vaak tegengestelde doelen verwoord, voor eerlijkheid, duidelijkheid en eenduidigheid in beleidsomschrijvingen. Een driedelige argumentatie wekt eerder argwaan, onduidelijkheid en verzet dan vertrouwen of mogelijkheid tot debat.

Uit de resultaten bleek dat het decentralisatiebeleid ook streeft naar een integrale aanpak (op lokaal niveau). In de zorg zijn er discussies geweest over de rol van de verzekeraar bij de keuzes die worden gemaakt betreffende de behandeling en zorg voor de patiënt. Omdat de private sector juist op lokaal (en regionaal) niveau in de huidige tijd een belangrijke rol speelt in het publieke domein, gecombineerd met de wetenschap dat de gemeente zijn nieuwe taken met minder budget moet uitvoeren heb ik mijn zorgen over de ‘participatieruimte’ die overblijft voor de publieke burger in de lokale context.

Het huidig beleid geeft aanleiding tot reflectie en bezorgdheid wegens de veronderstelling dat de private actor zoals een verzekeraar een dominante rol gaat spelen in de beleidskeuzes die worden gemaakt op lokaal niveau. Dan is het uiteindelijk niet de burger die meer eigen regie voert, maar moet de burger zijn regie voeren door zich privaat afhankelijk te maken van de private actoren. De burger moet dan een slimme ‘onderhandelaar’ zijn om zijn rechten te beschermen. Ik ben bang voor een radicalisering van de nieuw publiek management – aanpak. Dat betekent dat het neoliberalisme en het neoliberale discours in de context van het participatiebeleid dan wordt geïntensiveerd door een toename aan private keuzes en strategieën op lokaal niveau. Om dat tegen te gaan is een breder budget nodig voor gemeenten en moet er goed nagedacht worden over de rol van de verzekeraar, en of de verzekeraar wellicht op lokaal niveau (door burgers zelf georganiseerd) een plaats kan innemen. De ‘verzekering’ is uiteindelijk ook een neoliberale uitvinding, zeker op de grote schaal hoe deze nu nationaal en onpersoonlijk is georganiseerd.

Het neoliberale discours wordt gekenmerkt door haar streven naar zekerheid en meetbaarheid. Daarbij is zichtbaar dat in de huidige tijd een vanzelfsprekendheid is ontstaan van de gang naar het recht. Het is ook heel gangbaar dat een privaat oordeel, een berekening van het Sociaal Cultureel Planbureau, het Bureau van de Statistiek of een uitkomst van een onderzoek door het Rijksinstituut voor de Volksgezondheid wordt gebruikt als argument voor de noodzakelijkheid van beleidsinterventie. Mijns inziens moet hier veel gereserveerder mee om worden gegaan, omdat beleid de uitkomst is van een politiek spel, een democratisch debat en daardoor deze antwoorden (toch) niet sluitend zijn.

5.3. Aanbevelingen

Aanbeveling voor een volgend onderzoek naar deze materie is om een vergelijkbare studie te doen, waarbij naast kwalitatieve onderzoeksmethoden en waarderingen ook (meer) kwantitatieve gegevens en feiten worden verzameld. Hoewel dit kan worden opgevat als een neoliberale benadering (alles meetbaar maken,) kan dit juist van maatschappelijk belang zijn. Onze samenleving baseert zich nu eenmaal vaak (alleen maar) op vastgestelde, meetbare feiten en het zou zeker kunnen bijdragen aan de verdere bewustwording van de werkelijke neoliberale beheersing van ons nieuwe systeem van samenleving, die wij ‘participatiemaatschappij’ noemen.

Op basis van de uiteenlopende definities van burgerrollen als gevonden in het onderwijsdomein zou hier wellicht de basis kunnen liggen voor een fundamentele verandering. De jeugd heeft immers de toekomst. De decentralisaties als onderdeel van het participatiebeleid hebben ‘de mogelijkheden op wijkniveau’ (weer) centraal gesteld. De wijk is in een tijdperk van digitalisering, globalisering en in een context van gemeentelijke en regionale samenwerking wel moeilijk te duiden. Is het wijkbeleid op te vatten als een neoliberale controle-techniek, zoals in dit onderzoek voorzichtig geponeerd wordt? Of heeft de wijk werkelijk nog ‘een toekomst’? Een aanbeveling voor nader onderzoek is om onderzoek te doen naar de betekenis van ‘de wijk’, ook in de toekomst. Een vergelijking met andere landen, waar de wijk wellicht niet (meer) als zodanig bestaat is daarbij wellicht van toegevoegde waarde.

Daarnaast is een aanbeveling onderzoek te doen naar de invloed van digitalisering op de definitie van eigen verantwoordelijkheid en/of de definitie van burgerschap. Er lijkt een ingewikkeld (sociaal) proces omtrent deze nieuwe werkelijkheid gaande te zijn. Wegens de tegengestelde bewegingen omtrent het decentralisatiebeleid (waarbij decentralisatie ook samengaat met centrale bijeenkomsten, netwerken en regionale samenwerking) beveel ik aan om (blijvend) onderzoek te doen naar de rol van de provincie, de regio en de VNG. Hierbij zou kunnen worden onderzocht wat de invloed van deze samenwerking is op beleid wat gericht is op de lokale uniciteit.

Auteurs hebben gesteld dat participatiebeleid op lokaal niveau vaak niet leidt tot meer ‘democratie’. In dit onderzoek is niet zozeer aandacht besteed aan het begrip ‘democratie’, maar wel aan het vrije zelfbestuur van de burger. Op basis van de wetenschap dat burgerschap vaak als consument-burgerschap wordt begrepen is de suggestie dat ‘democratie’ tevens een onduidelijk begrip is geworden in een tijdperk waar het neoliberale discours domineert. Een

herontdekking van dit begrip, naast een herontdekking en nieuwe aandacht op ‘het doel van de staat en het publieke domein’ lijkt me gewenst voor de huidige context.

Tot slot is de aanbeveling de ontwikkelingen in het onderwijsdomein nauwlettend te volgen of te onderzoeken. De resultaten uit dit onderzoek wekken de suggestie dat er potentieel vooral in dit beleidsveld parktijken van ‘echte’ transformatie – bevrijding uit het neoliberale discourse- mogelijk zijn.

Met de resultaten en conclusie van dit onderzoek hoop ik bij te kunnen dragen aan het maatschappelijk debat, het kernelement van de democratie. Hierbij is de hoop dat dit onderzoek als wetenschappelijke bijdrage één van de vele bijdragen zal zijn; maar zeker niet hét argument wegens het gevaar voor ongelijke representativiteit en het verder ontwikkelen van een meritocratie. Want als participatiebeleid de participatie van burgers wil bevorderen moet participatie ook begrepen worden als ‘participatie in de besluitvorming’.

Uit het onderzoek is gebleken dat het neoliberale discours in de context van het participatiebeleid nog volop aanwezig is. Voornamelijk de nieuwe digitale manier om burgers te controleren blijkt activering van burgers nog steeds op neoliberale wijze mogelijk te maken. Hiermee is de centrale vraag van het onderzoek beantwoord; het neoliberale discours is nog steeds aanwezig in de discussies rondom het participatiebeleid.

Referenties

- Arendt, H. (2011). Politics and Personal Responsibility. *On Jean Améry: Philosophy of Catastrophe*, 61.
- Baarda, D. B., De Goede, M. P. M., & Teunissen, J. (2005). Basisboek kwalitatief onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek. Groningen: Wolters Noordhoff.
- Berrick, J. D., & Skivenes, M. (2013). Fostering in the welfare states of the US and Norway. *Journal of European Social Policy*, 23(4), 423-436
- Blakeley, G. (2010). Governing ourselves: citizen participation and governance in Barcelona and Manchester. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34(1), 130-145.
- Bovens, M. (1998). *The quest for responsibility: Accountability and citizenship in complex organisations*. Cambridge University Press.
- Boogers, M. (2014). Een regionaal democratisch gat?. *Bestuurswetenschappen*, 2014(1).
- Boogers, M. J. G. J. A., Schaap, L., van den Munckhof, E. D., & BA, N. K. M. (2009). Decentralisatie als opgave. *Bestuurswetenschappen*, 63(1), 29-49.
- Van Buren III, H. J., & Logsdon, J. M. (2012, January). Stages of Economic Development, Corporate Social Responsibility, and Civil Society. In *Proceedings of the International Association for Business and Society* (Vol. 17, pp. 170-172).
- Crawshaw, P. (2012). Governing at a distance: Social marketing and the (bio) politics of responsibility. *Social Science & Medicine*, 75(1), 200-207.
- Crouch, C. (2011). *The strange non-death of neo-liberalism*. Polity Press, United Kingdom, 2011.
- Chick, M. (2013). Deliberation and Civic Studies. *The Good Society*, 22(2), 187-200.
- Coeckelbergh, M. (2012). Moral responsibility, technology, and experiences of the tragic: From 80arxism80ard to offshore engineering. *Science and engineering ethics*, 18(1), 35-48
- Colebatch, H. (2013). Call for papers Actor-centered Approaches of Policy Change: raising some theoretical and methodological issues.
- Cornelissen, J. P. (2012). Sensemaking under pressure: the influence of professional roles and social accountability on the creation of sense. *Organization Science*, 23(1), 118-137.
- Cossman, B. (2013). Anxiety Governance. *Law & Social Inquiry*, 38(4), 892-919.
- Curry, D. (2013). Uselessness. *The Good Society*, 22(2), 236-246.

- Dahrendorf, A. (2008). Free trade meets cultural diversity: the legal relationship between WTO Rules and the UNESCO convention on the protection of the diversity of cultural expressions. *Protection of cultural diversity from a European and international perspective. Intersentia, Antwerpen*, 31-83.
- Dew, K., Norris, P., Gabe, J., Chamberlain, K., & Hodgetts, D. (2015). Moral discourses and pharmaceuticalised governance in households. *Social Science & Medicine*, 131, 272-279.
- Dimartino, C. (2014). Navigating Public Private Partnerships: Introducing the continuum of Control. *American Journal of Education*. (not available) p.000Duyvendak J.W. & Tonkens (2013, mei 13) . Wie wil zich nu laten douchen door de buurman? Dagblad Trouw – online via: <http://www.trouw.nl/tr/nl/6704/Sociale-Vraagstukken/article/detail/3440529/2013/05/13/Wie-wil-zich-nu-laten-douchen-door-de-buurman.dhtml>
- van der Steen, M., & van Twist, M. (2014). Weerbaar of wendbaar zijn? Strategische opties in de voorbereiding op de drie decentralisaties. *Beleid en Maatschappij*, 41(1).
- Townshend, R. (1991). Beyond Freedom vs. Democracy: A Dooyeweerdian Contribution to the Individual-Collective Debate. *LL. B. Research Paper, University of Toronto*.
- Etzioni, A. (2011). Citizenship in a communitarian perspective. *Ethnicities*, 11(3), 336-349
- Fairclough, N. (1992). Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse & Society*, 3(2), 193-217.
- Flinders, M., & Moon, D. S. (2011). The problem of letting go: The ‘Big Society’, accountable governance and ‘the curse of the decentralizing minister’. *Local Economy*, 26(8), 652-662.
- Frissen, P. H. A. (2003). De tragische staat. *Christen democratische verkenningen*, 74-85.
- Gee, J. P. (2013). *An introduction to discourse analysis: Theory and method*. Routledge.
- Gergen, K. J. (2011). From moral autonomy to relational responsibility. *Zygon®*, 46(1), 204-223
- Grootegoed, E. M. (2013). Dignity of dependence: welfare state reform and the struggle for respect.
- Flew, T. (2012). Michel Foucault’s The Birth of Biopolitics and contemporary neo-liberalism debates. *Thesis Eleven*, 108(1), 44-65.
- De Hart, J., & Dekker, P. Social and political participation and engagement. *The social state of the Netherlands 2009*, 217.
- Hook, D. (2001). Discourse, Knowledge, Materiality, History Foucault and Discourse Analysis. *Theory & Psychology*, 11(4), 521-547.

- Hoppe, R. (2011). The governance of problems: puzzling, powering and participation. The Policy Press.
- Jackson, A. Y. (2013). Spaces of Power/Knowledge A Foucauldian Methodology for Qualitative Inquiry. *Qualitative Inquiry*, 19(10), 839-847.
- Jones, R., Pykett, J., & Whitehead, M. (2013). Behaviour Change policies in the UK: An anthropological perspective. *Geoforum*, 48, 33-41.
- Jørgensen, M. W., & Phillips, L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. Sage.
- Khoo, S. M. (2012). Re-interpreting the citizen consumer: Alternative consumer activism and the rights to health and development. *Social Science & Medicine*, 74(1), 14-19
- Van Laer, T., Ruyter, K. D., Visconti, L., & Wetzels, M. (2012). The Extended Transportation-Imagery Model: A Meta-Analysis of the Antecedents and Consequences of Consumers' Narrative Transportation. *Available at SSRN 2033192*.
- Linders, D. (2012). From e-government to we-government: Defining a typology for citizen coproduction in the age of social media. *Government Information Quarterly*, 29(4), 446-454
- Lister, M. (2015). Citizens, Doing It for Themselves? The Big Society and Government through Community. *Parliamentary Affairs*, 68(2), 352-370.
- Lemke, T. (2002). Foucault, governmentality, and critique. *Rethinking Marxism*, 14(3), 49-64.
- Loorbach, D., & Rotmans, J. (2006). *Managing transitions for sustainable development* (pp. 187-206). Springer Netherlands.
- Magnette, P. (2003). European governance and civic participation: beyond elitist citizenship?. *Political studies*, 51(1), 144-160.
- Mayes, R., Pini, B., & McDonald, P. (2012). Corporate social responsibility and the parameters of dialogue with vulnerable others. *Organization*.
- McKay, J., & Garratt, D. (2013). Participation as governmentality? The effect of disciplinary technologies at the interface of service users and providers, families and the state. *Journal of Education Policy*, (ahead-of-print), 1-17.
- Milio, S. (2007). Can administrative capacity explain differences in regional performances? Evidence from structural funds implementation in southern Italy. *Regional Studies*, 41(4), 429-442.
- MinBzK (2014) . Kansen en risico's decentralisaties , Government of the Netherlands, 2014.
- Moseley, A., & Stoker, G. (2013). Nudging citizens? Prospects and pitfalls confronting a new heuristic. *Resources, Conservation and Recycling*

- Moen, P., & Flood, S. (2013). Limited Engagements? Women's and Men's Work/Volunteer Time in the Encore Life Course Stage. *Social Problems*, 60(2), 206-233.
- Newman, J., & Tonkens, E. (2011). *Participation, responsibility and choice: summoning the active citizen in western European welfare states*. Amsterdam University Press.
- Norman, J. (2010). The big society. *The anatomy of the new politics*.
- Nicoll, K., Fejes, A., Olson, M., Dahlstedt, M. & Biesta, G. (2013). Opening discourses of citizenship education: a theorization with Foucault. *Journal of Education Policy*, 28:6 p. 828-846.
- Ossewaarde, R. (2006). *Eigen verantwoordelijkheid: bevrijding of beheersing?*. Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling, 2006.
- Ossewaarde, M. R. (2007). The new social contract and the struggle for sovereignty in the Netherlands. *Government and Opposition*, 42(4), 491-512.
- Ossewaarde, M. R. R., & van Genugten, M. L. (2010). Keuzevrijheid. *Bestuurskunde*, 19(2), 2-4.
- Punch, K. F. (2005). *Introduction to social research: Quantitative and qualitative approaches*. Sage.
- Power, M. (1997). Expertise and the construction of relevance: accountants and environmental audit. *Accounting, Organizations and Society*, 22(2), 123-146.
- Ryan, K. (2011). Governing the Future: Citizenship as Technology, Empowerment as Technique. *Critical Sociology*, 37(6), 763-778.
- Saatcioglu, B., & Ozanne, J. L. (2013). Moral Habitus and Status Negotiation in a Marginalized Working-Class Neighborhood. *Journal of Consumer Research*, 40(4), 692-710.
- Schinkel, W., & Van Houdt, F. (2010). The double helix of cultural assimilationism and neo-liberalism: citizenship in contemporary governmentality. *The British journal of sociology*, 61(4), 696-715.
- Houdt, F., & Schinkel, W. (2014). Crime, citizenship and community: neoliberal communitarian images of governmentality. *The sociological review*, 62(1), 47-67.
- Tonkens, E. (2014). Vijf misvattingen over de participatiesamenleving. *Afscheidsrede Universiteit van Amsterdam*.
- Tonkens, E., & de Wilde, M. (Eds.). (2013). *Als meedoen pijn doet: affectief burgerschap in de wijk*. Van Gennep.
- Wijnendaele, B. V. (2014). The Politics of Emotion in Participatory Processes of Empowerment and Change. *Antipode*, 46(1), 266-282.

Stavenuiter, Bultink and van der Klein (2014). De waarde van werk. WMO, Government of the Netherlands, 2014.

Stets, J. E., & Carter, M. J. (2012). A Theory of the Self for the Sociology of Morality. *American Sociological Review*, 77(1), 120-140.

Trosset, C. (2013). Broadening Our Understanding and Assessment of Personal and Social Responsibility: A Challenge to Researchers and Practitioners. *New Directions for Higher Education*, 2013(164), 23-30.

Veldheer, V., Jonker, J., Noijs, L. V., & Vrooman, C. (2012). Een beroep op de burger: Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid? Sociaal en Cultureel Rapport 2012.

Verhaeghe, P. (2013). Medicalisering van psychosociale problemen: een verdoken vorm van disciplineren. *Ziek van gezondheid: voor elk probleem een pil?*, 27-51.

Weinberg, M. S., & Rubington, E. (1977). The study of social problems: Five perspectives. E. Rubington (Ed.). New York: Oxford University Press

Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). What kind of citizen? The politics of educating for democracy. *American educational research journal*, 41(2), 237-269.

Segado Sánchez-Cabezudo, S., & LópezPeláez, A. (2013). Social work with middle-class Spanish families: The challenge of the work-family conflict. *International Journal of Social Welfare*

Vrooman, J. C. (2009). Rules of relief: Institutions of social security, and their impact.

Vrooman, J. C., van Noijs, L. L. J., & Jonker, J. J. J. Self-Responsibility for the Provision of Welfare in The Netherlands.

Waitt, G. (2010). Doing Foucauldian discourse analysis-revealing social realities.

Wilson, E. K. (2010). From apathy to action: Promoting active citizenship and global responsibility amongst populations in the global north. *Global Society*, 24(2), 275-296.

Zenko, Z., Hrast, A., & Mulej, M. (2013). Social Responsibility: Measures and Measurement as a Basis for Organizational Systemic Action. *Systemic Practice and Action Research*, 26(6), 475-484

Zedner, L. (2003). Too much security?. *International Journal of the Sociology of Law*, 31(3), 155-184.

Geciteerde bronnen (bij resultaten hoofdstuk)

Thema: Activatie:

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM, 2013). Gezondheid en Maatshappelijke participatie; themarapport als onderdeel van de toekomstverkenning 2014. Voorwoord door mevr. G. Verbeet; voorzitter van de Nederlandse Patiënten en Cliënten Federatie (NPCF).

Ministerie van Algemene Zaken. (2013). Rapport deel je rijk 2013-2014. Den Haag. MinAZ.

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. (2008). Plan van de man, 2008-2009. Den Haag OCW.

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. (2013). Alles is gezondheid- nationaal programma preventie 2014-2016. Den Haag. MinOCW

Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. ‘Resultaten een leven lang leren en werken 2005-2011, 2011-2012. Den Haag. MinOCW

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2011). Rapport: dat werkt 2011-2012 – ontworstelen _ uit _de uitkeringsafhankelijkheid. Den Haag. MinSZW

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. (2011). Wet Werken naar Vermogen 2012-2013. Den Haag. MinSZW.

Sociaal Cultureel Planbureau. (2011). Jaarverslag. (2011). SCP

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2008). Actieplan krachtwijken van aandachtswijk naar krachtwijk. Den Haag. Min. (2008) BZK.

Thema: Preventie:

Alles is gezondheid: Bron: OCW: ‘ alles is gezondheid- nationaal programma preventie 2014-2016’.

(TK 24.515 nr. 265)’(OCW, alles is gezondheid- nationaal programma preventie 2014-2016).

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; 2008-2009, Plan van de man, 2008, p. 2)

(OCW, 2013: hoofdlijnenbrief emancipatiebeleid 2013-2016)’.

(AZ; VROM , 2009, p. 29 in ‘Datgene wat ons bindt.’Gemeenschappelijke Integratieagenda 2009, p. 29)

niet de afkomst, maar de toekomst, allochtone jongeren, deelakkoord participatie 2007-2008’.

(Rijksoverheid, dezorgverandertmee.nl, 2015)’.

(VWS; 2012-2013, RVZ rapport; regie aan de poort; 2012-2013, p. 3)

(VWS; 2012-2013, RVZ rapport; regie aan de poort; 2012-2013, p. 3)

(GZW 2013-2014, arbeidsmarkteffecten maatregelen AWBZ en WMO en stelselwijziging jeugdzorg, p. 5)’

(OCW; 2008-2009, Plan van de man, 2008, p. 2)

(SZW, , 2008-2009, (doc 6): naar een toekomst die werkt)’.

Thema: Organisatie

(Rijksoverheid; kamerbrief over decentralisaties in het sociale domein; 2013-2014, p. 5)

(BZK, 2012-2013; Kamerbrief over decentralisaties in het sociale domein, p. 1)’.

(Rijksoverheid; ‘dezorgverandertmee.nl, 2015).

Overige relevante centrale teksten/ bronnen:

Participatiewet (2015). Verkregen van: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/> en <http://www.gemeenteloket.minszw.nl/dossiers/werk-en-inkomen/participatiewet-en-quotumregeling/introductie.html>

Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO, 2015). Verkregen van: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0020031/>

Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ, 2015). Verkregen van: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0002614/>

Jeugdwet (2015): verkregen van: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0034925/>

Beleidsaanpak ‘Krachtwijken’.(2007). Verkregen van <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leefbaarheid/documenten-en-publicaties/brochures/2007/12/01/actieplan-krachtwijken.html>

Bijlagen

1. Bijlage 1: Conceptualisering van 30 rollen bij theorie en methode
2. Bijlage 2: Documenten geselecteerd voor analyse
3. Bijlage 3: Tabellen bij resultaten en methode
4. Bijlage 4. Samenvatting (Nederlands en Engels)

Bijlage 1. Conceptualisering van 30 rollen

Tabel A: Neoliberale definities van de burgerrol

Tabel A: Definities en bijhorende nummers in het onderzoeksproces (nummers kloppen wel met nummers in bijlagen maar niet met nummers in tekst)

	Neoliberale definitie van de burger(rol)	Een bevrijdende (liberale) ‘definitie’ van de burgerrol (‘minder’ gedefinieerd)
1	De levensplanner	De chaotische onvoorspelbare burger die de vrijheid heeft ook ‘inefficiënte’ keuzes te maken of niet preventief te handelen.
2	De ordentelijke partner in governance	De mede- creator (participatie in uitvoer, maar meer nog: in besluitvorming en initiatief)
3	De gezonde zelfstandige onderhandelaar	De betekenis van noodzaak is uniek en context – afhankelijk. Zorg niet privaat, maar ‘publiek’ – op gemeenschapsniveau. Zorg is zorgen en niet onderhandelen.
4	De capabele functionele burger	Morele burger (proces- denken boven product- denken)
5	De transparante risico-vermijder	Acceptatie en aanmoediging van chaos; omdat chaos leidt tot nieuwe tendensen en verandering
6	De talentvolle burger	De unieke burger (talent leidt in deze definitie niet persé tot een verhoogde concurrentiepositie)
7	De ge- (re) organiseerde burger	Een losgelaten en zelfsturende burger

8	De ge - (de) moraliseerde en ge – emancipeerde burger	De vertrouwde en deugdelijke burger
9	De lokale gemeenschapsburger	De burger (plaats maakt niet uit)
10	De meetbare contractuele burger	De andere onvoorspelbare (informele) burger
11	Integratie of emancipatie om met als doel betere ‘meer passende’ burgers (bij het systeem) te maken.	Integratie of emancipatie-programma’s met als doel de burger te dienen ten einde een deugdzaam bestaan te leiden. Invulling van deugden is niet gedefinieerd maar vrij
12	Referentie naar de crisis bij de noodzaak van verandering. (gesloten definitie van het probleem)	Economie mag zeker in argument worden gebruikt, maar recessive wordt in meer genuanceerde vorm omschreven (daarbij is definitiemacht dan gereduceerd) , hierdoor blijft er debat mogelijk voor een open debat, óók over de vraag of beleid(sverandering) noodzakelijk is en vervolgens, hoe en/of waarom en tot welk doel. Waarom is een probleem een probleem?
13	Noodzaak (Wet Maatschappelijke Ondersteuning en ‘steun’ : steun betekent: je hebt niet écht zorg nodig, maar een beetje steun is voldoende. Ook wordt in deze context geschetst dat veranderingen in het zorgsysteem ‘nu’ noodzakelijk zijn. (lijkt op voorgaande code: crisisreferentie)	Minder gebruik van ‘nu en noodzaak’ maar meer genuanceerde bewoordingen en overwegingen. Als gevolg van deze overwegingen kan de burger zichzelf besturen en bepalen op welke normen hij zijn gedrag baseert/ wil baseren. Dat leidt ook tot meer zelfbegrip en begrip van de samenleving en keuzes van anderen (met een culturele achtergrond).

14	Fouten moeten worden uitgesloten. Het rechtssysteem, de (internationale) wet en het politie-apparaat lijken in deze rationaliteit te bepalen wat ‘het goede’ is; veiligheid boven vrijheid. (Gevoed door angst).	Er wordt meer losgelaten, fouten worden geaccepteerd als deel van het (onvolmaakte) leven en geloof, cultuur en ‘waarde’ krijgen een meer belangrijke plaats (in context van tragedie van het leven). In het loslaten is ruimte voor vertrouwen; uitgaande van goede intenties en uniek burgerschap. Niet het rechtssysteem lost op, maar uiteindelijk de relatie en de vergevingsgezindheid, hoop, moed (en andere deugden) tussen burgers zelf.
15	Autonomie als het doel en de morele standard (eigen kracht en eigen regie worden vaak genoemd). Gecombineerd met het striven naar economische onafhankelijkheid (maar ditigitale afhankelijkheid)	Beleid is gericht op het dienstbaar zijn aan de autonomie, maar deze autonomie gaat over het faciliteren van het persoonlijke leven en de ontwikkeling van het zelf en de unieke weg als onderdeel van het gemeenschappelijke leven. Het faciliteren van zelfbestuur in de context van de samenleving. (Verantwoordelijkheid en vrijheid als gerelateerde begrippen).
16	Integrale aanpak, samenwerking. Nieuw Publiek Management wordt aangemoedigd, nu op lokaal niveau. Integrale aanpak als verbeterde vorm , weinig omschrijving van de inhoud en waarom en hoe dit tot ‘betere’ (efficiëntere?!) resultaten leidt. Rol van lokale markt kan groter worden binnen deze context; een lokalisering van neoliberalisme.	Samenwerking tussen burgers is het doel. Minder aandacht voor en betrekking van het private domein binnen het publieke domein (op lokaal niveau). Minder contractuele vormen tussen sociale partners of organisaties en ook onderzoeksinstituten, maar informele en relationele afspraken en samenlevingsvormen, dat leidt tot uniciteit en autonomie van de gemeenschap in een unieke lokale context. (decentralisatie leidt dan tot dichterbij).

17	Groepen, onderzoek naar groepen en de gemiddelde resultaten daarvan (de ouderen bijvoorbeeld). De referentie daarna wordt gebruikt in de beargumentatie: verschillen zijn problematisch.	Minder classificaties, maar herkend dat ook binnen de groep alle mensen uniek zijn en onvoorspelbaar: dat wordt ook beoordeeld als positief en mooi.
18	Maatwerk, beargumenteerd met een gemiddelde wil (dit is paradoxaal)	Maatwerk zonder een verwijzing naar de gemiddelde wil van de burger (dus met een onzekere implementatie)
19	Toekomstige problemen moeten worden overkomen (preventie: ook onze kinderen, risico's in de toekomst). Ouderen en krimpregio's als situaties van noodtoestanden.	Geen of minder 'overdreven' bewoordingen of beeldspraak over de dreigingen van de toekomst. Maar verschillende kanten, mogelijkheden en onzekerheden zijn omschreven.
20	Veel aandacht naar goede gezondheid en preventie. Problemen en oplossingen zijn gezondheids-gerelateerd.	Gezondheid van het individu is het doel, beleid poogt hierin te faciliteren of in elk geval de unieke situatie niet tegen te werken. Eigen vrijheid (niet als consument, maar als burger) wordt gediend (dus ook de vrijheid te kiezen voor geen vaccinatie of screening).
21	Complexiteit en globalisatie worden omschreven als externe effecten die als 'gevaar' (het gevaar voor de veiligheid) op ons af komen en waar 'wij' nu iets mee moeten.	Een meer genuanceerde bewoording en blik, minder of geen gebruik en referentie naar 'toegenomen complexiteit' omdat het in feite geen duidelijk argument is en het paradoxaal is; omdat complexiteit ook complex is en alles kan betekenen; in feite is een argument met een verwijzing naar complexiteit nog steeds

		onduidelijk en open voor verdere invulling (het verklaard niet de noodzaak voor verandering).
23	Elektronische gezondheid en digitalisatie worden als (enkel) positieve ontwikkeling gepresenteerd: het is (snel meetbaar) en heeft snel effect: op de korte termijn lijkt het in bepaalde (neoliberales) behoeften te voorzien.	Elektronische gezondheid wordt gepresenteerd in genuanceerde bewoording en omschrijving; daarbij benoemende de positieve én negatieve elementen en consequenties. Ook wordt er kritisch bekeken en op toegezien hoe techniek niet bepaald wat er gebeurt, maar de mens bepaald welke technische innovaties een cruciale plaats in het leven nemen.
24	Emancipatie wordt gepresenteerd als iets wat betekent meer 'nederlander' te worden.	Er is niet één Nederlandse samenleving (niet één duidelijke vaststaande ingekaderde). Ook Nederlanders moeten zich aanpassen aan nieuwe 'leden' van de samenleving. Tezamen met een continue proces van aanpassing de nieuwkomers en autochtone bevolking zijn tezamen in een voortdurend emancipatie en integratieproces, waarbij definities en normen niet vaststaan, maar zich vernieuwen in de loop van de jaren door tal van processen.
25	Vrouwen zijn hetzelfde als mannen. Beide geslachten moeten gelijke resultaten laten zien en ook 'gelijke kansen' krijgen. Daarmee worden beide geslachten moreel ook tot dezelfde activiteiten verplicht.	Vrouwen en mannen verschillen in capaciteiten en mogelijkheden (net als andere groepen verschillen). Meer acceptatie (in tegenstelling tot aandacht) van deze (culturele) verschillen in beleid staat in dienst van de unieke identiteit van elk mens.

Tabel a: de eerste tien codes zijn de centrale codes als gebruikt in dit onderzoek ; ze geven de neoliberale definities van rollen weer zoals die worden herkend in de wetenschappelijke literatuur over het beleid vanaf ongeveer 2000 in West-Europese landen. De andere 20 codes zijn in feite geen codes, maar eerder beschrijvingen die in het onderzoek zelf tijdelijk wel hebben gediend om bepaalde

teksten , woorden thema's te herkennen. In de laatste stappen van dit kwalitatief onderzoek zijn deze 'codes/ omschrijvingen' weer toegevoegd aan de tien eerder opgestelde hoofdcodes. In de tweede kolom van deze tabel is een tegengestelde defintie (dan de neoliberale) weergegeven.

Bijlage 2. Documenten geselecteerd voor analyse

Documenten gebruikt voor analyse	
1. Documenten Gezondheidszorg Welzijn en Sport	98
1.1. Beleidsjaar GZW 2007 – 2008	98
1.2. Beleidsjaar GZW 2008 – 2009	98
1.3. Beleidsjaar GZW 2009 – 2010	99
1.4. Beleidsjaar GZW 2010 – 2011	100
1.5. Beleidsjaar GZW 2011 – 2012	101
1.6. Beleidsjaar GZW 2012 – 2013	101
1.7. Beleidsjaar GZW 2013 - 2014	102
2. Documenten Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	103
2.1. Beleidsjaar BZK 2007 – 2008	103
2.2. Beleidsjaar BZK 2008 – 2009	104
2.3. Beleidsjaar BZK 2009 – 2010	105
2.4. Beleidsjaar BZK 2010 – 2011	106
2.5. Beleidsjaar BZK 2011 – 2012	108
2.6. Beleidsjaar BZK 2012 – 2013	109
2.7. Beleidsjaar BZK 2013 - 2014	110
3. Documenten Sociale Zaken en Werkgelegenheid	112
3.1. Beleidsjaar SZW 2007 – 2008	112
3.2. Beleidsjaar SZW 2008 – 2009	113
3.3. Beleidsjaar SZW 2009 – 2010	114
3.4. Beleidsjaar SZW 2010 – 2011	115
3.5. Beleidsjaar SZW 2011 – 2012	118
3.6. Beleidsjaar SZW 2012 – 2013	119
3.7. Beleidsjaar SZW 2013 - 2014	121
4. Documenten Onderwijs Cultuur en Sport	121
4.1. Beleidsjaar OCW 2007 – 2008	121
4.2. Beleidsjaar OCW 2008 - 2009	122
4.3. Beleidsjaar OCW 2009 – 2010	123
4.4. Beleidsjaar OCW 2010 – 2011	124

4.5.	Beleidsjaar OCW 2011 – 2012.....	124
4.6.	Beleidsjaar OCW 2012 – 2013.....	125
4.7.	Beleidsjaar OCW 2013 - 2014	126
5.	Documenten Infrastructuur en Milieu	127
5.1.	Beleidsjaar I &M 2007 – 2008.....	127
5.2.	Beleidsjaar I & M 2008 – 2009	127
5.3.	Beleidsjaar I & M 2009 – 2010	128
5.4.	Beleidsjaar I & M 2010 – 2011	129
5.5.	Beleidsjaar I & M 2011 – 2012	130
5.6.	Beleidsjaar I & M 2012 – 2013	131
5.7.	Beleidsjaar I & M 2013 - 2014.....	132
6.	Documenten Algemene Zaken	134
6.1.	Beleidsjaar AZ 2007 – 2008.....	134
6.2.	Beleidsjaar AZ 2008 – 2009.....	135
6.3.	Beleidsjaar AZ 2009 – 2010.....	136
6.4.	Beleidsjaar AZ 2010 – 2011.....	137
6.5.	Beleidsjaar AZ 2011 – 2012.....	138
6.6.	Beleidsjaar AZ 2012 – 2013.....	139
6.7.	Beleidsjaar AZ 2013 - 2014.....	140

PD-Filter: All

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2007-2008\health care 2008-2009 (made_january2015).hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 10:34:20

P 1: centra voor jeugd en gezin en hoofdrol voor gemeente.

P 2: hoofdlijnen alcoholbeleid.

P 3: in het belang van de consument - het consumentenprogramma van de NZa.pdf

P 4: Kamerstuk consultatiebureau ouderen.

P 5: meerjarenbeleid_IGZ-2007-2008.

P 6: ontwikkelingen in de jeugdbescherming_2007.

P 7: uitwerking kwetsbare groepen.

P 8: veiligheid in de langdurige zorg.

P 9: wijziging wgbh.cz rechtspositie mensen met handicap of chronische ziekte.

P10: Wmo.pdf

PD-Filter: All

HU: health care 2008-2009 (made in januar 2015)

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2008-2009\health care 2008-2009 (made in januar 2015).hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 10:38:57

P 1: advertentie over veranderingen in de zorg - 2008.

P 2: groot project modernisering awbz - 2008.

P 3: landelijk beleidskader jeugdzorg 2009-2012.
None

P 4: memorie van antwoord op wijziging van de wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte

P 5: Nieuw stelsel belangrijke stap om zorg toekomstbestendig te maken 2008-2009

P 6: rapport sneller beter 2008

P 7: wmo kader beter in mee doen 2008

P 8: wtcg + tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten-2008

P 9: zorg voor vrijheid terugdringen van vrijheidsbeperkende maatregelen kan en moet 2008

P10: zorgzwaartepakketten sector ggz 2008

Beleidsjaar GZW 2009 – 2010

PD-Filter: All

HU: health care 2009-2010

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2009-2010\health care 2009-2010.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 10:42:02

P 1: Achterstand in gezondheid is onaanvaardbaar

P 2: de betekenis van patientveiligheid in de eerste lijn

P 3: een goed begin_veiligheid rond zwangerschap en geboorte_20092010

P 4: evaluaties-zvw-wzt-wmg-cvz-en-nza

P 5: herrijkte grenzen_ chronisch zieken en gehandicapten_WTCG

P 6: Het zorgplan is voor maar vooral ook van de client

P 7: nota-naar-aanleiding-van-het-verslag-wijziging-van-de-wet-op-de-jeugdzorg

P 8: staat van de gezondheidszorg _ 2009-2010

P 9: verantwoord leefklimaat

P10: zorgverzekeringsmarkt_2009-2010

Beleidsjaar GZW 2010 – 2011

PD-Filter: All

HU: health care 2010-2011_ made in januari2015

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2010-2011\health care 2010-2011_ made in januari2015.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 10:43:03

P 1: beleidsregels-indicatiestelling-awbz-2011

P 2: de rol tussen verkrijgbaarheid en veiligheid _gezondheidsraad

P 3: goede voeding van begin tot eind_health care_2011

P 4: herindicatie-van-adl-assistentie-naar-awbz-zorg.pdf_2011

P 5: igz-werkplan-2011.pdf_health care

P 6: pgb kamerbrief 2010

P 7: programmabrief-langdurige-zorg-bijlage-2-achtergronden-en-motieven-bij-wachten-op-een-pgb

P 8: rapport-werkgroep-toekomstverkenning-jeugdzorg-jeugdzorg-dichterbij-118-206815

P 9: rechtmatigheid zorgverzekeringswet 2009 _ 2011

P10: trendrapport landelijke jeugdmonitor 2010

Beleidsjaar GZW 2011 – 2012

P 1: beantwoording-schriftelijke-vragen-naar-aanleiding-van-de-beleidsbrief-stelselwijziging-jeugd-geen-kind-buiten-spel

P 2: beleidskader-meer-sport-en-bewegen-door-private-partijen-versie-ecs3-2-2

P 3: bezuiniging op pgo's

P 4: bijlage-1-verslag-schriftelijk-overleg-actieplan-ouderen-in-veilige-handen.pdf_2011-2012

P 5: bijlagepilotkader-zorgtrajecten-jeugdzorg-plus.pdf2011-2012

P 6: kamerbrief-aanpak-geweld-in-afhankelijkheidsrelaties.pdf2011-2012

P 7: preventie-van-welvaartsziekten.pdf_2011-2012

P 8: rapportitj-het-kind-van-de-rekening.pdf_health care_2011-2012

P 9: toekomst-van-sociaalrecreatief-bovenregionaal-vervoer-voor-mensen-met-een-mobiliteitsbeperking

P10: wmo dichterbij kamervragen 2011-2012 - kamervragen

Beleidsjaar GZW 2012 – 2013

PD-Filter: All

HU: health care 2012-2013

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2012-2013\health care 2012-2013.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 10:45:01

P 1: beantwoording-kamervragen-over-omzeiling-regels-reclame-voor-kinderen-door-voedingsindustrie

P 2: eindrapport-doorontwikkeling-wtcg

P 3: monitor-plan-van-aanpak-maatschappelijke-opvang

P 4: pakketadvies-2012.pdf_CVZ

P 5: rapport-de-dagelijkse-bezetting-en-kwaliteit-van-zorg-in-instellingen-voor-langdurige-zorg

P 6: rapport-laverend-maar-koersvast-meerjarenvisie-2012-2015

P 7: rapport-ontzorgen-en-normaliseren-naar-een-sterke-eerstelijns-jeugd-en-gezinszorg

P 8: regie-aan-de-poort.pdf_2012-2013health care

P 9: samenwerking-op-het-gebied-van-doelgroepenvervoer

P10: transitieagenda-jeugdzorg

Beleidsjaar GZW 2013 - 2014

PD-Filter: All

HU: health care 2013 - 2014

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2013-2014\health care 2013 - 2014.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 10:46:06

P 1: achtergronden-specifieke-groepen

P 2: arbeidsmarkteffecten-maatregelen-awbz-en-wmo-en-stelselwijziging-jz

P 3: beantwoording-kamervragen-over-het-bericht-dat-kinderen-en-jongeren-vaker-antidepressiva-slikken

P 4: beantwoording-vragen-over-verspilling-in-de-zorg

P 5: gezondheid-en-maatschappelijke-participatie

P 6: kamerbrief-over-kostenbewustzijn-in-de-zorg

P 7: kamerbrief-over-rvz-advies-de-participerende-patient

P 8: monitor-actieplan-kinderen-veilig-2012-2016-en-acties-rijk-samson

P 9: naleving-van-voorwaarden-voor-zorg-aan-zorgmijders-met-ernstige-
psychiatrische-aandoeningen-verbeterd

P10: thematisch-onderzoek-persoonsgebonden-budget.pdf2013-2014.pdf {7}
[Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\health care\2013-
2014\thematisch-onderzoek-persoonsgebonden-budget.pdf2013-2014.pdf] text/pdf

Families:

Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport: 'de zorg verandert mee.nl', 2013-2015.

Documenten Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Beleidsjaar BZK 2007 – 2008

P 1: 612777migratie-binnennl-def_2007-2008.pdf {3} [Managed in My Library ->
F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\612777migratie-
binnennl-def_2007-2008.pdf] text/pdf

P 2: actieplan krachtwijken_van aandachtswijk naar krachtwijk.pdf {22}~ [Managed in
My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-
2008\actieplan krachtwijken_van aandachtswijk naar krachtwijk.pdf] text/pdf

P 3: actieplanbeter-t-huisindebuurt12-12-20071500.pdf {11} [Managed in My Library -
> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\actieplanbeter-t-
huisindebuurt12-12-20071500.pdf] text/pdf

P 4: bij rapport over radicaliserende vrouwen.pdf {6} [Managed in My Library ->
F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\bij rapport over
radicaliserende vrouwen.pdf] text/pdf

P 5: nieuwe_coalities_voor_de_wijk2097-2008.pdf {12} [Managed in My Library ->
F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-
2008\nieuwe_coalities_voor_de_wijk2097-2008.pdf] text/pdf

P 6: poster_hetisjouwijkdusijmaghetzeggen.pdf {1}~ [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\poster_hetisjouwijkdusijmaghetzeggen.pdf] text/pdf

P 7: RAPPORT radicaliserende vrouwen communistisch en islamitisch.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\RAPPORT radicaliserende vrouwen communistisch en islamitisch.pdf] text/pdf

P 8: vrom_bewonersbudget.pdf {1}~ [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\vrom_bewonersbudget.pdf] text/pdf

P 9: VROM_bewonersbudget_2009_ijsbaan.pdf {1}~ [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\VROM_bewonersbudget_2009_ijsbaan.pdf] text/pdf

P10: vrouwen_in_het_burgemeesterambt_2007.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2007-2008\vrouwen_in_het_burgemeesterambt_2007.pdf] text/pdf

Beleidsjaar BZK 2008 – 2009

HU: internal affairs 2008-2009

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\internal affairs 2008-2009.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:51:34

P 1: analyze van de woningmarkt_ bouwen voor de schuifpuzzel.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\analyze van de woningmarkt_ bouwen voor de schuifpuzzel.pdf] text/pdf

P 2: dialoog in achterstandswijken_2007.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\dialoog in achterstandswijken_2007.pdf] text/pdf

P 3: investeren in mensen- werk en opleiding in de stedelijke vernieuwing.pdf {11} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\investeren in mensen- werk en opleiding in de stedelijke vernieuwing.pdf] text/pdf

P 4: ketensamenwerking in jeugbeleid.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\ketensamenwerking in jeugbeleid.pdf] text/pdf

P 5: meerjarenprogramma Europees Integratie Fonds_ 2008_internalaffairs.pdf {19} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\meerjarenprogramma Europees Integratie Fonds_ 2008_internalaffairs.pdf] text/pdf

P 6: nationale aanpak milieu en gezondheid 2008-2012 internal affairs.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\nationale aanpak milieu en gezondheid 2008-2012 internal affairs.pdf] text/pdf

P 7: onderzoek naar de kwaliteit van het binnenmilieu op basisscholen_2008.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\onderzoek naar de kwaliteit van het binnenmilieu op basisscholen_2008.pdf] text/pdf

P 8: opleiding en begeleiding in het buurtbeheerbedrijf.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\opleiding en begeleiding in het buurtbeheerbedrijf.pdf] text/pdf

P 9: outcomemonitor-krachtwijken-nulmeting_2008.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\outcomemonitor-krachtwijken-nulmeting_2008.pdf] text/pdf

P10: wijkaanpak en maatschappelijk vastgoed.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2008-2009\wijkaanpak en maatschappelijk vastgoed.pdf] text/pdf

Beleidsjaar BZK 2009 – 2010

PD-Filter: All

HU: internal affairs 2009-2010

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\internal affairs 2009-2010.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:52:04

P 1: aanpakmarokkaansnederlandseprobleemjongeren_2009.pdf {24} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\aanpakmarokkaansnederlandseprobleemjongeren_2009.pdf] text/pdf

P 2: ActieplanKrimpenMetKwaliteit_2009_internal_affairs.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\ActieplanKrimpenMetKwaliteit_2009_internal_affairs.pdf] text/pdf

P 3: de-overheid-schiet-vaak-in-een-kramp-2009.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\de-overheid-schiet-vaak-in-een-kramp-2009.pdf] text/pdf

P 4: de gemeente als regisseur_lokale daadkracht mobiliseren.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\de gemeente als regisseur_lokale daadkracht mobiliseren.pdf] text/pdf

P 5: kwaliteit van bestuur en straat_ 2009.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\kwaliteit van bestuur en straat_2009.pdf] text/pdf

P 6: over-wijken-in-steigers-en-stijgers-in-wijken_2009.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\over-wijken-in-steigers-en-stijgers-in-wijken_2009.pdf] text/pdf

P 7: rijksagenda krimp_2009.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\rijksagenda krimp_2009.pdf] text/pdf

P 8: uitbreiding-outcomemonitor-wijkenaanpak_2009.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\uitbreiding-outcomemonitor-wijkenaanpak_2009.pdf] text/pdf

P 9: verhuisstromen-en-verhuismotieven.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2009-2010\verhuisstromen-en-verhuismotieven.pdf] text/pdf

Beleidsjaar BZK 2010 – 2011

PD-Filter: All

HU: internal affairs 2010-2011

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\internal affairs 2010-2011.hpr7]

Edited by: Super

P 1: aan tafel VROM-2010-2011.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\aan tafel VROM-2010-2011.pdf] text/pdf

P 3: Burgerparticipatie bij gemeenten wordt meetbaar gemaakt.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\Burgerparticipatie bij gemeenten wordt meetbaar gemaakt.pdf] text/pdf

P 4: de-raad-en-burgerparticipatie.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\de-raad-en-burgerparticipatie.pdf] text/pdf

P 5: good practices.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\good practices.pdf] text/pdf

P 6: het-experiment-vernieuwend-welzijn-def_2010-2011.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\het-experiment-vernieuwend-welzijn-def_2010-2011.pdf] text/pdf

P 7: integratie.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\integratie.pdf] text/pdf

P 8: jongerenprogramma en sociale vormingsplicht.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\jongerenprogramma en sociale vormingsplicht.pdf] text/pdf

P 9: Kabinet wil constructieve verhouding tussen overheid en burger.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\Kabinet wil constructieve verhouding tussen overheid en burger.pdf] text/pdf

P10: sociale-investeringen-in-wijken.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\sociale-investeringen-in-wijken.pdf] text/pdf

P11: zelfredzaamheid bij rampen en crisis.pdf {16} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2010-2011\zelfredzaamheid bij rampen en crisis.pdf] text/pdf

HU: internal affairs 2011-2012

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2011-2012\internal affairs 2011-2012.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:53:27

P 1: aanbiedingsbrief-voortgang-leefbaarheid-en-wijkenaanpak-2012.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\aanbiedingsbrief-voortgang-leefbaarheid-en-wijkenaanpak-2012.pdf] text/pdf

P 2: b-15682-web-rapport-woonoverlast-door-psychisch-kwetsbaren-v3.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\b-15682-web-rapport-woonoverlast-door-psychisch-kwetsbaren-v3.pdf] text/pdf

P 3: buurtparticipatie-en-leefbaarheid.pdf {22} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\buurtparticipatie-en-leefbaarheid.pdf] text/pdf

P 4: de-creatieve-samenleving-en-de-overheid-augustus-2012.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\de-creatieve-samenleving-en-de-overheid-augustus-2012.pdf] text/pdf

P 5: dialogen-risicos-en-verantwoordelijkheden-2012.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\dialogen-risicos-en-verantwoordelijkheden-2012.pdf] text/pdf

P 6: het-versterken-van-de-informatiepositie-van-de-burger.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\het-versterken-van-de-informatiepositie-van-de-burger.pdf] text/pdf

P 7: magazine-wijken-in-uitvoering.pdf {19} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\magazine-wijken-in-uitvoering.pdf] text/pdf

P 8: nieuwsbrief-van-regels-naar-ruimte-oktober-2012.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\nieuwsbrief-van-regels-naar-ruimte-oktober-2012.pdf] text/pdf

P 9: overzicht-kansrijke-projecten-van-regels-naar-ruimte-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\overzicht-kansrijke-projecten-van-regels-naar-ruimte-2012.pdf] text/pdf

P10: woonwagenbewoners-in-nederland-2011.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\woonwagenbewoners-in-nederland-2011.pdf] text/pdf

Beleidsjaar BZK 2012 – 2013

HU: internal affairs 2012-2013

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\internal affairs 2012-2013.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-13 10:11:56

P 1: aanbiedingsbrief-voortgang-leefbaarheid-en-wijkenaanpak-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\aanbiedingsbrief-voortgang-leefbaarheid-en-wijkenaanpak-2012.pdf] text/pdf

P 2: b-15682-web-rapport-woonoverlast-door-psychisch-kwetsbaren-v3.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\b-15682-web-rapport-woonoverlast-door-psychisch-kwetsbaren-v3.pdf] text/pdf

P 3: buurtparticipatie-en-leefbaarheid.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\buurtparticipatie-en-leefbaarheid.pdf] text/pdf

P 4: de-creatieve-samenleving-en-de-overheid-augustus-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\de-creatieve-samenleving-en-de-overheid-augustus-2012.pdf] text/pdf

P 5: dialogen-risicos-en-verantwoordelijkheden-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\dialogen-risicos-en-verantwoordelijkheden-2012.pdf] text/pdf

P 6: het-versterken-van-de-informatiepositie-van-de-burger.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\het-versterken-van-de-informatiepositie-van-de-burger.pdf] text/pdf

P 7: magazine-wijken-in-uitvoering.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\magazine-wijken-in-uitvoering.pdf] text/pdf

P 8: nieuwsbrief-van-regels-naar-ruimte-oktober-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\nieuwsbrief-van-regels-naar-ruimte-oktober-2012.pdf] text/pdf

P 9: overzicht-kansrijke-projecten-van-regels-naar-ruimte-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\overzicht-kansrijke-projecten-van-regels-naar-ruimte-2012.pdf] text/pdf

P10: woonwagenbewoners-in-nederland-2011.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2012-2013\woonwagenbewoners-in-nederland-2011.pdf] text/pdf

Beleidsjaar BZK 2013 - 2014

HU: internal affairs 2013-2014

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\internal affairs 2013-2014.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:50:10

P 1: 20140328-opmaak-eindnota-regeldieburgerinitiatieven-klein.pdf {16} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\20140328-opmaak-eindnota-regeldieburgerinitiatieven-klein.pdf] text/pdf

P 2: de-burger-gaat-digitaal.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\de-burger-gaat-digitaal.pdf] text/pdf

P 3: dialogic-2013-digitale-zelfredzaamheid-van-de-burger.pdf {11} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\dialogic-2013-digitale-zelfredzaamheid-van-de-burger.pdf] text/pdf

P 4: identiteit-in-cijfers.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\identiteit-in-cijfers.pdf] text/pdf

P 5: kamerbrief-over-decentralisaties-in-het-sociaal-domein-1.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\kamerbrief-over-decentralisaties-in-het-sociaal-domein-1.pdf] text/pdf

P 6: kamerbrief-over-integrale-visie-op-de-aanpak-van-identiteitsfraude.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\kamerbrief-over-integrale-visie-op-de-aanpak-van-identiteitsfraude.pdf] text/pdf

P 7: kamerbrief-over-voortgangsbrief-discriminatie-2013.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\kamerbrief-over-voortgangsbrief-discriminatie-2013.pdf] text/pdf

P 8: magazine-kracht-in-nederland-nr-5.pdf {19} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\magazine-kracht-in-nederland-nr-5.pdf] text/pdf

P 9: rapport-tweede-advies-over-nederland.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\rapport-tweede-advies-over-nederland.pdf] text/pdf

P10: regionale-samenwerkingsprofielen-jeugd.pdf {10} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\internal affairs - bzk\2013-2014\regionale-samenwerkingsprofielen-jeugd.pdf] text/pdf

Documenten Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Beleidsjaar SZW 2007 – 2008

HU: social affairs 2007-2008

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\social affairs 2007-2008.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:42:47

P 1: emancipatiebeleid.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\emancipatiebeleid.pdf] text/pdf

P 2: Integratie door arbeidsparticipatie_2008.pdf {15} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\Integratie door arbeidsparticipatie_2008.pdf] text/pdf

P 3: niet de afkomst_maar de toekomst_ allochtone jongeren.pdf {28} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\niet de afkomst_maar de toekomst_ allochtone jongeren.pdf] text/pdf

P 4: Operationeel Programma 2007-2013_ iedereen doet mee_2008_szw.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\Operationeel Programma 2007-2013_ iedereen doet mee_2008_szw.pdf] text/pdf

P 5: Project participatie iedereen doet mee_2008_SZW.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\Project participatie iedereen doet mee_2008_SZW.pdf] text/pdf

P 6: regiegroep Grijswerkt.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\regiegroep Grijswerkt.pdf] text/pdf

P 7: toename gebruik ondersteuning voor jongeren met een gezondheidsbeperking_2008.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas

ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\toename gebruik ondersteuning voor jongeren met een gezondheidsbeperking_2008.pdf] text/pdf

P 8: Toespraak van de minister voor Wonen, wijken en integratie -2008 - naturalisatiedag.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\Toespraak van de minister voor Wonen, wijken en integratie -2008 - naturalisatiedag.pdf] text/pdf

P 9: WWB-wet werk en bijstand.pdf {14} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2007-2008\WWB-wet werk en bijstand.pdf] text/pdf

Beleidsjaar SZW 2008 – 2009

PD-Filter: All

HU: social affairs 2008-2009

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\social affairs 2008-2009.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-03-02 13:20:58

P 1: aanpak harde kern jeugdwerklozen_algemene Rekenkamer.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\aanpak harde kern jeugdwerklozen_algemene Rekenkamer.pdf] text/pdf

P 2: de participatiemogelijkheden van de wajonginstroom_ 2008.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\de participatiemogelijkheden van de wajonginstroom_ 2008.pdf] text/pdf

P 3: gemeentelijk armoede beleid 2008 _ SZW.pdf {14} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\gemeentelijk armoede beleid 2008 _ SZW.pdf] text/pdf

P 4: handreiking participatie.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\handreiking participatie.pdf] text/pdf

P 5: jongeren 2006.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\jongeren 2006.pdf] text/pdf

P 6: naar een toekomst die werkt.pdf {27} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\naar een toekomst die werkt.pdf] text/pdf

P 7: participatiebudget.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\participatiebudget.pdf] text/pdf

P 8: taal leren in het kader van inburgering.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\taal leren in het kader van inburgering.pdf] text/pdf

P 9: TNO kwaliteit van leven_ scholing en arbeidsintegratie van wajongers met ernstige scholingsbelemmeringen.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\TNO kwaliteit van leven_ scholing en arbeidsintegratie van wajongers met ernstige scholingsbelemmeringen.pdf] text/pdf

P10: werkprogramma deltaplan inburgering.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2008-2009\werkprogramma deltaplan inburgering.pdf] text/pdf

Beleidsjaar SZW 2009 – 2010

PD-Filter: All

HU: social affairs 2009-2010

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\social affairs 2009-2010.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:43:48

P 1: afspraken met gemeenten over inburgering 2010.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\afspraken met gemeenten over inburgering 2010.pdf] text/pdf

P 2: AOW en ouderen op de arbeidsmarkt.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\AOW en ouderen op de arbeidsmarkt.pdf] text/pdf

P 3: De belangrijkste maatregelen in 2010 van het ministerie van SZW.pdf {10}~ [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\De belangrijkste maatregelen in 2010 van het ministerie van SZW.pdf] text/pdf

P 4: een sterkte tweede pijler_naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\een sterkte tweede pijler_naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen.pdf] text/pdf

P 5: Extra geld voor pilots.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\Extra geld voor pilots.pdf] text/pdf

P 6: nota internationale arbeidsmobiliteit en sociale zekerheid.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\nota internationale arbeidsmobiliteit en sociale zekerheid.pdf] text/pdf

P 7: omgevingsanalyse ter beoordeling van het nederlandse taalaanbod.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\omgevingsanalyse ter beoordeling van het nederlandse taalaanbod.pdf] text/pdf

P 8: participatie effect kinderopvangtoeslag.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\participatie effect kinderopvangtoeslag.pdf] text/pdf

P 9: reïntegratie 35% arbeidsongeschikten.pdf {1} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\reïntegratie 35% arbeidsongeschikten.pdf] text/pdf

P10: wet duurzame inzetbaarheid arbeid voorontwerp wet.pdf {19} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2009-2010\wet duurzame inzetbaarheid arbeid voorontwerp wet.pdf] text/pdf

Beleidsjaar SZW 2010 – 2011

PD-Filter: All

HU: social affairs 2010-2011

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\social affairs 2010-2011.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:44:37

P 1: informatiemap-taalcoaches_samen werken aan taalcoaching _ 2010_2011.pdf {1} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\informatiemap-taalcoaches_samen werken aan taalcoaching _ 2010_2011.pdf] text/pdf

Families:

None

P 2: maatwerkbijmeervoudigheid_SZW_2010-2011.pdf {31} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\maatwerkbijmeervoudigheid_SZW_2010-2011.pdf] text/pdf

Families:

None

P 3: multiproblematiekbijcliënten_SZW_2010_2011.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\multiproblematiekbijcliënten_SZW_2010_2011.pdf] text/pdf

Families:

None

P 4: nota-nav-verslag-pensioenwet_2010_2011.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\nota-nav-verslag-pensioenwet_2010_2011.pdf] text/pdf

Families:

None

P 5: omschrijving-projecten-2010_jongerenaanhetwerk.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\omschrijving-projecten-2010_jongerenaanhetwerk.pdf] text/pdf

Families:

None

P 6: tekst-handhavingsprogramma_SZW_2011_2014.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\tekst-handhavingsprogramma_SZW_2011_2014.pdf] text/pdf

Families:

None

P 7: verzamelbrief-gemeenten-december-2010.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\verzamelbrief-gemeenten-december-2010.pdf] text/pdf

Families:

None

P 8: verzamelbrief aan gemeenten over arbeid_2010.pdf {22} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\verzamelbrief aan gemeenten over arbeid_2010.pdf] text/pdf

Families:

None

P 9: vijftigplussers-aan-het-werk-update.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\vijftigplussers-aan-het-werk-update.pdf] text/pdf

Families:

None

P10: zelfstandige-huisvesting-voor-gezinsmigranten-plicht-recht-of-streven.pdf {17} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2010-2011\zelfstandige-huisvesting-voor-gezinsmigranten-plicht-recht-of-streven.pdf] text/pdf

Families:

PD-Filter: All

HU: 2011-2012 szw

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\2011-2012 szw.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:46:39

P 1: actualiteiten-wsw_kamerstuk_2011-2012-szw.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\actualiteiten-wsw_kamerstuk_2011-2012-szw.pdf] text/pdf

P 2: jong geleerd_oud gedaan_toespraakSZW_2011-2012.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\jong geleerd_oud gedaan_toespraakSZW_2011-2012.pdf] text/pdf

P 3: kamerbrief-wijziging-wet-werk-en-bijstand-en-samenvoeging-met-wet-investeren-in-jongeren_SZW_2011-2012.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\kamerbrief-wijziging-wet-werk-en-bijstand-en-samenvoeging-met-wet-investeren-in-jongeren_SZW_2011-2012.pdf] text/pdf

P 4: kunnen_kinderen_meedoen_szw_2011-2012.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\kunnen_kinderen_meedoen_szw_2011-2012.pdf] text/pdf

P 5: memorie-van-antwoord-wijziging-wet-werk-en-bijstandSZW-2011-2012.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\memorie-van-antwoord-wijziging-wet-werk-en-bijstandSZW-2011-2012.pdf] text/pdf

P 6: rapport-dat-werkt_2011-2012_ontworstelen_uit_uitkeringsafhankelijkheid.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\rapport-dat-werkt_2011-2012_ontworstelen_uit_uitkeringsafhankelijkheid.pdf] text/pdf

P 7: uuv-jaarplan-2012.pdf {15} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\uuv-jaarplan-2012.pdf] text/pdf

P 8: wetsvoorstel_wijziging_SUWI_WSW_werkloosheidsuitkering_szw_2011-2012.pdf {15} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\wetsvoorstel_wijziging_SUWI_WSW_werkloosheidsuitkering_szw_2011-2012.pdf] text/pdf

P 9: wijziging-wwbenjongeren_szw_2011-2012.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\wijziging-wwbenjongeren_szw_2011-2012.pdf] text/pdf

P10: zelfbewust-een-zelfstandige-positie_2011-2012.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2011-2012\zelfbewust-een-zelfstandige-positie_2011-2012.pdf] text/pdf

Beleidsjaar SZW 2012 – 2013

HU: 2012-2013-szw

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2012-2013\2012-2013-szw.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-13 10:08:04

P 1: antwoorden-op-kamervragen-over-de-bodemloze-put-van-re-integratie_2012

P 2: besluit_kinderopvang_toeslag_2012

P 3: eindrapport-laaggeschoold-werk

P 4: evaluatie-experimenten-van-werk-naar-werk-tussenrapportage-juni-2012

P 5: invoeringswet-wet-werken-naar-vermogen-nota-n-a-v-het-verslag_szw_2012_2013

P 6: kamerbrief-afgeronde-onderzoeken-en-actualiteiten-m-b-t-financiering-wwb_2012_SZW

P 7: kamerbrief-contouren-participatiewet_2013-2014

P 8: manifest-100-bedrijven_szw_2012

P 9: samen-leven-bindt-verschillenv2012_szw

P10: voortgangsbrief-discriminatie-2012_szw

Beleidsjaar SZW 2013 - 2014

HU: 2013-2014-szw

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\social and employment affairs\2013-2014\2013-2014-szw.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:47:22

P 1: alles-is-gezondheid-nationaal-programma-preventie-2014-2016

P 2: beantwoording-kamervragen-over-het-bericht-dat-werklozen-in-rotterdam-verplicht-moeten-sporten

P 3: bijlage-1-voortgang-agenda-integratie

P 4: kamerbrief-indicaties-zorg-en-sociale-zekerheid

P 5: kamerbrief-participatiewet-en-quotum-toezeggingen_SZW_2013-2014

P 6: kamerbrief-samen-werken-aan-een-effectieve-armoede-en-schuldenaanpak_szw_2013-2014.

P 7: nader-rapport_wetsvoorstel_wetwerkenbijstand

P 8: programmarapportage-de-burger-bediend-in-2013

P 9: rapport-monitoring-tsroa-projecten-2008-2012_onderzoek subsidie aansluiting onderwijs en arbeid

P10: uitvoeringstoets-uwv-wetsvoorstel-invoering-participatiewet_2013-2014

Documenten Onderwijs Cultuur en Sport

Beleidsjaar OCW 2007 – 2008

Documents / Topics

HU: education 2007-2008

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2007-2008\education 2007-2008.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-09 16:03:41

P 1: bijlage beleidsdoorlichting emancipatiebeleid

P 2: doorstroomgegevens havo vwo in prachtwijke

P 3: geactualiseerd beleidsprogramma vroegtijdig schoolverlaten_2007

P 4: het hoogste goed_ 2007-2008

P 5: kunst van leven_hoofdlijnen cultuurbeleid

P 6: nota werken in het onderwijs _ 2008

P 7: prijsvechten_voor_inburgerin_2007_vragen

P 8: programmafonds cultuurparticipatie

P 9: rapportage ongezien onderscheid in het onderwijs

P10: wegen voor talent 2007

Beleidsjaar OCW 2008 - 2009

HU: onderwijs 2008-2009

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2008-2009\onderwijs 2008-2009.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:37:52

P 1: alle-troeven-in-handen-2008_emancipatiebeleid

P 2: emancipatie van mannen en vrouwen uit etnische minderheidsgroepen_2008

P 3: evaluatie subsidieregeling emancipatieprojecten _2008

P 4: innovatie met effect 2008

P 5: jaarwerkplan inspectie onderwijs _2008

P 6: naar flexibele tijden tussen 7 en 7 2008

P 7: onderwijstijd en lesuitval in het onderwijs 2007-2008 eindrapport

P 8: opvattingen over kwalitatief goede na schoolse opvang in nederland

P 9: plan van de man 2008

P10: tegengaan segregatie in het basisonderwijs

Beleidsjaar OCW 2009 – 2010

HU: onderwijs 2009-2010
File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2009-2010\onderwijs 2009-2010.hpr7]
Edited by: Super
Date/Time: 2015-07-25 12:35:22

P 1: 2009_rapport seksualisering_je denkt dat het normaal is

P 2: 2009_zicht op zorggelden

P 3: anders zijn is van iedereen_onderzoek over hetero- en homoseksualiteit 2009

P 4: de leermobiliteit van jongeren bevorderen_de toekomst van mobiliteit van lerenden

P 5: homo emancipatie beleid.

P 6: jaarverslag OCW 2008.

P 7: rapport seksualisering_aandacht voor etniciteit.

P 8: vliegende brigades zeer zwakke scholen.

P 9: middelbaar en hoger onderwijs voor volwassenen.

P10: veiligheid in en rond het onderwijs.

Beleidsjaar OCW 2010 – 2011

HU: Onderwijs 2010-2011

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2010-2011\Onderwijs 2010-2011.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:25:47

P 1: activiteiten inspectie onderwijs - selected on autonomy - 2010-2011.

P 2: advies voor gehandicapten en chronisch zieken_ meer mogelijk maken.

P 3: casusonderzoek-veiligheid-op-school-2010-2011.

P 4: hoogbegaafden in het basisonderwijs.

P 5: naar-meer-focus-op-het-mbo.

P 6: passend onderwijs.

P 7: Raad voor Onderwijs Cultuur en Sport - verslag van onderling overleg

P 8: rapport-middelengebruik-en-voortijdig-schoolverlaten

P 9: uitgangspunten-cultuurbeleid.

P10: vws-seksuele-gezondheid-27-11-2009.

Beleidsjaar OCW 2011 – 2012

HU: education 2011-2012

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2011-2012\education 2011-2012.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:14:00

P 1: advies-raad-van-state-op-wetsvoorstel-studeren-is-investeren.

P 2: beantwoording-kamervragen-europees-kwalificatiekader-voor-een-leven-lang-leren.

P 3: edoc-352301-v32-beantwoording-motie-van-de-leden-van-der-ham-en-de-rouwe-31288-nr-236.

P 4: hoofdlijnenakkoord-ocw-vsnu.

P 5: kamerbrief-over-vrijstelling-van-de-leerplicht-om-levensbeschouwelijke-redenen.

P 6: kamerbrief-rapportage-personele-gevolgen.

P 7: kamerbrief-wetsvoorstel-gebruik-persoonsgebonden-nummer-bij-uitwisseling-leeren-begeleidingsgegevens.

P 8: nader-rapport-wijz-wpo-wec-wvo-i-v-m-passend-onderwijs.

P 9: ppon-balans-45.

P10: resultaten-leren-en-werken-2005-2011.

Beleidsjaar OCW 2012 – 2013

PD-Filter: All

HU: Education 2012-2013

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2012-2013\Education 2012-2013.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-02-13 10:10:18

P 1: als-een-ramp-de-school-treft.

P 2: beantwoording-kamervragen-over-recht-op-onderwijs-voor-asielzoekers-vanaf-18-jaar.

P 3: kamerbrief-over-herzien-toezichtkader-speciaal-onderwijs-2012.

P 4: krimpbestendige-onderwijskwaliteit.

P 5: mogelijkheden-voor-dwang-en-drang-bij-voorschoolse-educatie.

P 6: onderwijsagenda-sport-bewegen-en-een-gezonde-leefstijl-in-en-rondom-de-school.

P 7: rapport-jaarbericht-brede-scholen-2011.

P 8: succesvolle-onderwijsaanpakken-voor-jongens-in-het-onderwijs.

P 9: trends-in-beeld-2012.

P10: wetenschaps-technologie-innovatie-indicatoren-2012.

Beleidsjaar OCW 2013 - 2014

HU: Education 2013-2014

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\onderwijs\2013-2014\Education 2013-2014.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 13:00:53

P 1: alles-is-gezondheid-nationaal-programma-preventie-2014-2016.

P 2: hoofdlijnenbrief-emancipatiebeleid-2013-2016.

P 3: kamerbrief-over-burgerschap-in-het-onderwijs.

P 4: kamerbrief-over-ecbo-publicatie-kansrijk-toelatingsbeleid.

P 5: kamerbrief-over-macrodoelmatigheid-mbo.

P 6: kamerbrief-over-voorgenomen-acties-knaw-digitale-geletterdheid-in-het-voortgezet-onderwijs.

P 7: lerarenagenda-2013-2020-de-leraar-maakt-het-verschil.

P 8: monitor-inclusie-nulmeting roma en sinti.

P 9: nota-naar-aanleiding-van-het-verslag-inzake-wetsvoorstel-sociaal-leenstel-masterfase.

P10: reactie-op-onderwijsvernieuwing-een-nieuw-verbond.

Documenten Infrastructuur en Milieu

Beleidsjaar I & M 2007 – 2008

P 1: anders_betalen_voor_mobiliteit_2072008_i&e.

P 2: lichtvoering-fietzers-2007-2008.

P 3: naar_een_duidelijker_schoner_nederland_20072008.

P 4: onderzoek-naar-mobiel-telefoongebruik-en-hersenactiviteit.pdf_3.

P 5: samenvatting-structuurvisie-randstad-2040.pdf_i&e_1.

P 6: stad en stijging_20072008_i en e.

P 7: veiligheidsbalans-2008-ivw.pdf_2.

P 8: wapamersfoortkruiskamp.pdf_i&e_20072008.

P 9: wapamsterdam.

P10: wapenschedevelindenhof.pdf_wijkaanpak_2007-2008.

Beleidsjaar I & M 2008 – 2009

P 1: bodemsanering 2007-2008.

P 2: capaciteitenplanningedoscenarios.pdf_2008.

P 3: inspraak nieuwe stijl_participatie_in_besluitvorming_2008-2009_i&e.

P 4: MIRT infrastructuur en environment_2008-2009.

P 5: niemand-aan-de-kant_Leeuwarden_infrastructure and environment.

P 6: passende publieksparticipatie leidt tot betere besluitvorming.

P 7: personenvervoer_2008_2009.

P 8: psychologie-en-prijsbeleid_ kilometerprijs.

P 9: pw-bijlage2-wijken-in-uitvoering.

P10: rol van nl spoorwegen bij ov chipkaart_2008-2009.

Beleidsjaar I & M2009 – 2010

PD-Filter: All

HU: environment and infrastructure 2009-2010

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment 2009-2010.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:07:57

P 1: arnhem-plan-van-aanpak-communicatie-invoering-participatiebudget.

P 2: buurtbewoners in balans_VROM.

P 3: Een duurzame samenleving_VROM maakt het mogelijk.

P 4: frisse-blikken.

P 5: groen is de boodschap.

P 6: inspiratiegezondontwerpleefomgeving.

P 7: kunst in de wijk_ 2009_2010.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2009-2010\kunst in de wijk_2009_2010.pdf] text/pdf

P 8: nota-visie-en-kader-participatiebudget.pdf {19} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2009-2010\nota-visie-en-kader-participatiebudget.pdf] text/pdf

P 9: onderzoek-enkelvoudige-fietsongevallen.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2009-2010\onderzoek-enkelvoudige-fietsongevallen.pdf] text/pdf

P10: rivm2009gezondheidsachterstanden_2009-2010.pdf {20} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2009-2010\rivm2009gezondheidsachterstanden_2009-2010.pdf] text/pdf

Beleidsjaar I & M 2010 – 2011

PD-Filter: All

HU: environment and infrastructure 2010-2011

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:09:02

P 1: de baat op straat.pdf {11} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\de baat op straat.pdf] text/pdf

P 2: diversiteit in het jeugdbeleid.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\diversiteit in het jeugdbeleid.pdf] text/pdf

P 3: dp2010030458beindrapportageevaluatieimpulsprogrammazwerfafval.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\dp2010030458beindrapportageevaluatieimpulsprogrammazwerfafval.pdf] text/pdf

P 4: Infrastructuur als uitdaging voor de stad_2010-2011.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\Infrastructuur als uitdaging voor de stad_2010-2011.pdf] text/pdf

P 5: kortverslagklimaatconferentiecancun.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\kortverslagklimaatconferentiecancun.pdf] text/pdf

P 6: maak ruimte voor klimaat! - 2010-201.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\maak ruimte voor klimaat! - 2010-201.pdf] text/pdf

P 7: nuchter omgaan met risico's_ VROM2010-2011.pdf {16} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\nuchter omgaan met risico's_ VROM2010-2011.pdf] text/pdf

P 8: recycling kunststofverpakkingen.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\recycling kunststofverpakkingen.pdf] text/pdf

P 9: ruimte-voor-arbeidsmigranten.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\ruimte-voor-arbeidsmigranten.pdf] text/pdf

P10: wijkeninuitvoeringamsterdam10.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2010-2011\wijkeninuitvoeringamsterdam10.pdf] text/pdf

Beleidsjaar I & M 2011 – 2012

HU: infrastructure and environment 2011-2012

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment 2011-2012.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:09:58

P 1: actieprogramma verkeersveiligheid 2011-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\actieprogramma verkeersveiligheid 2011-2012.pdf] text/pdf

P 2: adviesgroep wonen en cultuur.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\adviesgroep wonen en cultuur.pdf] text/pdf

P 3: blik-op-personenmobiliteit.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\blik-op-personenmobiliteit.pdf] text/pdf

P 4: brief-commissie-van-wijzen-kennis-en-innovatie 2011-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\brief-commissie-van-wijzen-kennis-en-innovatie 2011-2012.pdf] text/pdf

P 5: eenvoudig beter - crisis en herstelwet 2011-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\eenvoudig beter - crisis en herstelwet 2011-2012.pdf] text/pdf

P 6: handreiking-omgevingslawaa-2011-1.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\handreiking-omgevingslawaa-2011-1.pdf] text/pdf

P 7: kamerbrief-oprichting-pps-loket.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\kamerbrief-oprichting-pps-loket.pdf] text/pdf

P 8: lokale-klimaat-agenda-2011-2014-werk-maken-van-klimaat.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\lokale-klimaat-agenda-2011-2014-werk-maken-van-klimaat.pdf] text/pdf

P 9: lp-i-m-0000001174.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\lp-i-m-0000001174.pdf] text/pdf

P10: verkenning-maatschappelijke-kosten-en-baten-van-de-olympische-en-paralympische-spelen-in-2028.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2011-2012\verkenning-maatschappelijke-kosten-en-baten-van-de-olympische-en-paralympische-spelen-in-2028.pdf] text/pdf

Beleidsjaar I & M 2012 – 2013

P 1: beantwoording-kamervragen-over-kwartaalrapportage-ov-loket.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\beantwoording-kamervragen-over-kwartaalrapportage-ov-loket.pdf] text/pdf

P 2: de kwaliteit van het drinkwater in Nederland in 2011.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\de kwaliteit van het drinkwater in Nederland in 2011.pdf] text/pdf

P 3: duurzame verstedelijking.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\duurzame verstedelijking.pdf] text/pdf

P 4: eind evaluaties klimaatakkoorden deel 2.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\eind evaluaties klimaatakkoorden deel 2.pdf] text/pdf

P 5: fiets parkeren bij stations.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\fiets parkeren bij stations.pdf] text/pdf

P 6: intentieverklaring platform voor Overleg, Samenwerking en Besluitvorming ov chipkaart.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\intentieverklaring platform voor Overleg, Samenwerking en Besluitvorming ov chipkaart.pdf] text/pdf

P 7: investeren-in-gebiedsontwikkeling-nieuwe-stijl.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\investeren-in-gebiedsontwikkeling-nieuwe-stijl.pdf] text/pdf

P 8: venr-vors-essaybundel-omgaan-met-omgevingsrisico-s-en-onzekerheden.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\venr-vors-essaybundel-omgaan-met-omgevingsrisico-s-en-onzekerheden.pdf] text/pdf

P 9: verbeterd toezicht openbaar vervoer.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\verbeterd toezicht openbaar vervoer.pdf] text/pdf

P10: zwemplasrapport 2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2012-2013\zwemplasrapport 2012.pdf] text/pdf

Beleidsjaar I & M 2013 - 2014

HU: infrastructure 2013-2014

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\infrastructure 2013-2014.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 13:02:11

P 1: aandacht-voor-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\aandacht-voor-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling.pdf] text/pdf

P 2: actieplan-groei-op-het-spoor.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\actieplan-groei-op-het-spoor.pdf] text/pdf

P 3: advies-gezondheidsraad-over-herkeuring-voor-het-rijbewijs-in-geval-van-adhd.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\advies-gezondheidsraad-over-herkeuring-voor-het-rijbewijs-in-geval-van-adhd.pdf] text/pdf

P 4: beantwoording-kamervragen-van-het-lid-van-veldhoven-over-huishoudelijk-afval-hergebruiken.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\beantwoording-kamervragen-van-het-lid-van-veldhoven-over-huishoudelijk-afval-hergebruiken.pdf] text/pdf

P 5: eindrapport-deelnemersonderzoek-spitsmijden-in-de-trein.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\eindrapport-deelnemersonderzoek-spitsmijden-in-de-trein.pdf] text/pdf

P 6: klimaatagenda-weerbaar-welarend-engroen.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\klimaatagenda-weerbaar-welarend-engroen.pdf] text/pdf

P 7: lr-2013-08-26-ienm-krantbb-1.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\lr-2013-08-26-ienm-krantbb-1.pdf] text/pdf

P 8: ro-zoektocht-canon ro.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\ro-zoektocht-canon ro.pdf] text/pdf

P 9: stand-van-zaken-uitvoering-van-toezeggingen-alsmede-van-diverse-nog-openstaande-moties-inzake-afvalbeheer.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\stand-van-zaken-uitvoering-van-toezeggingen-alsmede-van-diverse-nog-openstaande-moties-inzake-afvalbeheer.pdf] text/pdf

P10: treintraining-senioren.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\infrastructure and environment\2013-2014\treintraining-senioren.pdf] text/pdf

Documenten Algemene Zaken

Beleidsjaar AZ 2007 – 2008

P 1: 2003-06-11-tekst-regeringsverklaring.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\2003-06-11-tekst-regeringsverklaring.pdf] text/pdf

P 2: beleidsprogramma-compleet.pdf_2007-2011_balkenende_2007.pdf {18} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\beleidsprogramma-compleet.pdf_2007-2011_balkenende_2007.pdf] text/pdf

P 3: briefibo.pdf {2} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\briefibo.pdf] text/pdf

P 4: climate top innew york_general affairs_2007-2008.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\climate top innew york_general affairs_2007-2008.pdf] text/pdf

P 5: coalitieakkoord-cda-pvda-cu-tcm149-92516.pdf {38} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\coalitieakkoord-cda-pvda-cu-tcm149-92516.pdf] text/pdf

P 6: jaarverslagaz-2006.pdf_veiligheidsdiensten.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\jaarverslagaz-2006.pdf_veiligheidsdiensten.pdf] text/pdf

P 7: kabinet wil bondgenoot van de burger zijn _2007-2008.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\kabinet wil bondgenoot van de burger zijn _2007-2008.pdf] text/pdf

P 8: postbus 51 campagnes 2008.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\postbus 51 campagnes 2008.pdf] text/pdf

P 9: schriftelijke-antw-apb2007-totaaldocument.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\schriftelijke-antw-apb2007-totaaldocument.pdf] text/pdf

P10: verhoging-aow-leeftijd.pdf_2007-2008.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2007-2008\verhoging-aow-leeftijd.pdf_2007-2008.pdf] text/pdf

Beleidsjaar AZ 2008 – 2009

HU: general affairs 2008-2009

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\general affairs 2008-2009.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:57:38

P 1: bijlage.pdf_investerenindekenniseconomie.pdf {14} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\bijlage.pdf_investerenindekenniseconomie.pdf] text/pdf

P 2: brieftkkenniseconomie-26-11-08.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\brieftkkenniseconomie-26-11-08.pdf] text/pdf

P 3: CBS_Nederlandse_samenleving_2008-2009_general affairs.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\CBS_Nederlandse_samenleving_2008-2009_general affairs.pdf] text/pdf

P 4: gevolgen-kredietcrisis-voor-de-reele-economie.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\gevolgen-kredietcrisis-voor-de-reele-economie.pdf] text/pdf

P 5: PersberichtKabinetonderzoektWajong.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\PersberichtKabinetonderzoektWajong.pdf] text/pdf

P 6: platform-9.pdf_deoverheidindialoog_2008-2009.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\platform-9.pdf_deoverheidindialoog_2008-2009.pdf] text/pdf

P 7: reclamecampagnes_postbus1_2008-2009.pdf {18} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2008-2009\reclamecampagnes_postbus1_2008-2009.pdf] text/pdf

Beleidsjaar AZ 2009 – 2010

HU: general affairs 2009-2010

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\general affairs 2009-2010.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:58:23

P 1: aanvullendbeleidskader25mrt.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\aanvullendbeleidskader25mrt.pdf] text/pdf

Families:

None

P 2: cec-rapport.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\cec-rapport.pdf] text/pdf

Families:

None

P 3: Marokkaans.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\Marokkaans.pdf] text/pdf

Families:

None

P 4: platform-10.pdf {18} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\platform-10.pdf] text/pdf

Families:

None

P 5: platform-11-verleiden-met-beleid.pdf {12} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\platform-11-verleiden-met-beleid.pdf] text/pdf

Families:

None

P 6: rapportgerritse.pdf {13} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\rapportgerritse.pdf] text/pdf

Families:

None

P 7: toespaak balkenende_financiëlezaken_Amsterdamfinancialforum_2009.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\toespaak balkenende_financiëlezaken_Amsterdamfinancialforum_2009.pdf] text/pdf

Families:

None

P 8: Toespraak wetenschap en maatschappij Balkenende 2009-2010.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\Toespraak wetenschap en maatschappij Balkenende 2009-2010.pdf] text/pdf

Families:

None

P 9: verantwoordingsbrief-2009-definitief-15-mei-2009-met-bijlage.pdf {8} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2009-2010\verantwoordingsbrief-2009-definitief-15-mei-2009-met-bijlage.pdf] text/pdf

Families:

None

Beleidsjaar AZ 2010 – 2011

HU: general affairs 2010-2011

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\general affairs 2010-2011.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:59:14

P 1: bijlage-11a-werkprogramma-2011-sociaal-en-cultureel-planbureau-scp.pdf {12}
[Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\bijlage-11a-werkprogramma-2011-sociaal-en-cultureel-planbureau-scp.pdf]
text/pdf

P 2: bijlage-11b-werkprogramma-2011-raad-voor-de-volksgezondheid-zorg-rvz.pdf {8}
[Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\bijlage-11b-werkprogramma-2011-raad-voor-de-volksgezondheid-zorg-rvz.pdf] text/pdf

P 3: bijlage-4-werprogramma-2011-raad-voor-het-openbaar-bestuur-rob.pdf {3}
[Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\bijlage-4-werprogramma-2011-raad-voor-het-openbaar-bestuur-rob.pdf]
text/pdf

P 4: bijlage-5-werkprogramma-2011-onderwijsraad.pdf {15} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\bijlage-5-werkprogramma-2011-onderwijsraad.pdf] text/pdf

P 5: bijlage-7-werkprogramma-2011-planbureau-voor-de-leefomgeving-pbl.pdf {8}
[Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\bijlage-7-werkprogramma-2011-planbureau-voor-de-leefomgeving-pbl.pdf]
text/pdf

P 6: bijlage-9-werkplan-2011-centraal-planbureau-cpb.pdf {5} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\bijlage-9-werkplan-2011-centraal-planbureau-cpb.pdf] text/pdf

P 7: hofstadlezing 'kracht samenleving' balkenende.pdf {14}~ [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\hofstadlezing 'kracht samenleving' balkenende.pdf] text/pdf

P 8: platform-12.pdf {20} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2010-2011\platform-12.pdf] text/pdf

Beleidsjaar AZ 2011 – 2012

HU: general affairs 2011-2012

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\general affairs 2011-2012.hpr7]

Edited by: Super

Date/Time: 2015-07-25 12:59:55

P 1: kabinetsreactie-op-scp-rapport-de-sociale-staat-van-nederland-2011.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\kabinetsreactie-op-scp-rapport-de-sociale-staat-van-nederland-2011.pdf] text/pdf

P 2: kamerbrief-r-tv-campagnes-2012.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\kamerbrief-r-tv-campagnes-2012.pdf] text/pdf

P 3: kamerbrief-voortgang-17-hervormingen.pdf {6} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\kamerbrief-voortgang-17-hervormingen.pdf] text/pdf

P 4: Ministerraad oktober 2011 _ Rutte.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\Ministerraad oktober 2011 _ Rutte.pdf] text/pdf

P 5: overzicht-stand-van-zaken-17-hervormingen.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\overzicht-stand-van-zaken-17-hervormingen.pdf] text/pdf

P 6: platform-14-in-beeld.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\platform-14-in-beeld.pdf] text/pdf

P 7: platform13tussenacteurenpubliek.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\platform13tussenacteurenpubliek.pdf] text/pdf

P 8: werkprogramma-wrr-2011-2012-def.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2011-2012\werkprogramma-wrr-2011-2012-def.pdf] text/pdf

Beleidsjaar AZ 2012 – 2013

P 1: artikel-genieten-van-weerstand.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\artikel-genieten-van-weerstand.pdf] text/pdf

P 2: artikel-jongerencommunicatie.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\artikel-jongerencommunicatie.pdf] text/pdf

P 3: artikel-laat-je-niet-framen.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\artikel-laat-je-niet-framen.pdf] text/pdf

P 4: artikel-ouders-en-school3.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\artikel-ouders-en-school3.pdf] text/pdf

P 5: de-netwerkende-overheid-wijzer-in-geldzaken-14december2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\de-netwerkende-overheid-wijzer-in-geldzaken-14december2012.pdf] text/pdf

P 6: een-kanaal-is-geen-verhaal.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\een-kanaal-is-geen-verhaal.pdf] text/pdf

P 7: jaarprogramma-vora-2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\jaarprogramma-vora-2012.pdf] text/pdf

P 8: kamerbrief-over-de-toekomst-van-de-economische-monetaire-unie-en-de-kabinetsappreciatie.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\kamerbrief-over-de-toekomst-van-de-economische-monetaire-unie-en-de-kabinetsappreciatie.pdf] text/pdf

P 9: persconferentie na ministerraad 20 januari 2012.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\persconferentie na ministerraad 20 januari 2012.pdf] text/pdf

P10: toelichting-pakket-maatregelen-catshuisberaad.pdf {0} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2012-2013\toelichting-pakket-maatregelen-catshuisberaad.pdf] text/pdf

Beleidsjaar AZ 2013 - 2014

HU: general affairs 2013-2014

File: [F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\general affairs 2013-2014.hpr7]

Edited by: Super

P 1: a-artikel-ton-baetens-v3.pdf {9} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\a-artikel-ton-baetens-v3.pdf] text/pdf

P 2: aaa-artikel-signaturen-samenwerking-2.pdf {11} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\aaa-artikel-signaturen-samenwerking-2.pdf] text/pdf

P 3: antwoorden-kamervragen-over-de-wens-van-het-nederlandse-volk-de-voortgaande-islamisering-te-stoppen.pdf {3} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\antwoorden-kamervragen-over-de-wens-van-het-nederlandse-volk-de-voortgaande-islamisering-te-stoppen.pdf] text/pdf

P 4: drees lezing bezielende verbanden _ Rutte.pdf {16} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\drees lezing bezielende verbanden _ Rutte.pdf] text/pdf

P 5: Letterlijke tekst van de persconferentie van minister november 2013.pdf {4} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\Letterlijke tekst van de persconferentie van minister november 2013.pdf] text/pdf

P 6: Persconferentie na ministerraad 21 juni 2013.pdf {7} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\Persconferentie na ministerraad 21 juni 2013.pdf] text/pdf

P 7: rapport-deel-je-rijk.pdf {21} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\rapport-deel-je-rijk.pdf] text/pdf

P 8: Schriftelijke weerslag van de H Schooflezing.pdf {10} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\Schriftelijke weerslag van de H Schooflezing.pdf] text/pdf

P 9: toespraak Rutte bij opening onderwijsjaar.pdf {1} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\toespraak Rutte bij opening onderwijsjaar.pdf] text/pdf

P10: troonrede-2013.pdf {11} [Managed in My Library -> F:\master thesis\atlas ti analyze\general affairs\2013-2014\troonrede-2013.pdf] text/pd

Bijlage 3. Tabellen bij resultaten en methode

1. Tabel Ben C bij resultaten hoofdstuk: centrale definities in jaren en domeinen, tabel D bij methode

Tabel B: centrale woorden in jaren en domeinen

Y/ D	HC	Soc	Int	Ed	Infr	Gen	all
7/8	Nza, quality, municipa lity, long term care, wmo	Youth care, educati on, wajong , AWBZ, WWB	Women, neighborho od, islam, 'krachtwijk' , immigration	Women, new , 'prachtwi jk' talent	Neighbor hood, randstad, better city, growth,	Work(act), education, dialog, safety, generation s	Awbz, wmo Neighbo rhood, Color color
8/9	Awbz, better, improve ment, hospitalit ies	Participa tion, become , possibil ities, wajong, deltapl an, integrat ion	Attention, 'actherstan dswijk' , procent, mean, allochtenou s, western	Outside- school education time, quality agenda municipal responsibi lity, wmo	Strategy, neighbor hood, phase, 'kiesbeter , 2014, choice	Dialog, inities, indd? Knowledg e economy, life long learning, talent, crisis, wajong	Color Color Quality agenda Life long learning
9/1 0	Family (gezin), care plan, quality,	Life expecta tion, elderly paymen	Neighborho od approach, 'krimp' 'buurt'	Boys, girls, education, safety,	Life environm ent, health,	Campagne , knowledge society, economic	Color Color LifeExpe ct, insuranc

	nza, care insuranc e	t, aow, certaint y	'leefbaarheid', integral	'bullying'	'randstad', project	crisis, solidarity, behavior	e, environ m.
10/ 11	ADL, PGB, self-care, food, women	Service delivery , euro, langua ge coaches	'zelfredzaam', wellbeing, citizen participatio n, social investment	Mbo, alcohol, handicap ped, truancy, inspection , high gifted	'blik op de straat', nuisance, municipal ity, climate changes, investmen t	Education, internet, society (samenlevi ng), governme nt –plans (akkoord)	Color Color Color Particip ation Self-care municip ality
11/ 12	Municipalities, youth care, welfare illnesses, preventio n, wmo, sport	Uwv, service delivery , govern ance structur e, improv ement sport	Inhabitants, Life ability, bureaucrac y, participatio n	Learners, citizenship, level (niveau) standards, integratio n	Became, euro, sustainab ility, Olym pic,	Image/ view (beeld), communic ation, platform, governme nt-finances	Color Color Service delivery Citizens hip / integrati on
12/ 13	Became, med. devices families, CVZ, collabor ation	Became , employ ers, work, wwb, differen ces	Neighborhood/ life environment , lifeability, integral	Boys, girls, 'brede school', 'shrink', disaster, integratio n	Ecological environm ent, uncertain , urbanizati on,	Media, European, (rijk) imperial, networkin g, EMU, future,	Color Color Color Collabor ation and integral

					developm ent		
13/ 14	Health, collectiv e, ICF framework, rk, PGB,dec ision making	UWV, projects , health, debts, poverty	Regional, digital self- sustainabilit y? – 'kracht' power, accountabili ty	Roma/ sinti, Students, loaning- system, health, macro – effectivity, citizenshi p	waste, driving license, spits mijden , senioren – elderly, mbo	People, living together, globalizati on, islamisatio n, 'share you rich' : deel je rijk	Color Color Health Power people
all	Health Youth improve ment	Uwv Service delivery	Neighborhood Life ability integral	integratio n	Climate changes environm ent	Communic ation Finances networkin g	

Table B: remarkable words and themes, in order to make the description of intertextual and interdiscursive processes visible.

Geel:referentie naar de lokale omgeving/ buurt/ wijk (politiek programma en strategie (identificatie)

Rood: specifiek gericht op activatie/ actief burgerschap (politiek programma)

Donkerblauw: gebruik van termen die gerelateerd zijn aan de marktsector (private termen) (strategie: object (van burgerschap) is privaat gedefinieerd (of publiek/privaat)

Paars: Gezondheidsgerelateerde onderwerpen of woorden (als leefbaarheid) – refererend naar de noodtoestand (strategie)

Licht groen = woorden of thema's die naar de fysieke omgeving verwijzen (dominantie: definitiemacht, door neutrale woorden te gebruiken ; een referentie naar een 'noodtoestand' (leefbaarheid/ leefomgeving) – een nieuwe norm ontwikkelen.

Licht blauw = onderwijsgerelateerde woorden (strategie: verbeteren van de burger-responsibilisering door de eigen capaciteit te verhogen)

Grijs = het aanwijzen van een groep, spreken over gemiddelde burgers of juist aandacht voor de afwijkende burger (strategie: categorisatie)

Groen/bruin = probleemdefinitie (dominantie)

In de laatste kolom van de tabel is geprobeerd om de karakteristieke kenmerken, thema's of woorden van het betreffende domein of het jaar 'samen te vatten' . Dat betekent; als er verschillende 'kleuren' zichtbaar zijn; dan wordt er door de beleidslogica - die de omschrijving van eigen verantwoordelijkheid van de burger verbindt met al deze thema's en woorden – gebruikt gemaakt van verschillende orders of discourse (Fairclough, 2003)

Tabel C: neoliberale definities van de burger(rol)) over domeinen en jaren.

Dom ain Year	Hc	Soc	Int	Ocw	Inf	Gen	most	Role in that year
7/8	2a 10a 5a	4a 8a 10a	2a 7a 8a 10a	1a 4a 5a 10a	6a 7a 10a	1a 5a 8a	10a (5) 8a (3) 5a (3)	<i>De meetbare contractuele burger</i>
8/9	5a 9a (18a) 10a	2a 4a 10a	1a/5a 7a 9a	2a 7a 10a (25a)	2a 5a 10a (17a)	1a 6a 5a (19a)	10a (4) 2a (3) 5a (3)	<i>De meetbare contractuele burger</i>
9/10	1a 5a 6a	4a 5a 7a 8a	1a 2a 5b	6a 7a 10a	4a 5a (12a) 7a (16a)	1a 7a 8a	7a (4) 5a (3) (1b) 1a (3)	<i>Ge (re) organiseerde burger</i>
10/11	1a 3a 9a	3a 4a 10a	2a 5a 10a	3a 7a 8a	5a 7a 10a	1a 2a 4a	3a (3) 10a (3) 7a (2) 4a (2) 1a (2)	<i>De gezonde zelfstandige onderhandela ar</i>

11/12	2a 7a 10a	1a 4a 8a	2a 6a 8a	1a 4a 7a	2a 5a 6a	5a 6a 10a	2a (3) 6a (3) 8a (2)	<i>De ordentelijke partner in governance</i>
12/13	3a 5a 10a	2a 3a 10a	3a 4a 10a	5a 6a 7b	2a (13a) 5a/ 5b 10a	4a 5a 6a	3a (3) 10a (4) 5a (3) (1b)	<i>De gezonde zelfstandige onderhandela ar</i>
13/14	1a 5a 7a	2a 7a 8a (4a)	3a 5a 7a	3a (23a) 5a (19a) 7a	4a 7a 10a	2a 5a 10a	7a (4) 5a (4) 2a (2) 10a (2) 3a (2)	<i>De ge(re) organiseerde burger en de transparante risico vermijder</i>
most	<u>5a (5)</u> <u>10a (4)</u> <u>1a (3)</u> <u>9a (2)</u> <u>7a (2)</u> <u>2a (2)</u>	<u>4a (5)</u> <u>10a (4)</u> <u>8a (4)</u> <u>2a 3)</u>	<u>2a (4)</u> <u>7a (3)</u> <u>3a (2)</u> 	<u>7a(5)(b1)</u> <u>5a (3)</u> <u>3a (2)</u> <u>6a (2)</u> <u>10a (2)</u> <u>4a (2)</u>	<u>10a (5)</u> <u>5a (5)</u> <u>7a (4)</u> <u>2a (3)</u>	<u>5a (5)</u> <u>1a (4)</u> <u>6a (3)</u> <u>10a</u> <u>(2)</u> <u>8a (2)</u> <u>2a (2)</u>	<u>10a</u> <u>(2)</u> <u>7a (2)</u> <u>3a (2)</u> <u>(5a) *</u>	<u>5a (2)</u> <u>10a (1)</u> <u>7a (1)</u> + <u>10a (2)</u> <u>7a (2)</u> <u>3a (2)</u> ----- <u>10a 3 x</u> <u>7a 3x</u> <u>5a 2x</u> <u>3a 1x</u>
Role in the doma in	<u>De</u> <u>transpar</u> <u>ante</u> <u>risicover</u> <u>mijder</u>	<u>De</u> <u>capabel</u> <u>e</u> <u>function</u> <u>ele</u> <u>burger</u>	<u>De</u> <u>ordentelijk</u> <u>e partner</u> <u>in</u> <u>governance</u>	<u>De</u> <u>ge(re)organ</u> <u>iseerde</u> <u>burger</u>	<u>De</u> <u>meetbare</u> <u>contractueel</u> <u>e burger</u>	<u>De</u> <u>transpa</u> <u>rante</u> <u>risico</u> <u>vermijd</u> <u>er</u>		<u>De meetbare</u> <u>contractuele</u> <u>burger en de</u> <u>ge(re)organise</u> <u>erde burger</u>

Tabel D: methodologie

Domain year	Health care	Social affairs	Internal affairs	Education and culture	Infrastructure and environment	General affairs	In that year most used, often referred to?
2007- 2008	Words (7):	Words (7):	Words (7):	Words (7):	Words (7):	Words (7):	Words (7):
	Topics (5)	Topics (5)	Topics (5)	Topics (5)	Topics (5)	Topics (5)	Topics (5)
	Codes (7)	Codes (7)	Codes (7)	Codes (7)	Codes (7)	Codes (7)	Codes (7)
	Citizenroles (3)	Citizenroles (3)	Citizenroles (3)	Citizenroles (3)	Citizenroles (3)	Citizenroles (3)	Citizenroles (3)
	Citizen respons ibilities (3)	Citizen respons ibilities (3)	Citizen respons ibilities (3)	Citizen respons ibilities (3)	Citizen respons ibilities (3)	Citizen respons ibilities (3)	Citizen respons ibilities (3)

Van elk jaar is een dergelijke tabel (tabel D) ingevuld waar de woorden, onderwerpen, coderingen, rollen en verantwoordelijkheden zijn opgeschreven (met pen).

Bijlage 4: Samenvatting

Samenvatting (Nederlands)

Sinds 2013 wordt door de overheid stelselmatig aangekondigd dat onze verzorgingsstaat langzaam maar zeker aan het veranderen is naar een ‘participatiesamenleving’. Hierbij wordt van de burger verwacht dat hij zelf meer verantwoordelijkheid neemt door actiever deel te nemen aan de maatschappij.

De neoliberale verzorgingsstaat ‘bestaat’ vanaf de jaren na de oorlog. In die periode van wederopbouw werden allerlei sociale voorzieningen (zoals de AOW) ingevoerd. Zorgtaken en onderwijs, die voorheen binnen of vanuit de gemeenschap werden georganiseerd, werden nu geïnstitutionaliseerd: de Staat ‘zorgde ervoor’, maar bepaalde tevens de richting van bijvoorbeeld het onderwijs en de voorwaarden voor het recht op zorg. De dominerende rationaliteit van bestuur die zich in deze context (verder) ontwikkelde wordt omschreven als ‘neoliberaal’. De relevantie van deze studie is om het debat weer te openen; door de beheersingstechnieken van het neoliberale discours te laten zien en daarmee de macht van het discours te deïfniëren te doen laten afnemen.

Centraal in dit onderzoek staat de vraag of de participatiesamenleving eigenlijk fundamenteel wel zo ‘anders’ is dan de verzorgingsstaat. Daarbij is de centrale vraag die gesteld wordt:

In hoeverre is het neoliberale discours te herkennen in de discussies rond de participatiesamenleving?

Om antwoord op de centrale vraag te kunnen geven is in dit onderzoek een discours analyse gedaan van de betekenis van de eigen verantwoordelijkheid van de burger, zoals die te herkennen is in de beleidsdocumenten in de afgelopen jaren (vanaf 2007 tot 2013)

De volgende deelvragen zijn hierbij relevant:

1. Welke betekenis werd in het neoliberale discours in de afgelopen 50 jaar gegeven aan het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’?
2. Welke betekenis geeft de Nederlandse overheid aan het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’ in haar (sociaal) beleid - als omschreven in beleidsteksten - op de beleidsterreinen van Gezondheidszorg Welzijn en Sport, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Onderwijs Cultuur en Wetenschap, Infrastructuur en Milieu en Algemene Zaken in de periode 2007-2014?

3. In hoeverre is het neoliberale discours bij het gebruik van het begrip ‘eigen verantwoordelijkheid’ nog te herkennen in het beleid in de context van de participatiesamenleving?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is in dit onderzoek gekozen voor een kritische discours analyse, als omschreven door Fairglough (2003); deze benadering is goed toepasbaar in een context waarbij sprake is van veranderingen. Inzichten uit de wetenschappelijke literatuur over de betekenis van eigen verantwoordelijkheid te herkennen in de neoliberale verzorgingsstaat zijn gebruikt om de empirie- de beleidsomschrijvingen- te interpreteren.

De resultaten geven weer dat in het huidige beleid vooral drie vormen van invulling van de burgerrol te herkennen zijn, deze zijn ideaal-typisch geformuleerd als zijnde: ‘de transparante risico-vermijder’, de ‘meetbare contractuele burger’ en de ge- (re)organiseerde burger’. Het neoliberale discours blijkt vooral te domineren in de beleidsteksten afkomstig uit het domein van Gezondheidszorg Welzijn en Sport, Infrastructuur en Milieu en Algemene Zaken .

Uit het onderzoek bleek dat de actieve en preventieve invulling van verantwoordelijkheid van de burger wordt gedefinieerd als noodzakelijk ; daarbij refererend naar de gevolgen van de economische crisis of wijzend op een context die wordt gedefinieerd als één van toegenomen risico’s, complexiteit en onveiligheid. De (actieve) burger wordt geacht zijn verantwoordelijkheid in te vullen op preventieve wijze, maar tevens op transparante wijze. Dat is zichtbaar in het feit dat de relatie tussen overheid en burger steeds meer een digitale relatie wordt. Door de afhankelijkheid van het digitale kanaal wordt de burger feitelijk maar deels gestimuleerd zelfredzaam te zijn. Ook zorgt deze afhankelijkheid en de noodzakelijkheid van het delen van persoonlijke gegevens voor een neoliberale controle die tegelijk preventief en repressief van aard is.

Paradoxaal is dat de definitie van de lokale burger en zijn verantwoordelijkheid alsnog – door regionale samenwerking en centrale bijeenkomsten- centraal of op private wijze (met de zorgverzekeraar of zorginkopers) wordt vastgesteld. Decentralisatie blijkt – als gevolg van centrale en regionale samenwerking – zeker niet automatisch tot lokaal maatwerk en daarmee tot lokaal geïnspireerde definities van eigen verantwoordelijkheid te leiden. Decentralisatie kan een verandering ten opzichte van de neoliberale beheersing betekenen mits de lokale participatie niet per definitie gericht moet zijn op het voorkomen van (financiële) risico’s en mits lokale participatie op geen enkele wijze (door private contracten, nauw gedefinieerde

wetten of digitale controle-technieken) meetbaar wordt gemaakt. In het domein van Onderwijs Cultuur en Sport blijkt het neoliberale discours minder duidelijk de definitie van de eigen verantwoordelijkheid te bepalen.

Nader onderzoek is nodig om te achterhalen welke koers er gevaren wordt in dit domein en of hier potentieel bevrijdende kaders – uit de beheersing van het neoliberale discours – herkenbaar zijn. Met de resultaten van dit onderzoek wordt getracht door herdefiniëring en heroverweging deze machtstructuur van het neoliberale discours weer te openen, zodat burgers weer de mogelijkheid krijgen de eigen verantwoordelijkheid op eigen wijze in te kunnen vullen en/of hier een open debat over kunnen voeren.

Engelse samenvatting (ook in apart document)

The Responsibility of the ‘Participative’ Citizen

A discourse analysis about the meaning of ‘individual responsibility’ in policy texts provided by the Dutch government as used in the fields of social policy and participatory policy

As recognizable in the policy fields of healthcare, home affairs, social affairs, education and culture, infrastructure and environment and general affairs over the period 2007-2014

English Summary

Attachment by the master thesis: ‘De verantwoordelijkheid van de participerende burger’.

Study: Public Administration

Author: Maaïke Wilhelmina van Esch

University of Twente July, 2015

First supervisor: Prof. Dr. A. Need

Second supervisor: Dr. M.R.R. Ossewaarde

Summary

In 2013 the Dutch government announced that the welfare state should slowly change into a participation society. In this society the citizen is asked to take more responsibility by actively participating in society.

The policy of the welfare state started after World War II, several social services were set (e.g. state pension (AOW)). Health and educational tasks formerly organized by the community were at that time institutionalized. Consequently the government took care of its citizens and determined the direction and conditions of health and education. The dominant discourse of that time can be described as 'neoliberal', which is powerful in defining and controlling the (behavior) of the citizens. The aim of this study is to reopen, redefinition and rethink the neoliberal power structure.

This study discusses if the participatory society is as fundamentally different from the neoliberal welfare state as it is claimed to be. This has led to the main question:

In what degree is the neoliberal discourse recognizable in the discussions about the participatory society?

To answer this question, a discourse analysis about the meaning of individual responsibility is performed in this study, by the use of national policy documents from the last couple of years (from 2007/ 2008 until 2013/2014)

To answer the main question the following sub questions are defined:

1. What kind of meaning was in the neoliberal policy of the welfare state given to the concept of individual responsibility?
 2. What is the meaning of 'individual responsibility' as recognizable in descriptions of policy provided by the Dutch government, in its social policy in the fields of healthcare, home affairs, social affairs, education and culture, infrastructure and environment and general affairs in the period 2007-2014?
 3. To what extent is the neoliberal discourse recognisable by the meaning given to 'individual responsibility' in the policies in the context of this participatory society?
-

To answer these questions a discourse analysis was conducted. To interpret the empiric results-definitions, words and texts in policy documents - insights from literature were used. This

literature was about identifying the meaning of 'personal responsibility' in the neoliberal welfare state and similar participation politics or activation trends during the past 10 years (from the year 2000) in similar western welfare states or in the Netherlands.

The conclusion from this literature study is that the actual meaning of individual responsibility in the context of participatory politics, is used in the same way as in the neoliberal welfare state. In accordance to different authors the meaning given to the individual and his identity is still defined in a neoliberal way, though in the recent period the conditions for citizenship have become more stringent. Active behavior seems to become a precondition for 'full recognized citizenship'. Which means there was spoke of some changes but still based on a neoliberal rationality of governing.

To answer the first question, ten codes based on insights from literature were developed. The aim is to make the definitions of the citizen and his role – which is defined by the neoliberal discourse – more clear and 'visible'. These ten definitions are represented in the overview in the figure below (Figure 1).

Figure 1 Neoliberal definitions of the citizen-role and the corresponding meaning of individual responsibility, based on the social policy in the context of the (neoliberal) welfare state from the year 2000 according to scientific insights.

The neoliberal definition of the role of the citizen	The meaning of individual responsibility
The capable and functional citizen	<u>Activation</u> Functionality of citizens themselves have to improve in order to make them applicable for the system as a whole
The orderly partner in governance	<u>Activation</u> Horizontal relations lead to shared responsibility. Due to the formation of new governance structures there arise more private instruments for controlling the results of 'active behavior'.

The citizen with talent	<u>Activation</u> Competition with other citizens Exceeding (improving yourself, knowledge-economy, diploma-democracy) Using the citizen with talent as an instrument in the international competition between countries. meritocracy
The de-moralized and emancipated citizen	<u>Activation</u> Emancipating (being similar as a responsibility) Presenting ability as your own choice Investment in your own abilities Consequence: in- and excluding citizens. Including ‘the winners’ and excluding ‘the losers’.
The transparent risk-avoider	Active behavior aims at the <u>prevention</u> of social and individual risks. Citizens have to understand the necessity of active behavior. Responsibility is to act preventively by: planning, checking health, obligatory vaccination programs, prenatal screening, participating in research about the population.
The measurable and contractual citizen	Active citizenship aims at the <u>prevention</u> of social and individual risks. In the collaboration between public and private actors which is part of the new public management approach; there is nowadays spoke of collaboration between government and citizen. The citizens have to share their personal data; in this way they are continuously measurable (both repressive and preventive control at the same time).
The healthy and autonomous own manager	Active behavior aims at the <u>prevention</u> of social and individual risks. The active (participative) citizen has to act like a businessman of his own health (and life).

	Citizens have to be professionals in organizing their own health (own 'management') Negotiate the right for support and/or the decision how much care you may get (new social support law / law for youth care) Buying care, personal customized care
The life-line planner	Active citizenship aims at the <u>prevention</u> of social and individual risks. Taking control over your own life Investment in your own health and intellectual capacities.
The re-organised citizen	<u>Organization</u> of decentralized responsibilities. participating in a re-organized and transferred organization of social policy Following and obeying the new local (private) decentralized decision-makers. Technical meaning of responsibility by the consequence of regional and central collaboration (whether there has been a genuine decentralization is the question, because of central organization and regional/ central collaboration).
The local community citizen	<u>Organization</u> of decentralized responsibilities. Believing in the communal characteristics at local (neighborhood) level. Believing in customized work (in new laws around care). However: the new responsibility at local level seems to be part of an integral approach which is privatized and digitalized.

Figure 1: Neoliberal definitions of the citizen-role. Content is based on scientific insights from 2000 until 2015 about participation, neoliberal discourse, citizenship and individual responsibility.

The insights from literature have led to the ‘typical’ neoliberal definitions as described in figure 1. This figure can be seen as the answer to the first question and represents the insights from literature concerning the recent definition given to individual responsibility. It forms the deductive part of the study.

In the table (figure 1) is made visible three themes are especially relevant when it get the definitions of individual responsibility as recognized by scientific literature in the past 15 years. These themes were summarized as ‘activation, prevention and organization’, let take a closer look to the definitions of individual responsibility corresponding to these themes.

When it comes to activation, the meaning of individual responsibility was in particular redefined in the situations of vulnerable and dysfunctional citizens. It was visible that in the context of crisis, attention was given to the capabilities of citizens, instead of their lack of capabilities. Reference to crisis can be understood as a discursive strategy; because it gives opportunities for change. Activation became - especially in the policy context of ‘health care’ - a precondition for citizenship (Grootegoed, 2013). Activation politics seemed to be directed to reduce the distance of dysfunctional people to the system, instead of the other way around.

Due to the (consequences of) the global economic crisis the necessity of preventive action of individual citizens was reinforced in the rationality of (social) policy. In accordance to Powel (2013, p.23) the actual society is described like a risk society or an ‘anxiety’ society (Cossman, 2013, p.891). Consequently the correct active behavior has to be directed to the reduction of risks. Especially the topic of safety seems to be important in relation to this emphasis in policy and society on overcoming or reducing risks.

Besides the responsibility of the citizen was used in the understanding of ‘more active’ and ‘preventively directed’ also this individual responsibility was replaced in a new local context. The local context can be understood as the environment where new opportunities are presented. In the literature which was used for this study the local context as the new place for citizen participation was mainly reviewed by paying attention to the democratic elements of this local context. Different authors did conclude the new participatory modes in local contexts did not led automatically to more democracy or more influence of citizens (in the decisionmaking) (Yerkes and Pruyt, 2013, p. 16).

Erikson (2012, p. 695) and also Blakeley (2010) and Boogers (2009, p.1) have argued although it seems the rationality behind decentralized governing strive for more active citizens,

there are not more arrangements given to help citizens participate at local level. Erikson (2012) did speak of self-service politics which are - as the consequence of digital arrangements- now part of participative politics. Local participation – promotion in politics is in most cases more directed to reduce the financial elements, then directed to stimulate activity of citizens. Self-service or autonomy seems to be judged higher in this rationality than the care for each other or to strive for ‘better’ communities as a goal in itself. By looking at the explanation of the new participation law it seems this suggestion, of financial reduction above the stimulation of activation, may fit well. A person must first try to be autonomous. When he is really not able to care for himself, he can ask his environment, neighborhoods or family to help him (Wet Maatschappelijke Ondersteuning, WMO, 2015).

As earlier explained; there is chosen for the method of discourse analysis to answer the research question. There are different views on what discourse constitutes and what neoliberal discourse includes. That is why first the concept of discourse (and especially the neoliberal discourse) was explained and how it should be interpreted in this study. The concept of ‘discourse’ can be explained as ‘the mentality of governing’, Foucault has called this ‘the conduct of conduct of governing (Foucault, 1993). The discourse which has also has the power to define, to identify, to categorize and to control the object of governing determines which definitions about categories, identities and norms are understood as ‘taken for granted’ (dominant) in society. Thus; through the study of the definition of individual responsibility it is possible to take a deeper look to ‘the mentality of governing’.

To answer the second and third questions of this study policy documents were selected coming from the fields of healthcare, home affairs, social affairs, education and culture, infrastructure and environment and general affairs; over the period from 2007 until 2014. Documents from these ministries were chosen, because of the expectation that policy in these fields are directed to topics like the participation of citizens, decentralization, integration or emancipation; and because of these themes; It was expected to especially recognize in these domains the dominant definition of individual responsibility.

After the selection of almost 420 documents (almost 10 from every combination of year and domain) the documents were placed in the computer program atlas ti . This computer program is useful for executing qualitative research and can give insights in which ways conclusions are made.

The selected policy-documents were analyzed by a process consisting of three different steps to discover the definitions of individual responsibility were used. This is called ‘coding’; the codes were developed by combining the outcome of the study about the insights from literature and the insights from the empirical literature. In this study ‘coding’ means: ‘giving words to the results’. These words are the earlier conceptualized codes (figure 1), though in the first steps of coding these 10 ‘conceptual codes’ have gotten more content because the actual definitions, themes, policy programs and typical terms belonging to the codes became more clear.

Following is a brief description of the three steps of analyzing. The first step can be described as ‘open coding’. The aim is to get an overall insight about the textual context, the themes, the definition of problems and the overall way of how was thought about ‘policy’. These first interpretations were made visible by highlighting quotations and sentences. Besides highlighting the definition of individual responsibility, also definitions about citizenship, statements about the ‘problems of our society’ or sentences about the aims of policy (change) were highlighted.

The next step can be called ‘axial coding’ and is a more selective way of interpretation. Approximately 20 other codes were developed, these codes were used when words associated with specific themes were often repeated. These words and themes were only selected – of course – when a definition about the meaning of individual responsibility was recognizable. For example the reference to ‘the own strength’ of the citizen was one of these 20 ‘codes’ because it was supposed these words had a strong relation with the dominant definition of individual responsibility.

The last step consists of a selective way of coding. The 20 codes which were developed in the second step were brought under the earlier 10 conceptualized definitions (Figure 1). In the end all quotations, words, themes and text - parts which were selected in the former two steps, were brought back to the ‘earlier conceptualized 10 codes (see figure 1)’; the 10 neoliberal definitions of the citizen role and his responsibility).

These 3 steps have led to an overview (figure 2) where the earlier presented concepts (figure 1) are made more measurable in order to make the results more interpretable. With the codes visible in figure 2 inductive based theory (empirically received) is combined with the already deductive (theoretical based) insights.

Figure 2 Recognizing neoliberal definitions of the citizen role and the neoliberal meaning of individual responsibility

The neoliberal definition of the role of the citizen	Recognizable in words/ themes/ attention to
The capable and functional citizen	Abilities, improvement, functional results by active citizenship
The orderly partner in governance	Citizen initiative, partner, horizontal, network-society, 'participation of government' , integral approach, local partners
The citizen with talents	Diploma, certificate, knowledge, knowledge society, talent, investment (in people/ citizens)
The de-moralized and emancipated citizen	Task, morality (but in a technical way explained; directed to results as the outcome of moral behavior), norm, 'everyone' , emancipation, understanding the necessity
The transparent risk- avoider	Responsibility and accountability, risk-society, health and safety, complexity, globalized societies
The measurable and contractual citizen	Similar results, measuring, data, target group, definition of group and characteristics, 'attention – neighborhood' , a problem-family (stigmatization), emancipation, results of the year, growth, un-employment statistics, gain, women, men, youth, integration
The healthy and autonomous own manager	Autonomy, own control/ management, customized work and treatment, more, organizing, new social support act, health risks, informal care, accountability - responsibility
The life-line planner	Freedom of choice, health, education, youth, learning, investment, future (and future risks) possibilities, making use of opportunities, investing, producer-citizens flexible
The re-organized citizen	Decentral government, municipality, local what is possible, kitchen table conversation, customized work, better able to define what the person is able to do without support or care, privatized care, institute, insurance company, new social

	support act, only care for those who really need care or support (need)
The local community citizen	Neighborhood, local environment, near, customized work, integral approach at local level, neighborhood, life-ability in the direct local environment, local initiatives, local approach, one stop shop, internet, digital (opportunities)

Figure 2: recognizing neoliberal definitions of the citizen- role by theory and results

According to the results three types of citizens can be recognized in the current policy, ideally formulated: the 'transparent risk- avoider' the 'measurable contractual citizen' and the '(re)organized citizen'. The neoliberal discourse appears to dominate the policy papers mainly in the fields of health, welfare and sports, infrastructure and environment and general affairs. It turned out that active and preventive completion of the responsibility of the citizen was defined as necessary; referring to the consequences of the economic crisis or pointing to the context, which is defined as increased risk, complexity and insecurity.

The final interpretations of empirical results were based on the theory (figure 1) and made measurable in by the development of method (figure 2). In the overview below (figure 3) the outcome of the analysis is presented:

Figure 3: The definitions of citizen roles. These are derived from policy documents belonging to the different domains selected over the years from 2007 until 2014.

Neoliberal definition of citizen role	For what degree is this role recognized	Department where this definition of the citizen-role especially is recognizable.	year
The capable functional citizen	+++	4. Social affairs and employment 5. – 6. –	
The orderly partner in governance	+++	4. Home affairs 5. – 6. –	11/12
The citizen with talent	+	4. – 5. – 6. General affairs	
The de-moralized and emancipated citizen	+	4. – 5. – 6. Social affairs and employment	
The transparent risk-avoider	+++++	2. Health, welfare and sport General affairs Infrastructure and environment	13/14
The maeasurable contractual citizen	+++++ ++	1. Infrastructure and environment Health, welfare and sport Social affairs and employment	07/08, 08/09 10/11, 12/13 13/14
The healthy autonomous negotiater	+	4. – 5. – 6. Home affairs	10/11 12/13
The life line planner	+++	4. – 5. General affairs 6. Health, welfare and sport	
The re-organized citizen	+++++ +	4. Education, culture and science 5. Home affairs 6. Infrastructure and environment	09/10 13/14
The local communal citizen			

Figure 3: The definitions of citizen-roles in the social policy fields from 2007 – 2014. The content and conclusions presented are based on a qualitative process of interpretation.

The ‘transparent risk avoider’ stands for individual responsibility and desired citizen role as a consequence of the neoliberal definition of ‘the’ problem is framed in a way like active

citizenship is necessary. The active citizen in relation to the topic of risks is expected to take preventive responsibility while being transparent. This becomes evident in the digitalized relationship between government and citizens. Due to his dependency on the digital channel, the citizen is only partly stimulated to be self-reliant. This dependency induces the necessity of sharing personal data for the neoliberal control, which is both preventive and repressive.

The code 'measurable contractual citizen' was conceptualized referring to the typical neoliberal strive for measurement; also the aim to measure the behavior of citizens; and the results when citizens take individual responsibility. The results have shown a relation between the description of participation and own autonomy although this autonomy is only about the 'less need of other people'. The concept of autonomy is used in a paradoxical way because in a certain way the promotion to the self-care or 'self-service' means an increased dependency of the 'system' (the techniques and related rules). Self-care (autonomy) seems to be possible only by making use of digital 'possibilities'. The neoliberal strive for order is visible in the policy texts which describes the organization of the employee market. By some authors the recent politics were characterized by a discourse of 'activation' and 'choice' (Grootegeed, 2013, p. 71) or the policy was described like 'pharmaceuticalized' governance (Dew et al, 2013).

The re-(de)-organized citizen – as the definition of the citizen role – was identifiable in the context of the policy which described the decentralizations (decentralizations have also been described as 'the three transitions'). The organization of decentralized policy can in practice be better understood as an organizational change instead of a fundamental change (the last means a change in discourse). From these results, it can be presumed that the meaning of individual responsibility has not been transformed, responsibilities are only transferred.

The local citizen and his responsibility is paradoxically defined; 'centrally or private', by regional cooperation or central meeting (e.g. health insurers or health purchasers). It turned out that decentralization does not automatically lead to local customization or local inspired definitions of 'personal responsibility', this is caused by central and regional cooperation. Decentralization could mean change compared to neoliberal control if the local participation is not aimed at preventing (financial) risks and it is not combined with a policy which aims to make the citizen more measurable (e.g. by private contracts, narrow defined laws or digital control).

In the field of education, welfare and sports, the neoliberal discourse is not so clear in determining the definition of 'personal responsibility'. Especially in the domain of education,

welfare and sports different definitions have been given to the roles and responsibilities of the citizen over the years.

The answer to the central question of this study is that the neoliberal discourse can still be recognized in discussions taking place in the context of the participatory society. The way in which the neoliberal discourse is recognizable differs and can be recognized by the way citizen role and his responsibility is determined. The discursive power of the discourse can be found by looking at the formulated definitions. These include the definitions about problems concerning active participation of citizens. Attention is also paid to defining the aims of policy change; were active participation- the meaning of individual responsibility – can lead to.

Most of the earlier described and conceptualized roles were recognized by analyzing the policy texts and interpreting the results. Some roles and definitions of individual responsibility (within the context directed to participation and activation) were more recognizable in comparison to other roles and definitions. Also some differences in years and domains were recognized with respect to the ‘dominance’ of the neoliberal discourse. Three main conclusions have been described, namely the definitions of the citizen (role) as a transparent risk avoider, as a measurable contractual citizen and as a reorganized citizens were recognized in this study.

The most important new insight received from this study is that the citizen who gets more responsibility to participate and be active, seems to be more controlled than before, though in another way than in earlier times, namely at local level and by digital systems. The ‘new’ instruments of control are also recognizable by the attention to the horizontal approach where citizens are stimulated to act like partners in governance (in a horizontal way in relation to the (local) government.

Another conclusion is that the possibilities to be active are described as ‘increased’ and in studying the discourse it is supposed these possibilities are both external and internal to the citizens. The external increase of possibilities to participate refer to the local and digital level. The internal increase of possibilities are described by the texts that relate to the ‘will’ and ‘the abilities to be autonomous’ ; also in this increase of inner- possibilities the reference to the digital and technical developments can be recognized.

A decentralization of three social fields are part of the formalization of the participative society in the Netherlands. This decentralization is described like it is aimed to achieve more custom made work, a more integral approach and it is more efficient. The decentralization is

combined with a reduction of budget. It is interesting to pay attention to the way of reasoning which was recognized when it was about the necessity of decentralization (mainly in the health care sector: AWBZ, WMO and Law for Youth).

The most remarkable point was the fact at the one side promised more custom made work – by listening about the needs and questions of the client - should be achieved by care more near by the citizen. At the other side the reduction of budget was before the implementation of the decentralized policy already decided. The expectation was for that reason ‘custom made’ is in practice about the appropriateness of the citizen (and capabilities) in respect to the ‘system and the budget’ instead of the other way around (which did the first descriptions pronounce). There is here spoke of a discontinuity between the definitions of policy at the one side and the practice of policy at the other side.

Because the decentralization of social policy is central and regional organized and the citizen in the community at local level is first of all expected to be autonomous (although make use of digital information and advices and techniques) conclusion was there was no spoke of an end of the neoliberal discourse or another than a neoliberal definition of individual responsibility. There was spoke of a change within the same system. You can say with the tendency to and the implementation of the participatory society there was build another house, but still on the same fundament. This neoliberal fundament – understood as the mentality of governing (the conduct of conduct) – is supposed to made stronger thanks to the financial crisis which has given strength to the arguments for rapid action. Combined with the situation there is spoke of increased ‘possibilities’ in order to control individual citizens the policy which is analyzed has showed a strong neoliberal discourse still apparently in the context of participation politics.

Ossewaarde(2006) stated when citizens are given responsibility this should be combined with trust, withdrawnment and less narrowed descriptions about how the citizens have to act. Less control and withdrawnment, in such a way policy is directed to serve the individual self-governance in a right way (Ossewaarde, 2006, p. 27). This reduction of control is not visible in the actual politics. There is spoke of another kind of control(system). More horizontal (in the organization of governance) and more digital (‘autonomy’ at local level).

The new digital control system can be justified as the opposite of facilitating autonomy. Frissen (2003) has pled for deregulation and social autonomy (Frissen, 2003, p.88) But by facilitating social autonomy (which is a good thing) there should be set 'rules for the game' for the municipalities and private local partners, because the neoliberal way of thinking about problems and choosing strategies is 'taken for granted'. It takes time to make a new way of thinking as 'taken for granted'.

Active citizenship and participation or more 'autonomous individuals' is considered a solution to the problem of the (financial) consequences of the global economic crisis and to the 'problem of the uncertainty of the future of our system'- with this- also the future of 'our' children. If we want our children to live in a safe and healthy environment, everyone in society needs to take his responsibility.

This study about the neoliberal discourse - recognizable in the context of the participatory society - showed mainly descriptions of the actual rationalities behind governing. When it get about the validity of this research point of discussion is the widespread of policy fields chosen for this qualitative research. By choosing a wide variety of policy fields, there has been tried to ensure the reliability of this study. Due to the high number of documents selected, it was difficult to examine the documents in more depth. This could be a danger for the (internal) validity. On the other hand the wide range of different documents and fields has given more strength to the validity of this research, as the existence of the overall discourse is not restricted to one domain, but is the rationality over all the domains.

Further research is required to study the digital development and the influence on the freedom of citizens. The advice to the policy makers is to be aware of the contradictions and contrary movements by some decisions which are based on good intentions. For example by giving 'all citizens' more changes and possibilities for work a process of exclusion and more differences between the rich and poor can be one of the consequences.

Further research is required also to determine the direction in this field and to see if it is possible to distinguish potential freeing conceptual systems, out of the control of the neoliberal discourse. The results of this research can be used to reopen, redefinition and rethinking the neoliberal power structure, to allow the citizen to provide its own definition of 'personal responsibility' and/or to allow an open debate.

